

PEDAGOGICKÁ FAKULTA PREŠOVSKÉJ UNIVERZITY V PREŠOVE

Žánre detskej literatúry v čítaní s porozumením

BIBIÁNA HLEBOVÁ

2006

2 ĽUDOVÁ SLOVESNOSŤ V KONTEXTE DETSKEJ LITERATÚRY

Ľudová slovesnosť alebo **slovesný folklór** (z angl. *folk-lore* = vedomosti ľudu) označuje ľudovú kultúru, ktorá má svoje tradície, lebo predstavuje rôzne formy hovorenej i predvádzanej komunikácie medzi ľuďmi od vzniku spoločenského usporiadania v prvotnospoločnom období. V dôsledku toho ju označujeme ako kolektívny výtvor ľudí rôznych sociálnych vrstiev (napr. roľníci, remeselníci, mládež), ktorý vznikol už v dávnej minulosti a šíril sa ústnym podaním z pokolenia na pokolenia. Ľudia ju začali zapisovať až neskôr, po vzniku písma. Dôležitým východiskom formovania literatúry a jej poetiky sa stali práve zápisy a úpravy ľudovej slovesnosti. Medzi ľudovou slovesnosťou a umelou literatúrou sa tak začal utvárať veľmi blízky vzťah, ktorý spočíval vo vzájomnom ovplyvňovaní a obohacovaní sa. Slovesný folklór tvoria tri základné druhy: **Ľudová poézia, Ľudová próza a Ľudová dráma.**

Ľudová slovesnosť charakterizuje *ústnosť* (šírenie ústnym podaním z pokolenia na pokolenie), *kolektívny charakter* (folklórne dielo je individuálnym výtvorom, ale tvorcovia sa museli podriaďovať určitým kolektívnym pravidlám a normám, aby ľudový kolektív ich dielo prijal), *selekcia* (je výsledkom uplatnenia folklórnych javov v istej konkrétnej situácii – obradovej, rozprávačskej, spevákovej a inej príležitosti) a *improvizácia* (je nositeľom inovačných tendencií v interpretačnom procese, najmä v ľudovom rozprávaní).

Ľudová slovesnosť odráža historickú skutočnosť, tvorí ľudovú históriu, ktorá je cenným prameňom poznávania historických udalostí, ľudovej múdrosti, filozofie i odrazom názorov kolektívu. Pri rozvoji našej národnej kultúry zohrala ľudová slovesnosť dôležitú úlohu. Umelá literatúra nadväzovala na tradície folklóru a aj dnes pozorujeme návrat k ľudovým tradíciám. Ľudová slovesnosť tvorí významnú súčasť našej kultúry. Štúdiom slovesného folklóru sa zaoberá **etnografia** (náuka o spôsobe života a kultúre ľudu určitého národa) a **folkloristika** (náuka o ľudovej umeleckej tvorbe) (Žilka, 1987, s. 316; Žilka et al., 2002, s. 140 – 158).

Ľudová slovesnosť je podľa literárnej teórie jedným z troch podsystémov literatúry pre deti a mládež (ľudová slovesnosť, neintencionálna a intencionálna literatúra) a podľa J. Kopála (1997, s. 16) predchádzala vzniku a histórii samotnej literatúry pre deti a mládež. V jej žánroch „je ľudovo „jednoduchý“ pohľad na svet v zhode s psychicko-mentálnymi osobitosťami detského príjemcu.“ Až po písomnom šírení ľudovej slovesnosti sa jej rozličné žánre „stali prototypom autorskej literárnej tvorby pre deti a mládež.“

V nasledujúcom texte podávame prehľad žánrov **Ľudovej slovesnosti** so stručnou charakteristikou podľa T. Žilku (1987; Žilka et al., 2002) a dopĺňame ho vybranými ukážkami.

2. 1 ĽUDOVÁ POÉZIA

KALENDÁRNA OBRADOVÁ POÉZIA

Súvisela s rôznymi obradovými zvykmi ľudí v predkresťanskom období (vítanie jari, lúčenie sa so zimou – *Morena, Morena*; oslava letného slnovratu pri pálení janských ohňov). Hovoreným alebo spevom predneseným slovom sa ľudia prihovárali k prírode, aby si ju získali pre uchovanie svojho života.

RODINNÁ OBRADOVÁ POÉZIA

Tvorili ju **svadobné piesne** (súviseli s tradičnou svadbou na dedine), **krstové piesne** (súviseli s narodením a krstom dieťaťa), **pohrebné piesne** (pohrebné vykladania alebo plače nad mŕtvym, ktoré tvorili ženy – plačky), ako aj **zariekania** a **zaklínania** (krátke slovné a rytmizované verše, ktoré mali vyvolať želané účinky a osobný prospech).

SVADOBNÉ PIESNE

*Ej, mladá nevesta, peknes' pripravená,
všetka tvoja hlava švárne ozdobená.
Ale ju nebudeš už dlho nosiť,
hneď v túto chvíľku musíš ju zložiť.
Kým si túto partu na hlave nosila,
dotiaľ si slobodná kam chcela chodila.*

POHREBNÉ PIESNE

*Joj, Maruška, moja,
veď som si myslela,
že mi ukážeš
cestičku ku svokre!
A ty si mi ukázala
do cintorína.*

ZARIEKANIA A ZAKLÍNANIA

*Vrba, vrba, daj mi muža
červeného ako ruža
a bieleho ako kvet
a dobrého ako med.*

ĽUDOVÁ PIESEŇ – súhrnný názov pre lyrické, lyrickoepické a epické žánre ľudovej slovesnosti. Vyznačuje sa všetkými znakmi folklóru: nemá pevnú, stálu podobu, autor nie je známy, má kolektívny charakter a ústne šírenie motívov a melódie. Z tematického hľadiska poznáme:

HISTORICKÉ PIESNE – epické ľudové piesne, ktoré zobrazovali významné historické udalosti alebo historické postavy, ako napr. boj proti Turkom, ľudové povstania proti feudálom, zbojnícky život.

*Už Turek ide, už vojna bude!
Má milá plače, že sama bude,
ej, sama!*

ZBOJNÍCKE LYRICKÉ PIESNE – vykresľovali hrdinský portrét zbojníka, predstaviteľa protifeudálneho boja, významné chvíle v jeho živote, ako napr. jeho odchod do hôr, odvahu, slobodný život v hore, posledné chvíle života pred popravou i hlboký žiaľ nad stratou obľúbeného hrdinu. Najslávnejším zo slovenských zbojníkov bol **Juro Jánošík** a jeho družina.

*Bolo nás jedenásť,
tisíc sa nás zhúkne,
keď Jurko Jánošík
nohou o zem dupne!*

*Prídu sem mládenci
od Poľany, Tatry:
traste sa len, páni!
až zahoria vatry!*

REGRÚTSKE A VOJENSKÉ PIESNE – vznikali na prelome 16. a 17. storočia a tematicky sa viazali na tzv. lapačky (násilné odvádzanie mužov do armády).

*Neverboval som sa, nasilu ma vzali,
košelôčku novú na mne podriapali.*

VERBOVAČKY – novšie piesne o získavaní mláďencov za vojakov sľubmi, ktoré však nepodávajú opis verbovania na vojnu, ale drámu ľúbiacich sa mladých ľudí, odsúdených na dlhú rozlúčku.

*Keď som išiel do vojny, milá vodu brala,
ja som si zaspieval, ona zaplakala.*

LÚBOSTNÉ PIESNE – patrili k najrozšírenejším a spievali o šťastnej i nešťastnej láske, o ľúbostnom vzťahu dievčiny a šuhaja na pozadí istých životných podmienok.

PRI PREŠPORKU NA DUNAJI

*Pri Prešporku na Dunaji
húsky sa perú.
Vezmi šuhaj karabínku
zastreľ si jednu.*

*Ja tie húsky nezastrelím,
ja tie húsky znám.
To sú húsky mojej Zuzky,
čo k nej chodievam.*

RODINNÉ PIESNE – piesne sa dotýkali manželského spolužitia, ťažkého životného údelu mladej a chudobnej ženy či majetkových rozdielov, ktoré boli prekážkou šťastia mladých ľudí.

*Šípková ružička sama kvitne v poli,
chudobná dievča som, každý sa ma bojí.*

USPÁVANKY – piesne, ktorými prejavovala matka lásku svojmu dieťaťu nad kolískou. Vyznačovali sa pokojným rytmom, ktorý dopĺňal pohyb kolísky.

*Búvajže mi, búvaj, len sa nenadúvaj,
pôjdem ta do poľa, lapím ti sokola;
ulapím sokola na zlatú stužtičku, -
hajajže mi, hajaj, môj milý Janičku!*

TRÁVNICE – ťahavé piesne, ktoré spievali ženy pri letných prácach na poli. Často mali ľúbostný obsah, niektoré prejavovali smútok i žiaľ.

*Ej, slniečko horúce, ej, nepálže ma, nepál',
že mi neuhorí, že mi neuhorí,
ej, tá moja biela tvár.
Ej, a keď mi uhorí, ej, hlávka ma zabolí,
ďaleko je šuhaj, ďaleko je šuhaj,
ej, čo ma zahojí.*

PASTIERSKE A VALAŠSKÉ PIESNE – piesne zobrazovali späťosť človeka s prírodou, túžbu po slobode a voľnosti. Vznikali pri pasení dobytku a často sa v nich odrážali aj zlé sociálne podmienky života.

*Hej, lepšie na doline ako na rovine,
hora ma počuje, nič nevyžaluje.*

ŽARTOVNÉ PIESNE – zábavné piesne, ktoré sa viazali na život zvierat a opis rôznych neprirodzených situácií. Spievali sa ako tanečné piesne.

*A tam dolu pri Bystrici
hudie vrabec prepelici.
Prepelica poskakuje,
že jej vrabec muzikuje.*

BANÍCKE A HUTNÍCKE PIESNE – pracovné piesne, ktoré zobrazovali ťažkú prácu ľudu.

*Vstávaj hore, vstávaj,
na baňu klopajú,
ak neskoro prídeš,
fárať ti nedajú.*

*Neskoro som prišiel,
fárať mi nedali,
ešte ma hutmanskou
palicou vyhnali.*

LUDOVÁ BALADA – (z románskeho ballare – tancovať) je najkratší lyricko-epický žáner so smutným až pochmúrnym dejom, ktorý má tragický záver. Pôvodne existovala vo forme spevu. Vyskytujú sa v nej tematické kontrasty: láska a nenávisť, vernosť a nevera, protiklad medzi chudobnými a bohatými a pod. V slovenskej ľudovej balade prevláda sociálny motív nad fantastickým.

DOLU PRI DUNAJI

*Dolu pri Dunaji
chodili šuhaji,
jeden z nich, najkrajší,
utonul v Dunaji.*

*A to bol môj braček,
ja som sestra jeho,
mala som troch bratov,
jeho najmilšieho.*

*Išla by ho hľadať
dolu tým Dunajom,
keby som vedela,
ktorým letel krajom.*

*Dunaj je hlboký,
naširoko beží,
ktovie, v ktorom plese
môj dobrý brat leží.*

*Dunaju, Dunaju,
ty rieka hltavá,
koľko si už ľudí
v sebe pochovala?*

2. 2 ĽUDOVÁ PRÓZA

PRÍSLOVIA – predstavujú ľudový poetický výtvor, ktorý v uzavretej myšlienke zovšeobecňuje ľudovú múdrosť a má poučný zámer. Príslovia rozdeľujeme na:

- **príslovia o práci** (*Kto chce žať, musí siať*),
- **príslovia o človeku a spoločnosti** (*Sýty hladnému neverí*),
- **príslovia o rodinnom živote a priateľstve** (*Nových priateľov nadobudni, starých nezabudni*),
- **príslovia o fyzickej a duševnej stránke človeka** (*Kto je skúpy, ten je i hlúpy*).

ĽUDOVÉ PRÍSLOVIA O PRÁCI

Kto nikdy nezačne, nikdy nedokončí.

Čo máš urobiť dnes, neodkladaj na zajtra.

Práca má horký korienok, ale sladké ovocie.

Za rána za rosy najlepšie sa kosí.

Dobrá práca sa sama chváli.

POREKADLÁ – sú obrazným pomenovaním konkrétnej situácie, deja. Sú blízke prísloviam, ale nemajú poučný zámer.

ĽUDOVÉ POREKADLÁ

Koňa hľadal, na ňom sedel.

Má hluchú muchu v uchu.

Padol z koňa na somára.

PRANOSTIKY – predstavujú určité ľudové skúsenosti alebo pozorovania javov v prírode a počasia.

JESENNÉ PRANOSTIKY

SEPTEMBER – z poľa ber!

Na Václava mráz nastáva.

Michal zimou kýchal.

Keď sa v OKTÓBRI blýska, zima je blízka.

Valentína – mnoho vínka.

Na svätého Lukáša – hojnosť chleba, koláča.

Hrmavica v NOVEMBRI znamená rok úrodný.

Keď na Katarínu hus stojí na ľade, na Vianoce bude stáť na blate.

Na Martina medveď líha.

HÁDANKY – sú umeleckým zobrazením určitého predmetu alebo javu, pri ktorom sa využívajú zhodné črty medzi skutočným predmetom alebo javom a medzi zobrazením, ktoré ho v hádankách nahrádza. Rozlišujeme dva typy hádaniek:

- **hádky metaforicko-metonymické** (doplnené otázkami *Kto je to?, Čo je to?*),
- **hádky – priame otázky.**

ĽUDOVÉ HÁDANKY

Vlasy nemá, hrebeň nosí,

Ostrôžky má, chodí bosý.

Čo je to? (kohút)

Ktorý vták ma na konci raka? (straka)

Ktorý kohútik nevie kikirikať? (vodovodný)

Beží krajčír, nie je štíhly,

Na chrbáte nosí ihly.

Čo je to? (jež)

ĽUDOVÉ ROZPRÁVKY – sú najznámejšie ľudové rozprávania, ktoré sa zakladajú na vymyslenom príbehu a neviažu sa ku konkrétnemu priestoru a času. Fiktívnosť príbehu je zjavná. Rozprávky nie sú čírym zábavným žánrom, lebo majú istý ideový dosah a spoločenský zámer. V ich centre obyčajne stojí hlavný hrdina – zvyčajne chudobný človek, ktorý musí prekonať prekážky, aby dosiahol svoj cieľ. V rozprávkach sa vyskytujú kladné a záporné postavy, stávajú sa v nich neskutočné veci, ale napokon dobro víťazí nad zlom. Postavami môžu byť aj ľudia s nadprirodzenými vlastnosťami, čarodejníci, víly, ľudskou rečou obdarené zvieratá. Rozoznávame viacero druhov rozprávok:

FANTASTICKÉ ROZPRÁVKY (čarodejné alebo čarovné) – sú najčastejšie a najtypickejšie. Vyznačujú sa fantastickosťou, ktorá sa občas spája aj s prvkami hrôzostrašnosti. Vystupujú v nich popri ľudských postavách aj nadprirodzené bytosti (drak, ježibaba a pod.), čarodejné predmety (čarovný prútik, zázračný prsteň), zvieratá (tátoš), pomocou ktorých hrdinovia prekonávajú prekážky a uskutočňujú fantastické činy. Príbehy sa zakladajú na boji dobra a zla, pričom dobro víťazí nad zlom.

O DIVOTVORNOM HRNČÍČKU

Boli raz dve deti, ktoré nemali ani otca ani matku. Bývali v malom domčeku a veru im tam nebolo veľmi dobre, lebo nemali z čoho žiť.

Zobral sa raz chlapec do hory niečo nazbierať. Ako tak ide cestou, vidí v jednej barine starú babku s vozíčkom. Nijako ho nemohla vytiahnuť z bariny. Janko nelenivý skočil a pomohol jej. Babka mu poďakovala a vraví:

„Vezmi si tento hrnček a choď domov. Nebudete viac hladovať, len mu povedz: „Var, hrnčiček, var!“ A keď budeš mať dosť, povedz: „Ďakujem, hrnčiček, už dosť!“

S radosťou sa Janko poďakoval a bežal domov k sestričke, ktorá naňho netrpezlivo čakala. Povedal jej:

„Pod', Anička, ideme si navariť obed!“ Postavil hrnček na stôl a riekol mu:

„Var, hrnčiček, var! I začala sa z neho sypať voňavá a dobre omastená kašička. Keď mali deti dosť, poďakoval sa Janko hrnčičku a odložil ho na miesto.

Takto si dobre žili dlhší čas. Raz Janíček zasa odišiel do hory a dlho sa nevracal. Anička už bola hladná, i vzala hrnček, že si sama navarí. Riekla mu:

„Var, hrnčiček, var!“ a hrnček ju poslúchol. A keď už mala kaše dosť, začala volať:

„Hrnček, dosť, hrnček, dosť!“

Ale hrnček nič, len varil a varil. Aničke už aj do plaču bolo a hrnček len varil a varil kašu. Už jej bola plná izbička, keď Janíček dobehol.

Zočil kopisko kaše a zavolať chytro:

„Ďakujem, hrnčiček, už dosť!“ a hrnček prestal variť. Ale s kašou mali veľa roboty, leďva ju za deň vypratali.

Z knihy Zlatá brána

DÉMONOLOGICKÉ ROZPRÁVKY – podobajú sa fantastickým rozprávkam, ale vystupujú v nich démonické postavy (čerti, víly, škriatkovia, čarodejnice, strigy a pod.). Boli úzko späté s mytológiou a vyznačujú sa výraznou dramatickosťou a hrôzostrašnosťou.

ROZPRÁVKY O ZVIERATÁCH – patria k najstarším rozprávkam, v ktorých vystupujú zvieratá (divé, domáce i vtáky) ako nositelia ľudských vlastností (napr. líška – prefikanosť, medveď – dobrota). Vystupuje v nich aj človek, ktorý je však len vedľajšou postavou. V závere rozprávky býva často mravoučná pointa, ako aj alegorickosť príbehu.

LEGENDOVÉ ROZPRÁVKY – sú rozprávaním o rôznych príbehoch súviacich s kresťanstvom. Vznikli na základe biblických tém, vysvetľujú Božiu múdrosť, rozprávajú o odmene a treste za ľudské činy.

REALISTICKÉ ROZPRÁVKY – sú tiež poetickým výmyslom, ale chýba im znak fantastických rozprávok (čarodejné postavy a predmety). Zobrazujú jednoduchší dej, ktorý sa odohráva v reálnom svete miest či dedín. Ich hrdinom je väčšinou jednoduchý človek. V rozprávkach prevláda vtip a múdrosť ľudových hrdinov. Rozdeľujeme ich na:

- **dobrodružné rozprávky** (opisujú putovanie obyčajného človeka po svete a rôzne príhody, v ktorých preukazuje svoj charakter – *O švecovi*),
- **humoristické rozprávky** (zobrazujú komické udalosti v živote jednotlivcov, v ktorých prevláda vtip a múdrosť jednoduchého človeka – *O troch grošoch*),
- **satirické rozprávky** (zvýrazňujú záporné črty nejakých javov s úmyslom nielen pobaviť poslucháča, ale aj bojovať proti nedostatkom – *Obuvnícky majster a pomocník*).

ĽUDOVÉ POVESTI – patria k epickým žánrom a viažu sa na konkrétne historické udalosti alebo postavy, čím sa líšia od rozprávky. Napriek reálnemu podkladu povesti obsahujú mnoho fiktívnych prvkov: popri reálnych postavách sa vyskytujú aj vymyslené, dokonca nadprirodzené postavy, ale sám príbeh je výtvorom fantázie. Dramatické ladenie príbehu je podobné ako v rozprávke, častejšie sa končí tragicky, t. j. smrťou hlavného hrdinu. Povesti majú veľa spoločného aj s legendou a mýtom. Delia sa do dvoch základných skupín:

1. miestne povesti - viažu sa k istej lokalite. Patria k nim:

- **etymologické povesti** (vysvetľujú vznik miest, pomenovania riek, vrchov, skalísk),
- **etiologické povesti** (dotýkajú sa prírodných zvláštností kraja, vzniku istých javov, osobitostí regiónu),
- **povesti o hradoch a zámkoch** (preferujú sociálne motívy);

2. historické povesti – opisujú významné udalosti národných dejín.

KRÁľ MATEJ A CESTÁR

Keď chodil kráľ Matej pomedzi ľudí, stretol na hradskej cestára, ako čistil priekopu, a spýtal sa ho:

„Synku, povedz mi, aký máš plat?“ Ten mu odpovedal, že tri groše na deň.

„Ako môžeš na tom vyžiť?“ pýtal sa kráľ ďalej.

„Vyžiť ako vyžiť, ale ja z toho jeden groš vraciam, jeden požičiavam a na tom treťom groši sám so ženou žijem.“

Rozmýšľal kráľ nad tým, čo počul, skúmal, ako to mohlo byť s tými tromi grošmi, až sa obrátil na cestára, aby mu vysvetlil tú záhadu. Cestár odpovedal:

„Mám malého syna, ktorému požičiavam, mám starého otca, ktorému vraciam, a na treťom groši sám žijem.“

Porozumel kráľ tejto reči, dal cestárovi za hrst dukátov a požiadal ho, aby to nikomu neprezradil dovtedy, kým neuvidí jeho kráľovský obraz.

Kráľ mal dvanásť radcov pri sebe, takých, ako sú teraz ministri. Povedal im slová cestára a požiadal ich, aby mu vysvetlili ich záhadnosť. Dal im dvanásť dní na rozmýšľanie. Hádku nedokázali rozlúštiť, a tak sa kráľ opýtal, kto mu ju povedal. Zradil im to, lebo bol presvedčený, že im to cestár nezradí.

Prišli kráľovi radcovia za cestárom a dali mu mnoho zlatých peňazí. Cestár videl na zlatých peniazoch kráľovu hlavu, a tak im pokojne všetko povedal. Keď sa poradcovia vrátili ku kráľovi, rozpovedali mu o cestárovi a jeho gazdovaní všetko tak, ako to naozaj bolo.

Kráľ sa ihneď pobral za cestárom a dohovárať mu, prečo nedodržel slovo, že nemá nikomu svoj príbeh rozpovedať dovtedy, kým neuvidí kráľov obraz. Cestár siahol do vrečka, vytiahol zlatý peniaz a ukázal mu kráľovu hlavu. Nato kráľ povedal:

„Ty si múdrejší ako ja!“ A od tej chvíle si vzal kráľ cestára k sebe a boli dobrí priatelia.

Z knihy Zvonové studničky

BÁJE (MÝTY) – pokladajú sa za najstaršiu podobu ľudovej prózy. Zameriavali sa na mytológiu, ich najčastejšou témou bol život bohov, vznik sveta, pôvod človeka, zvierat, rastlín. Všetky báje boli pôvodne obradové a poznali ich iba úzky okruh zasvätených ľudí (družina bojovníkov, rada starších, šaman). Rozprávali sa napr. pri obradoch, pri love alebo pri uvádzaní mladíkov medzi dospelých.

Podľa námetu sa rozdeľujú na:

- **kozmogonické báje** – o pôvode neba a zeme,
- **etiologické báje** – o pôvode človeka, zvierat, rastlín,
- **historicko-kultúrne báje** – o objavoch vecí, remesiel, vied a umení,
- **hrdinské báje** – o predkoch, kultúrnych hrdinoch, obrancoch rodu.

DAIDALOS A IKAROS

V dávnych, pradávnych časoch žil v Aténach Daidalos. V celom Grécku bol najzručnejším umelcom. Vynikal ako stavitel', sochár a kamenár, vedel obdivuhodne opracovávať kameň, kovy a drevo. Kto videl jeho stavby, domnieval sa, že sú dielom samých bohov. O jeho sochách sa hovorilo, že žijú, chodia a vidia, že sú to živé tvory.

Ale aký bol Daidalos zručný, taký bol márnomyseľný, žiarlivý na svoje umenie. Nestrpel nikoho, kto by sa mu bol chcel v niečom vyrovnáť, alebo ho v niečom prevýšiť. A táto nepeknná vlastnosť ho zviedla k vražde svojho najlepšieho žiaka.

Keď jeho strašný skutok vyšiel najavo, Daidalos rýchlo zobral svojho syna Ikara a utiekol z Atén. Po dlhšom blúdení uchýlil sa na Krétu, kde ho kráľ Minos prijal do svojich služieb. Hneď požiadal Daidala, aby mu postavil palác, aký ešte svet nevidel.

Vynaliezavý Daidalos vymyslel nevidanú stavbu – bludisko. Zástupy otrokov museli na nej pracovať dňom i nocou. Jedni lámali kameň, iní kresali brvná, ďalší miešali maltu, mnoho, veľmi mnoho ľudí sa zúčastňovalo na tejto veľkej stavbe. Daidalos na všetko dozeral, riadil, až jedného dňa oznámil kráľovi, že práca je hotová. Bola to stavba s podzemnými i nadzemnými izbami, s krivolakými chodbami. Kto tam raz zabľúdiť, viac sa odtiaľ nedostal. Kráľ Minos nazval palác Labyrintom. Z vďačnosti vystrojil Daidalovi veľkú hostinu a už ho viac nechcel pustiť preč.

A tak sa stal Daidalos zajatcom. Darmo mu kráľ Minos ponúkal dary, bohatstvo, Daidalos zo dňa na deň viac túžil po vlasti. Jeho bystrý um snoval nové plány, ako sa oslobodiť. Ale všetko bolo márne, lebo žiadna loď na príkaz kráľa nesmela Daidala odviezť. Daidalos smutný sedával na brehu mora a závidel vtákom ich voľný let.

Až napokon jedného dňa zrodila sa v ňom smelá myšlienka: „Už viem, ako sa zachránim! Minos môže predo mnou uzavrieť zem aj more, ale vzduch nemôže, ten mi ostáva voľný, nad ním nemá moc. Ujdem vzduchom!“

Hneď sa pustil do práce, začal kresliť krídla rôznych vtákov, premýšľal, počítal. Až napokon jeho vynachádzavý duch premohol prírodu.

Pripravil si vtáacie perie. Začal ho ukladať podľa veľkosti, najprv menšie, postupne vždy väčšie a väčšie, až sa zdalo, akoby perie bolo samo narástlo. Pripevňoval ho niťami, voskom a smolou. Tak vznikali krídla, ktoré sa podobali vtáčim a ktoré mohli uniesť človeka.

Daidalov syn Ikaros sa neprestajne tmoľil okolo otca. Chvíľu sa hral s perím, tu zas miesil vosk, zmotával nite a pozoroval otca pri práci.

Keď Daidalos pripevnil posledné pierko na krídlach, prezrel ešte raz svoje dielo a hneď krídla vyskúšal. Nabral rovnováhu a ľahučko ako vták vzniesol sa hore.

Celý šťastný sa rýchlo spustil na zem. Vzal menšie krídla, ktoré pripravil pre svojho syna Ikara. Ale prv než mu ich pripevnil, začal ho poučat: „Milý synu, leť len v strednej výške! Keby si letel príliš nízko, krídla by sa ti dotýkali morskej hladiny a zaťažené vlhkom by ťa stiahli do hlbín mora. Ak sa vznesieš príliš vysoko, slnečné lúče zničia tvoje krídla, ty sa zrútiš dolu a zhynieš. Ja poletím vždy pred tebou, budem ti ukazovať cestu.“

Keď Daidalos priväzoval synovi krídla, ruky sa mu triasli a slzy strachu kvapkali dolu. Naposledy objal syna a pustil sa na cestu.

Obidvaja sa rýchle vzniesli. Vpredu letel otec a za ním syn. Daidalos sa ustavične obzeral dozadu. Spočiatku im to išlo dobre. Čoskoro preleteli kus sveta. Ľudia, ktorí ich videli, hovorili, že to letia sami bohovia.

Už boli blízko cieľa, keď tu Ikaros, nadšený pôvabom letu, začal rýchlejšie mávať krídlami a v nerozvážnej roztopašnosti zamieril vyššie k žeravému slnku. Ale vosk a smola sa začali od slnečnej horúčavy topiť, perie sa uvoľňovalo, krídla povoľovali a chlapec klesal nadol. Celý bledý sa rútil do hlbín mora, volajúc otcovo meno. Ale Daidalos nepočul syna volať o ratu. Pokojne pokračoval v ceste. Len zriedka sa obzrel nazad, lebo syn ho až doteraz poslušne nasledoval. Tu sa náhodou opäť obzrel, ale syna už nevidel. Zúfalý tušil nešťastný osud svojho milovaného syna. Uprene hľadel do šireho mora, keď tu naraz zbadal plávať sem-tam roztratené perie. Hneď sa spustil nadol a pátral po synovi. Po dlhom hľadaní našiel jeho mŕtvolu. Vlny mora ju vyhodili na breh malého ostrova. Zarmútený sa vrátil do vlasti. Postavil ešte mnoho krásnych palácov, ale už nikdy nebol šťastný.

Na večnú pamäť tejto trúchlivej udalosti ostrov pomenovali Ikáriou a more, v ktorom chlapec zahynul, nazvali morom Ikarovým.

Z knihy Najkrajšie grécke báje, preložila Mária Rázusová-Martáková

ĽUDOVÉ BÁJKY – vymyslené príbehy s výchovným zacielením, v ktorých zvieratá alebo neživé predmety konajú a hovoria ako ľudia (**antropomorfizácia**). Hrdinovia bájok predstavujú symbolické a ustálené významy, súvisiace s charakterovými vlastnosťami ľudí: líška – prefikanosť a ľstivosť, lev – sila a vznešenosť, medveď – ťarbavosť a dobrákosť, vlk – pažravosť a násilníctvo, zajac – ustrašenosť, mravec – pracovitosť a pod. Môžu mať prozaickú alebo veršovanú podobu a z príbehu vždy vyplýva nejaké ponaučenie. Dej sa podáva vo forme **alegórie (inotaj)**.

HAVRAN A LÍŠKA

Havran raz kdesi uchytil kus syra a vyletel na vysoký strom, aby ho tam v pokoji zožral. Zbadala to líška, dobehla pod strom a začala havrana chváliť:

„Ó, milý havran, aký si pekný, krásny.“

Havran mal syr práve v zobáku.

„A keby si vedel ešte niečo rozprávať.“

Havran chcel hovoriť, otvoril zobák, syr mu vypadol. Líška ho uchytila, zožrala a havrana vysmiala.

Z knihy Čarovné zrkadlo

LUDOVÝ VTIP – krátky epický žáner, ktorý sa podobá anekdote. Vznikol v dedinskom prostredí a vyjadroval najstručnejšiu výpoveď s nečakaným záverom.

NA DETVIANSKOM SALAŠI

Drevorubač Jano pred kolibou: *Ondrej, tu si?*

Bača z koliby: *Hej!*

Jano: *Videl som na doline zabitého, celkom ako ty.*

Bača: *Akú mal košeľu?*

Jano: *Zelenú.*

Bača: *Ťúha! A halenu?*

Jano: *Bielu.*

Bača: *No na môj dušu! A má čižmy či kapce?*

Jano: *Čižmy.*

Bača upokojený: *No, tak som to nie ja.*

V súčasnosti je to najčastejší folklórny žáner, ktorý sa šíri ústnym podaním hlavne v kruhoch vzdelancov a obyvateľov miest.

Vladko a Miško sa naháňali po byte, a tak dostali od mamy nakladačku. Keď sa poobede vrátil otec, pýta sa ich:

- Chlapci, prečo ste takí smutní,
- Dostali sme bitku od mamy za nedovolenú rýchlosť.

2. 3 ĽUDOVÁ DRÁMA

DETSKÝ FOLKLÓR – tvoria ho slovesné, hudobné, tanečné, dramatické a pantomimické prejavy detí. Najrozšírenejšie sú **rečňovanky, detské hry, obyčaje a obrady**. Majú deklamačný spôsob prednesu. Dôležité miesto má v nich hra, ktorá sa rodí zo zábavy, ale má aj praktický účel. Z toho vyplýva jej názornosť, dynamickosť a jasnosť, ale aj fantázia a princíp náhody.

REČŇOVANKY (RIEKANKY) – majú osobitný rytmický charakter. Sú svojráznym príhovorom detí k zvieratám, rastlinám, k rozličným úkazom a javom v prírode. Sú určené na individuálny i hromadný prednes, resp. zvláštne skandovanie (čosi medzi spevom a recitáciou). Z hľadiska významovej funkcie rozdelíme riekanky do dvoch typov:

1. RIEKANKY s pragmatickou (pedagogicko-didaktickou) funkciou

PREKRÚČANKY – sú hry so slovami, ktorých významy sú v kontexte „prevrátené“, napr.

*Išiel vršok dolu psičkom
a krútikom chvostil.*

*Kmotráš vás vítačko!
Ustoľte sa za náš sad
a ochlejte si nášho kroja.*

*Privlkol k nám beh a ukradol nám
poludnie pred samým prasaťom.
Ale náš breh sa naňho rozpesal,
Až po samý beh za ním dopesal –
a rozkožuchoval mu trh.*

Z knihy *Zlatá brána*

VYSMIEVANKY – žartovným alebo humorným spôsobom odhaľujú isté nedostatky konkrétnej osoby, zvierat alebo vecí, napr. :

*Ďuro, trul'ô,
nechcem ja teba,
mne múdry treba.*

PREKÁRANKY – na rozdiel od vysmievaniek predstavujú kvalitatívny významový posun v smere k etickým nedostatkom, napr. :

*Eva
spadla z chlieva,*

*zabila kohúta,
utiekla do kúta.*

VYZÝVANKY – zameraním sú podobné prekárankám, ale ich výpoveď je priamejšia a zvyčajne aj adresnejšia, napr. :

*Čo si robil?
Cmar som drobil.*

PRIHOVÁRANKY – nimi sa deti prihovárajú k prírode, napr. :

*Mesiačik jasný,
aký si krásny!
Ber Zorničku
za ručičku,
prechádzaj sa
po nebičku,
do rána nezhasni!*

VYČÍTANKY – slúžia na rozpočítavanie záujemcov pred začatím hry, napr. :

*Ty, ty, ty, ty aj ty, ty,
čuší ako zabitý!
A kto stratil svoju reč,
nech si ide vo svet preč!*

2. RIEKANKY so zábavnou (činnostnou, pohybovou) funkciou

RAPOTANKY – slúžia na napodobňovanie zvieracích zvukov v jednoduchom dejovom rámci, napr. :

*Trn, trn, trn,
trňové, vrbové, osikové, rakytové,
to sú všetko drevá dobré,
trn, trn, trn.*

VYVOLÁVANKY – slúžia na nadviazanie kontaktu detí so živou i neživou prírodou. Spev a pohyb nahrádza primeraná hlasová modulácia, napr. :

*Slimák, slimák, vystrč rožky,
dám ti múky na parožky.
Ak ich nedáš von,
podpálím ti dom,
a ty zhoríš v ňom.*

SKÁKANKY – sú spievanky, ktoré bývajú súčasťou detských zábavných hier. Pripája sa k nim aj rytmický pohyb a gesto, napr. :

*Dobre sa nám poskakuje,
keď nás to nič nekoštuje,
ani krpec ani hábka,
kúpi otec, kúpi matka.*

SPIEVANKY – majú výstavbový príznak riekanky, no pripája sa k nim hudobná zložka, napr. :

*Žena úbohá
troje detí má,
jedno chodí do školy,
druhé šije bačkory
a to tretie na kamenci
drží gajdy na remenci
a pekne si hrá:
trarararara.*

*RÝMOVAČKY – sú založené na využití artikulačno-zvukovej roviny reči, napr. :
Aha, mhm, čo mi dáš?
Aha, mhm, trnku.
Aha, mhm, kde ju máš?
Na polici v hrnku.*

DETSKÉ HRY

Imitujú rozličné situácie, zamestnania a remeslá.

JABLČNICA DETI CHYTÁ

*Deti prišli k panskej záhrade a tam sa na ne oborila víla Jablčnica, strážkyňa jabloní:
Čo tu chcete, preč sa berte!
Deti: Na pekné kvietky sa chceme pozrieť – to sa azda smie.
Jablčnica: Zakazujem, prikazujem. Nič sa nesmie!
Deti: Tak nás v zlom nespomínajte a dobre sa majte!*

Deti odchádzajú.

*Jablčnica: Neutekajte, pravdu mi povedzte!
Predvčerom, predpredvčerom kde ste boli?
Deti: Na jabloni!
Jablčnica: Prečo ste sa na ňu driapali?
Deti: Aby sme jabĺčka spapali!
Jablčnica: A či ste všetky?
Deti: Všetky, všetky – ostalo len lístie!
Jablčnica: A čo pán?
Deti: Kričal a takto skákal!*

Deti sa natriasajú, skáču, dvíhajú zat'até päste.

*Jablčnica: A strieľal?
Deti: Strieľal!
Jablčnica: Čím strieľal?
Deti: Soľou strieľal!
Jablčnica: Ako strieľal?
Deti: Takto strieľal: pif-paf, bim-bác!
Jablčnica: A trafil?
Deti: Netrafil!
Jablčnica: A psa na vás pustil?
Deti: Pustil!*

Jablčnica: Ako havkal?

Deti: Hav, hav!

Jablčnica: Ako bežal?

Deti: Ledva!

Jablčnica: Hryzol?

Deti: Ruky nám oblizol!

Jablčnica: A pán?

Deti: Kričal a takto skákal!

Deti kričia a tancom napodobňujú nahnevaného pána.

Jablčnica: Za vami sa náhlil?

Deti: Náhlil, náhlil – až sa na zem zvalil!

Jablčnica: Ako?

Deti: Takto!

Deti sa zvalia na zem.

Jablčnica: To vás musím ja pochytať.

Deti: Zachráň sa, kto máš strach, a kto sa nebojí, nech na mieste stojí!

Deti sa rozbehnú, a koho Jablčnica nechytí, ten sa stáva novou Jablčnicou.

Z knihy Pod'te, deti, medzi nás

KOLEDOVÉ HRY – (obchôdzkové) hry majú pevný, prevažne veršovaný text, menší rozsah a obsahujú spevné a tanečné zložky. Spájajú sa so zimným obdobím, Vianocami i fašiangami (pastierske hry s biblickým námetom o Ježišom narodení, trojkráľové hry, fašiangové hry).

LUDOVÁ KOLEDA

*Doniesli sme vám novinu,
prišli sme k vám na koledu,
ale sa nás neľakajte,
do izby nás zavolajte.*

*Nie sme my už chlapci malí,
že by ste nám chleba dali,
opekance jest' nechceme,
oriešky tĺcť budeme.*

*Už sa od vás odberáme,
bo ďalekú cestu máme,
za dary vám ďakujeme,
zdravia, šťastia, vinšujeme.*

LUDOVÝ VINŠ

*Vinšujeme vám Nový rok –
aby kvitlo pole žitkom,
dvor dobytkom,
k tomu zdravia veľa,
aby vás po celý rok
hlava nebolela.*

3 UMELECKÁ (UMELÁ) LITERATÚRA PRE DETI A MLÁDEŽ

Literárna veda je spoločenskovedná disciplína, ktorá skúma literárne diela, tvorbu spisovateľov, literárnohistorický vývin, jednotlivé javy literárneho života a spoločenský príjem literatúry. Jej hlavnými súčasťami sú **literárna história** (dejiny literatúry), **teória literatúry** (podstata, funkcia a vznik literárneho diela) a **literárna kritika** (posúdenie a zhodnotenie literárneho diela). Súčasťou literárnej vedy je aj **komparatistika** (skúmanie vzájomných vzťahov a súvislostí národnej literatúry v širšom medzinárodnom rámci), **literárna folkloristika** (využívanie prvkov a motívov ľudovej slovesnosti v literárnej tvorbe), **bibliografia** (informatívne záznamy o literárnych dielach) a **textológia** (štúdium starších literárnych textov). Literárna veda úzko súvisí aj s **estetikou** (veda o umení) a **jazykovedou** (veda o jazyku).

Pojem **literatúra** (z lat. *littera* = písmeno) a jeho význam sa používa v dvojakom chápaní: v širšom zmysle slova označuje všetky slovesné diela rozmanitej povahy, t.j. **texty neumelecké (vecná literatúra)** – odborná, publicistická a administratívna literatúra, ktoré podávajú informácie zodpovedajúce realite. V užšom zmysle slova sa pod pojmom **literatúra** chápu iba diela **umeleckej povahy (umelecká literatúra = krásna literatúra)**, čiže texty vytvorené s estetickým zámerom, ktoré tiež vychádzajú z reality, ale predpokladom umeleckého zovšeobecnenia je fikcia a fantázia tvorcu.

Umelecká literatúra sa člení do literárnych druhov: **poézia, próza, dráma** (alebo **lyrika, epika, dráma**). Literárnoteoretická disciplína, ktorá sa zaoberá členením umeleckej literatúry do literárnych druhov a literárnych žánrov, sa nazýva **genológia** (lat. *genus* = rod). V rámci umeleckej literatúry rozlišujeme **umeleckú poéziu, umeleckú prózu a umeleckú drámu** (Žilka, 1987, s. 35; Žilka et al., 2002, s. 9 – 21).

Literatúra pre deti a mládež (alebo jej kratšie synonymné pomenovania **literatúra pre mládež, literatúra pre deti, detská literatúra**) podľa J. Kopála vyjadruje tú časť literárnej tvorby, ktorá zodpovedá recepcii vekovo vymedzeného a diferencovaného okruhu príjemcov detí a mládeže, a to bez ohľadu na to, či ide o zámernú tvorbu pre mladých čitateľov (intencionálna literatúra pre deti a mládež) o diela literatúry pre dospelých, avšak vhodné ako čítanie pre deti a mládež (neintencionálna literatúra pre deti a mládež; Kopál, 1997, s. 15).

V kontexte slovenskej literatúry pre deti a mládež od 30. rokov 20. storočia začali autori (Ľ. Podjavorinská, M. Rázusová-Martáková, K. Bendová a iní) vo svojej tvorbe zohľadňovať aspekt dieťaťa a rešpektovať estetické kritériá. Literárny historik O. Sliacky spomínané obdobie označil ako prvú fázu umeleckej detskej literatúry alebo klasické obdobie, v ktorom sa po prvýkrát priznalo detskému prijímateľovi právo nielen na výchovu a vzdelávanie, ale aj na zábavu a estetický pôžitok (Sliacky, 1997, s. 1 – 7). Detská literatúra na prelome 50. a 60. rokov 20. storočia podľa Z. Stanislavovej pokročila o krok ďalej: „*právo na smiech, priznané dieťaťu v 30.*

rokochoch, rozšírila o právo na hru, zábavu, fantáziu takmer neobmedzene“ (1998, s. 9). Nástupom autorov generácie detského aspektu (L. Feldek, M. Válek, K. Jarunková a iní), modernizáciou výrazových prostriedkov a konštituovaním nového modelu detskej literatúry, ktorý rešpektoval špecifiká detstva v modernej dobe a aplikoval aj umelecké postupy modernej literatúry, došlo k jej novému vývinovému posunu. Spomínané obdobie Z. Stanislavová označuje ako fázu modernej slovenskej literatúry pre deti a mládež alebo „*zlatý vek detskej literatúry na Slovensku*“ (1998, s. 12).

Literatúra pre deti a mládež sa stala súčasťou systému celonárodnej literárnej tvorby. Podľa J. Kopála (1997, s. 19) ju niečo s touto literatúrou spája (**univerzálnosť**) a niečím sa líši (**osobitosť**). **Univerzálnou** je „*jej literárnosť, umeleckosť v poznávaní, vyjadrovaní a pretváraní skutočnosti*“, jej **osobitosťou** je „*spôsob umeleckého stvárňovania reality so zameraním na estetickú komunikáciu s detským príjemcom*“. V literatúre pre deti a mládež je dôležitým determinantom poetológie a estetiky **uplatňovanie detského aspektu** – detského spôsobu vnímania a hodnotenia skutočnosti, ktorý vyplýva z úrovne a charakteru psychiky detskej osobnosti. F. Miko konštatoval, že určujúcim znakom **detského aspektu** je „*veková podvojnosc' sveta a vývinová konvergencia, ktorá z toho vyplýva*“ a prejavuje sa „*kontamináciou detského a dospelého*“. Detské je videné a hodnotené z pohľadu dospelého, dospelé z pohľadu detského, pričom **hra a fantázia** prevládajú pri umeleckom zobrazovaní reality v literatúre pre deti a mládež (1980, s. 246).

V ďalšej časti práce podávame prehľad žánrov **umeleckej literatúry pre deti a mládež** so stručnou charakteristikou podľa T. Žilku (1987; Žilka et al., 2002) a doplníme ho vybranými ukážkami.

3. 1 U M E L E C K Á P O É Z I A

P O É Z I A (z gr. poesis – tvorba) je viazaná reč básnického prejavu. Kým **lyrika** je druhovým pomenovaním, **poézia** označuje stupeň textovej viazanosti (grafické členenie básne, rytmus, verš, rým, strofa). Pod pojmom **poézia** chápeme predovšetkým usporiadanie textu v jeho tvarovej podobe, vzťahuje sa skôr na formu než na obsah diela. Pojmy **lyrika** a **lyrickosť** vystihujú obsahovú stránku textu.

EPIGRAM (gr. epigram – nápis) je lyrický žáner, ktorý stručne a duchapľne vyjadruje nejakú životnú pravdu. Keďže rozsah tohto žánru je obmedzený, musí v ňom autor zhustiť veľa myšlienok. Epigram bol pôvodne nápis na náhrobných kameňoch (epitaf). Skladba textu sa zakladala na ostrom kontraste: začiatok vzbudil čitateľovu pozornosť, jeho očakávanie (suspensio), druhá časť obsahovala prekvapivú pointu (solutio). Práve preto sa epigramy vyjadrovali dvojverším, čo pretrváva dodnes. V súčasnosti patrí epigram k satirickým žánrom.

DIAGNÓZA

Tomáš Janovic

*Chorým túžbou po moci
Nieto pomoci.*

OTEC

Tomáš Janovic

*Dnešný otec iba vzdychá: „Bože, prebože!
Žena nezmestí sa do šiat! Dcéra do kože!“*

Z knihy *Od ucha k (d) uchu*

LYRICKÁ BÁSEŇ – vyjadruje jednu základnú myšlienku, opisuje jeden silný zážitok z viacerých hľadísk. Charakteristické sú prvky zachytávajúce duševný stav človeka, jeho reflexie, opisy prírody a prítomný čas.

IMAGINATÍVNO-HRAVÁ BÁSEŇ – ako druh modernej detskej poézie charakterizuje hra, hravosť, tvorivosť, fantázia a humor. Súčasne je istou „formou“ ľudskej výpovede o skutočnosti, o poznaní sveta. V súvislosti s autorským tvorivým procesom sa zvykne hovoriť o empatii, schopnosti vcit'ovania sa, prežívania detského sveta, o uplatňovaní hry dospelého na dieťa, hry s dieťaťom, alebo o umeleckej výpovedi o detskom svete, ako aj o svete dospelých - cez dieťa.

PRIATEĽSKÝ CHODNÍČEK

Štefan Moravčík

Sneh padá bez rečí.

Nemňauká.

Nemečí.

Nepišťí.

Nevýska

ako zlé vetriská.

Čo dokáže december?

- Lopatu, chlapče, ber

a urob si na bielom

chodník k dobrým priateľom!

Z knihy Modré z neba

POPLACH S PRVÁKMI

Daniel Hevier

Prvá trieda poškoláci,

v škole sa im veľmi páči.

Vystrájajú

1. lotroviny,

2. čertoviny,

3. voloviny

4. šašoviny,

5. frajeriny,

6. koniny a

7. somariny.

Z triedy sú len rozvaliny.

Školník ich už domov ženie.

Dupocú jak stádo slonov.

Žiaci vykrikujú, že nie:

„Tu je práma! To je ono!“

Z knihy Futbal s papučou

BÁSEŇ – MODLITBA – žáner lyrickej meditatívnej (kontemplatívnej), duchovnej poézie s prevahou reflexívnej zložky, založenej na hlbokom sústreďení, rozjímaní a premýšľaní, súvisiacom s náboženskou vierou.

MODLITBA ZA SLOVENSKO

Milan Rúfus

*Viem jedno hniezdo.
Rád ho mám.
V ňom ako v Božej sieti
je mnoho otcov, mnoho mám
a mnoho mnoho detí.*

*To hniezdo uvil Stvoriteľ.
A sám aj určil komu,
koho tam pozve prebývať
do človečieho domu.*

*Viem jedno hniezdo.
Rád ho mám.
Hreje ma dňom i nocou,
vystlané mäkkou vravou mám
a mozolami otcov.*

*Môj dobrý Bože,
zhliadni naň.
Stráž nám ho neustále.
Ach, aspoň Ty ho, Veľký, chráň,
keď si ho stvoril malé.*

Z knihy Nové modlitbičky

LYRICKOEPICKÁ BÁSEŇ – veršovaná skladba, v ktorej sa prelínajú lyrické a epické prvky. Nad vlastným dejom, ktorý je epickým jadrom textu, dominuje autorov vzťah k deju a presadzujú sa subjektívne a reflexívne prvky. Epická časť básne sa vyznačuje dejovosťou a rešpektujú sa časové súvislosti a postupnosť, používa sa 3. osoba množného čísla ako gramatická forma rozprávania. Lyrickú časť básne charakterizujú prvky zachytávajúce duševný stav človeka (postáv), jeho reflexie, opisy prírody, používa sa 1. osoba jednotného čísla prítomného času.

KVETY

Mária Rázusová-Martáková

*Čierne krídla rozprestrela
nôcka tichá
a dom celý v sladkom spánku
dávno dýcha.
Len na malom stolíku
v maľovanom džbániku
lúčne kvety samé šu-šu,
plné taju,
o voľáčom rozprávajú,
šepotajú.*

„Bračekovci!“ zdvihne králik
driečik holý,
„či aj vás tak všetko lomí,
všetko bolí?“
A kvety mu: „Aj nás tak!“
Najviac smúti divý mak
a najradšej by sa ukryl
v ťažkom žiali,
že mu jeho krásne sukne
opršali.

Orlíčky aj klince, zvonky,
stračia nôžka –
celá kytka je už iba
žalôb nôška.

„Ja mám hlad! – A ja mám smäd,
a tu v džbáne vody niet!...“
A je potom vzdychov, stonov
až do rána,
kvetkom slzy stonkou tiekli
aj do džbána.

Ráno Marka-kvetinárka
príde k stolu,
vidí: kvety povädnuté,
hlávky dolu ...
„Ach, to pre mňa jedine!
Moje kvietky nevinné!...“
Aj ich kriesi, vodou fíka –
márne je to!
Marka kvety netrhala
celé leto!

Z knihy *Od jari do zimy*

BÁJKA – vymyslený príbeh s výchovným zacielením, v ktorom zvieratá alebo neživé predmety konajú a hovoria ako ľudia (antropomorfizácia). Môže mať aj veršovanú formu a vždy z nej vyplýva nejaké ponaučenie. Vyrozprávaný dej autor podáva ako alegóriu. Niekedy sa nazývajú aj ezopské bájky podľa ich zakladateľa Ezopa. V slovenskej literatúre prepisoval a napodobňoval bájky *Jonáš Záborský*.

VEĽKÁ A MALÁ RYBA

Jonáš Záborský

*Sťažovala sa rybka drobnorodá zhusta,
že nie je jak iné, veľiká a tlstá.
Raz s veľikou do siete razom spolu vošla,
veľkú rybár ulovil, ona očkom ušla.
Tamtú rybár z vody ťahal; čo keď vidí malá,
„Dobre niekedy malým byť,“ za ňou zavolala.*

Poučenie: *Niekedy je dobre byť malým a slabým.*

BALADA (z románskeho ballare – tancovať) je lyricko-epický žáner so smutným až pochmúrnym dejom, ktorý má obyčajne tragický záver. Obsahuje aj lyrické a dramatické prvky. Dej v balade je veľmi zhustený a udáva sa iba náznakmi. Zdrojom umelých balád boli ľudové balady, národné povesti a báje. V poézii dodnes patria k veľmi rozšíreným žánrom.

ČAKANKA

Ludmila Podjavorinská

*Čože to slnko znad hory
tak smutne sadá za zory,
za zory, zory belavé,
za chmáry, celé krvavé?*

*Nie sú to zory belavé,
ani sú chmáry krvavé,
lež sú to v zbroji schystaní
tí ľúti Turci-pohani.*

*Valia sa, valia horami,
zmluj sa, Bože, nad nami!
Valia sa z dolín po strane,
a mladô-starô k obrane.*

*Lúči sa smutná mamička,
lúči sa s bratom sestrička:
„Ach, nechod', brat môj milený,
mesiačik v zlom je znamení!*

*Ved' nemám mamky, tatička,
len teba, svojho bratříčka,
Ak bys' mi umrel za mladi –
ani mne žiť sa nesladí!“*

*Lastovka zjara šveholí
od mora rodných do polí:
„Čakajže ešte k jeseni –
Azda sa, azda premení...!*

*A keď už prešli tri roky,
čo vo svet zašiel široký
(na srdci žiaľ i pokora),
Krkavec letí od mora.*

*„Ach, posol z sveta šireho,
videl si brata milého?“
„Hej, videl, v čiernom zavítí –
Už ti je brat tvoj zabitý.“*

*Vzplanulo slovo plameňom
na srdce padlo kameňom,
obledlo líčko dobiela –
a duša z tela letela...*

*Na ceste, ceste z kameňa,
vyrastá bylka zelená,
ju, sťaby z kejsi poroby,
list nekrášli, kvet nezdobí.*

„Neboj sa, sestra milená,
mesiačik dobre znamená,
Boh sám mi bude ochranou,
zastaviť Turkov-pohanov.

*Ked' húska divá poletí,
vyjdi mi, vyjdi v ústrety,
ma čakaj večer, zrána, hej,
tam na cestičke križovej.“*

*Rok celý si ho čakala,
dňom-nocou za ním plakala,
za jara, v zime, v podletí
bratovi chodí v ústrety,
cestičkou chodí dobrou-zlou,
s dušičkou súžbou boľavou.*

*Letela húska divoká:
„Čakajže, ešte do roka,
alebo aspoň do jara –
Boh sirotu si obstará!“*

„Hej, dúška, dúška siroty,
i ja som sama ako ty,
ma sotva, sotva z premeny
objíme lístok zelený.

*Neleťže, neleť do neba,
smutno tu bude bez teba!
Usaď sa v tichú spomienku
na mojom sviežom ramienku.*

*Azda tu – križna cestička –
dočkáš si ešte bratříčka –
i tebe bude úľava:
veď si mi celá boľavá...!*

*A dúška, žiaľom uvädlá,
na bylku kvietkom zasadla.
Tak čaká, hľadá za lesy,
čakanka – kvietok belasý.*

Z knihy *Balady*

ŽÁNER MODERNEJ POÉZIE – patrí k novším lyrickým žánrom, ktoré vznikli v 20. storočí. Básnická výpoveď sa tematicky môže viazať napríklad na niektoré aktuálne javy spoločnosti, ktorú charakterizuje videnie „zdola,“ z pozície súčasného človeka – jednotlivca.

CIGÁNSKE POHLADY

Daniela Hivešová–Šilanová

Pozerajú sa na nás s rešpektom.

Chcú byť pri nás lepší ako my.

A sú sklamaní,

keď spoznajú, že sme horší,

ako si nás predstavovali.

Imar nabirina, čhavale, Romale!

Už viac nevládzem, chlapci, Cigáni!

Bida mange, Romale, bida mange čhavale...

Je mi biedne, ľudia, je mi biedne, chlapci...

„Už to chcem vidieť. Už zatváram oči nad tým,

už mi dajte pokoj. Už sa nechcem rozprávať,

už nemám sil hovoríť ľudom,

že nie je Cigán ako Cigán,

tak ako nie je biely ako biely,

už ma nenúťte pozeráť sa vám do očí

*a presviedčať vás, že ja som iný,
už nevládzem každého bieleho presviedčať osobitne,
aj tak to dopadne vždy tak, ako chcú oni.
A oni dobre vedia, že niekto musí spraviť
aj ťažkú a špinavú robotu.
A ja to viem tiež.
Kto sú to oni? Neviem, ktorí to sú.
Ale sú nejakí oni. Nie si to ty,
ani ty, ani ty. Koľkým mám ešte rozprávať,
koľkých pozývať ku mne, aby videli,
že máme hrnce, aj koberce, že si umývame nohy,
že žijem ako človek,
dajte mi už pokoj,
už mám medzi bielymi toľko priateľov,
že to moje srdce neunesie,
ale vždy príde nejaký nový,
ktorý sa znova začuduje, že aj ja som človek. “
Navaš oda avľom, hoj man techal te den,
ča vaš oda avľom, hoj man pačiv te den.
Neprišiel som sem preto, aby ste mi dali jesť.
Prišiel som sem preto, aby ste mi dali úctu.*

Z knihy Cigánske leto

PÁSMO – žáner modernej poézie, ktorý sa vyznačuje väčším rozsahom a polytematickosťou (voľné radenie zdanlivo nesúvislých tematických celkov, ktoré zjednocuje ústredná téma). Je verným obrazom myšlienkového pochodu človeka, lebo je založené na stálych prechodoch z jednej tematickej oblasti do druhej, na prelínaní lyrických a epických prvkov či prítomnosti a minulosti.

ROZPRÁVKA O TIEŇOCH

Tomáš Janovic

*Bol raz jeden tato a bola raz jedna mama.
A pretože sa mali veľmi radi, nechodievali sa k Dunaju prechádzať sami.
Tato s mamou vpredu.
A kto vzadu? Tiene.
Za ruky sa vedú.
Ako často? Denne.

Za ruky sa vedú.
Tak ich za to chváľte.
Mama s tatou vpredu.
Tiene? Na asfalte.*

*Tato býval driečny.
Mama bola driečna.
Tato nebol priečny.
Zato mama – priečna.*

*Nechcela sa s tatom
bozkať pri Dunaji.
Čo je, prosím, na tom
práve teraz v máji,*

Ale ako áno, ako nie,
*raz mama nebola dosť opatrná, a tak ju tato predsa len pobožkal.
A ich tiene urobili to isté.
A keď potom tato s mamou odskočili od seba, aj ich tiene urobili to isté.
Ale ako áno, ako nie, za mamou zrazu kráča tatov tieň a za tatom cupoce
mamin tieň.
Tato s mamou vpredu.
A kto vzadu? Tiene.
Za ruky sa vedú
tiene vymenené.*

A pretože
*Dvaja zalúbenci chcú byť stále spolu, tato kráča s maminým tieňom, aj keď nie je
s mamou, a mama kráča s tatovým tieňom, aj keď nie je s tatom.
No a to je koniec.
Bez smutného konca.
Zacengal už zvonec.
Vlastne len tieň zvonca.*

*Tato s tieňom mamy.
Sánky s tieňom lyží.
Už sú medzi nami.
Aha, tam sa blíži*

*kohút s tieňom sliepky.
Ihla s tieňom cverny.
Každý tieň je hebký
a navyše verný.*

*Vymenené tiene
chodia po asfalte.
Ako často? Denne.
Tak ich za to chváľte.*

*A keďže láska je veľmi nákazlivá, svoje tiene si odrazu vymenila celá krajina,
teda aj sliepky a kohúty, ovce a barany, stromy a lavičky, sánky a lyže, mestá
a dediny. A tatov tieň, ktorý kráča za mamou, hovorí maminmu tieňu, ktorý kráča za
tatom: „Tak vidíš, aká mocná je láska? Prenáša nielen hory, ale aj tiene!“*

To je všetko. Koniec.

*Vidíte ten zázrak?
Zacengal už zvonec.
A ja ručím za zrak.*

*Kráčajú si tiene
ako pyšné pávy.
Tiene vymenené.
Ja ich vidím. A vy?*

Z knihy Drevený tato

KALIGRAM (z gr. kalos – krásny, gramma – písmo) je novšie pomenovanie grafickej básne. V súčasnosti sa vyvíja najmä vďaka počítačovej technike. Grafické prostriedky nadobúdajú čoraz väčší význam pri prenose estetických informácií. Súvisí to aj s vizualizáciou kultúry, t. j. uprednostnením obrazu namiesto písma.

BALÓN

František Rojček

*Či si
veľký, a či malý, pod'
si spraviť balón s nami! Nič
to, ak niet v plúcach pary, na –
plňme ho písmenami. Písmená doň
môj stroj fúka – z nich sú slová, po –
tom vety, balón rastie do oblúka, az –
da z knihy neodletí. Má z papiera ten –
ké tričko – fúkať treba opatrne, lebo
Áčko, Věčko, Íčko sú písmená ako
trné. Pozor! Viac slov nevojde
doň. Nedajbože strelí, splas –
ne – je to celkom prvý
balón urobený z riad –
kov básne.*

Z knihy Veršostrojček

NONSENS (z angl. nonsense – nezmysel) je pomerne nový žáner, ktorý vznikol v anglickej literatúre. Jeho najznámejším predstaviteľom je Lewis Carroll, ktorý v r. 1865 vydal knižku pod názvom *Alica v krajine zázrakov*. Nonsense sa ako žáner vyznačuje pospájaním zdanlivo nezmyselných prvkov v rámci textu. Texty často obsahujú absurdné príbehy, v ktorých sa prekračujú hranice reality.

ATÓMOVÉ ELEKTRÁRNE

Marián Kováčik

*Kým je atóm
naším bratom,
tak sme všetci
dobre na tom.*

*Ale keby nebol!
Keby...
Boli by sme dávno v nebi.*

*Prosíme vás,
dávajte tam
dobrý pozor na atóm!*

*Dobre je nám
na tom
svete strapatom.*

Z knihy Vrabeceda

SNEHULIENKA

Lubomír Feldek

*Pýtala sa Snehulienky lienka:
„Koľkýchže to vedieš, Snehulienka?“
Odvetila lienke Snehulienka:
„Tol'kých, koľko ty máš bodiek, lienka!
V sedemstupe vediem
trpaslíkov sedem!“*

Z knihy Päť detektívov

AKO SA KUBO STRATIL

Miroslav Válek

*Je to pravda,
je to fakt,
je to svätosväte
tak!
Koncom zimy
v lete,
15. septembra,
- je to príliš vážne,
aby to bola hra –
presne o polnoci
(slnko lialo, len tak hrmelo),*

*Kubo zobudil sa, Kubo prestal chrápať,
Kubo dostal nápad,
- jednoduchšie,
Kubovi zachcelo sa zreých hrušiek.*

*Išiel do záhrady,
vyliezol na ten orech a bol pyšný,
že natrhal štyri kilá višní.
Vyliezol na ten orech
- vravím pravdu holú –
ale ako dolu?*

*Ešte šťastie, že spomenul si na rebrík.
Zabehol poň,
oprel pod jabloň.
Hľadí, hľadí,
robí krik:
Haló, je niekto na tom strome.
Nik.*

*Kubo sedí na tráve, premýšľa ostošest':
„Keďže nie som na strome,
nemôžem z neho zliezť!“
Je to jednoduché, je to tak. Áno, áno!
Keďže nemôžem z neho zliezť,
musím zostať na ňom!*

*Je to fakt! Je to rozhodnuté! Platí!“
A tak sa Kubo stratil.*

Z knihy Do Tramtárie

POPULÁRNA PIESEŇ – najrozšírenejší typ básne, spravidla spájajúci poéziu s hudbou. Člení sa na strofy a vyznačuje sa aj istými stylistickými príznakmi (paralelizmus, opakovacie stylistické figúry). Je najjednoduchšou formou umelej poézie.

HRDZA

Peter Nagy

*Hrdza chodí na sídlisko,
aby sa tam najedla.
Hrdzavé má už aj vlasy
a je tučná od jedla.*

*Hrdza zje len na raňajky
celé dvere z garáže,
susedovu kolobežku
a ešte si rozkáže:*

- *Prineste mi, prosím, k tomu
blatník z auta, napríklad.
Za tým si dám ako cukrík
ešte zvonček z bicykla!*

*Hrdza si dá len na obed
meter dlhé zábradlie,
celý motor od výťahu –
je to hrozné, čo tá zje!*

- *Odskočím si dole na dvor,
tam zjem deťom hojdačku.
Vrátim sa zjesť kohútiky,
chystám sa aj na práčku.*

*Hrdza tučnie, hlasno funí,
ťahá brucho po zemi.
Ľúbi všetko zo železa –
kto sa s takou ožení?*

- *Ked' som takto najedená,
musím si dať večeru.
Ked' raz z toho celkom prasknem,
odnesú ma do zebru,
ej veru!*

3. 2 UMELECKÁ PRÓZA

P R Ó Z A (z lat. prosa oratio – priama, voľná reč) je jedna zo základných foriem literárnej tvorby. Kým druhový pojem **epika** vyjadruje skôr obsahovú stránku textu, **próza** podobne ako poézia sa vzťahuje predovšetkým na výstavbu textu z hľadiska formy. **Próza** označuje usporiadanie textu podľa istých kritérií (prozaický riadok, odsek, kapitola, prípadne rozčlenenie diela na časti a pod.). Oproti poézii je **próza** reč voľne plynúca, neviazaná zákonmi rytmu a inými špecifickými osobitosťami básnického prejavu. **Próza** zahŕňa literárne i neliterárne texty (vecná literatúra), ktoré majú primárne písanú podobu.

BÁJ – prozaický žáner, ktorého témou bol život bohov, vznik sveta, pôvod človeka, zvierat alebo rastlín. Pokladá sa za najstaršiu podobu ľudovej slovesnosti. Súbor textov nazývame bájoslovím alebo mytológiou. Sú nevyčerpatelným zdrojom pre nové spracovanie aj v slovenskej literatúre.

KOEKO JE TATRANSKÝCH KONČIAROV

Ján Štiavnický

Tatry odjakživa priťahovali pozornosť obyčajných smrteľníkov. Jedni v nich hľadali zlaté poklady, druhí zas verili, že po tatranských stráňach a lesoch rastú divotvorné byliny a koreňky, ktoré i smrteľné choroby vyliečia alebo bedárovi otvoria cestu k podzemným pokladom. A hľadači pokladov boli najčastejšími návštevníkmi Tatier.

Kedysi za starodávna, tak vraví povest', prišlo pod Kriváň desať takých hľadačov zlata. Hľadali, zariekali tatranských škriatkov, privolávali pomocou čiernej knihy, aby sa k pokladom dostali. Motali sa tam, snorili a kutali už hodný čas, ale o pokladoch ani slychu.

Raz popoludní si chlapi povedali, že si akomak oddýchnu. Ale čo vraj robiť? I najstarší z nich vraví:

- Nuž, nie sme na leňošenie. Keď si už oddýchnuť, tak aby z toho bol osoh. Urobíme, čo ešte nikto nedokázal: porátame, koľko je v Tatrách končiarov. Poprechodíme sa, aj sa nám azda do remesla voľačo pritrafí. I pobrali sa chlapi tie končiare spočítovať. Chodili a rátali, ale čím viacej chodili, tým sa v rátaní väčšmi plietli. Po niekoľkých dňoch boli už veľmi ukonaní; usadili sa na lúčke pod akousi jaskyňou. Tam si políhali do kruhu tak, že mali hlavy spolu a nohy von z kruhu. Aj tak zaspali.

Ako hej, ako nie – najmladší z chlapov zaspal' akosi nemohol a ticho ležal. Tu znezhady vidí, ako z jaskyne vystúpila žena-obryňa, zazrela pred sebou klbko chlapov i splasla rukami, až sa Tatry ozývali, a skríkla:

- Ale toto! Už som všetkých deväťdesiatdeväť tatranských končiarov pochodila, ale takého čudné zviera som ešte nevidela.

Najmladší zaraz vyskočil, chlapov pobudil a vyrozprával im, čo videl a počul. Chlapi, pravda, na obra nečakali, lebo si vedeli domyslieť, čo by sa s nimi stalo. Tak sa teda celkom stratili. Ale vraj sa aspoň dozvedeli, koľko je tatranských končiarov.

Z knihy Slovenské báje

BÁJKA – vymyslený príbeh s výchovným zacielením, v ktorom zvieratá alebo neživé predmety konajú a hovoria ako ľudia (antropomorfizácia). Môže mať aj prozaickú formu a vždy z nej vyplýva nejaké ponaučenie. Najznámejšie sú zvieracie bajky, čiže alegórie zo života zvierat, ktoré sa niekedy nazývajú aj ezopovské bajky podľa ich zakladateľa Ezopa.

VOEBA KRÁĽA VTÁKOV

Ezop

Keď ešte orol nebol kráľom vtákov, pomýšľal Zeus korunovať najkrajšieho vtáka. Rozhlásil to a zvolal operencov na výber.

Všetci vtáci sa pobrali k rieke, okúpali sa, vyfintili. Prišla aj vrana, aby sa upravila. Ako sa tak videla medzi pestrými, pôvabnými a hrdými vtákmi, uvedomila si svoju ošklivosť. Rozhodla sa okrášliť svoj zovňajšok. Pozbierala cudzie perá, ktoré vtáci postrácali pri krášení a popchala si ich do peria. A tak bola najpestrejšia.

Zeus ju vôbec nepoznal a s úľubou povedal: „Toto je najkrajší vták, toho spravím kráľom.“ – Tu sa ostatní vtáci rozhnevali, vrhli sa na vranu a vyrvali jej svoje perá, ktoré si privlastnila. A tak tu stála odporná, strapatá vrana pred Diom ako strašiak. Zeus povedal: „Takto to nepôjde!“ A zmenil spôsob výberu kráľa vtákov.

Z hniky Ezopské bajky, preložila Etela Šimovičová

POVEŠŤ – na základe poetiky ľudovej povesti vznikla umelá povesť. Názov mal pôvodne oveľa širší význam: označoval aj ľudové rozprávky (J. Dobšinský – Slovenské prostonárodné povesti), historické novely štúrovského obdobia (J. Kalinčiak – Reštavrácia), ba aj prózu zo súčasnosti (M. Kukučín – Dom v stráni). V súčasnosti sa preferuje zúžený význam tohto žánru.

ROLANDOVA STUDŇA

Mária Ďuríčková

Pri korunovaní kráľa Maximiliána a jeho manželky Márie vypukol v Bratislave požiar. Vyletel až k oblakom červený kohút, prašťali šindľové strechy, dokonca pritom zahynulo aj niekoľko ľudí. Mesto malo vtedy málo studní, chýbala im voda na boj s plameňmi.

Po nešťastnej udalosti vydal kráľ Maximilián príkaz, aby na Hlavnom rítku postavili veľkú studňu, fontánu. Takú, čo bola aj výdatná na vodu, aj bohatá na krásu.

Vykopali studňu a staviteľ-umelec ju utešene stvárnil. Uprostred kamennej nádrže, do ktorej striekala voda mnohými prúdmi, spodobnil na podstavci slávneho rytiera Rolanda, ktorého hrdinské činy ospevovali všetci trubadúri a igrici.

Obyvatelia mesta si však o vzniku Rolandovej studne rozprávali čosi celkom inšie.

Zavítal vraj rytier Roland po akejsi rytierskej povinnosti aj na Bratislavský hrad. Pokojná povinnosť to bola. Jeho meč Durandal, zázračný meč z nezničiteľnej ocele, mu ticho visel na páse, zasunutý v drahocennej pošve.

Podvečer, keď už slnce zapadalo za tmavé chrbty hôr, prechádzal sa Roland po hradných valoch. Beláskavý súmrak padal na hrad, na mesto pod ním a široké stuhy Dunaja. Na nádvorí hradu pukotala vatra, okolo ktorej zaznievala vrava vojenskej družiny. Z kováčskej dielne sa ozýval jasný cveng úderov kovu o kov. Kdesi za valmi vržgali káry naložené plnými putňami hrozna. Končil sa teplý jesenný deň.

Celkom ako u nás v Bretónsku, pomyslel si rytier Roland. A odrazu – možno pre tú spomienku, možno z pocitu clivoty – siahol po svojom povestnom rohu Olifante.

Rozletela sa beláskavým povetrím lahodná prostá melódia. Utíchli hlasy vojakov... odmlčalo sa v údive kováčske kladivo... začúchol aj vrzgot vinohradníckych kár. Celý hrad i mesto s okolím sa započúvali do čarovnej hry Rolandovho rohu.

To sa opakovalo po niekoľko večerov.

Potom sa rytier Roland vrátil zasa do svojej vlasti a Bratislava už márne vyčkávala jeho večernú hru.

Prešlo koľkosi času, nevedno či veľa, či málo – a tu sa jedného dňa dohrnú k richtárovi bratislavské ženy.

„Pán richtár, čo budeme robiť?“ vraví prvá, ktorá im prišla v čele. „Naše deti si tak zvykli na večernú uspávanú rytiera Rolanda, že nám už bez nej nevedia zaspáť.“

„Len plačú a plačú, za ten svet ich nemôžeme upokojiť,“ hovorí druhá.

„Čosi treba robiť!“ volajú ženy.

„Treba,“ prikyvuje richtár. Zišlo mu na um, že i jeho synček v poslednom čase ťažko zaspáva a v noci sa stráha zo sna. „Lenže čo?“

„Ty si richtár, vymysli niečo!“

Rozmýšľal richtár, rozmýšľala aj mestská rada. Až napokon vyhúťali!

Keď nebol naporúdzí živý rytier Roland, dali postaviť na rínku aspoň jeho sochu.

Oj, či len bola krásna! Brnenie sa jej strieborne ligotalo, helmica bola modrá a rukavice, siahajúce až po lakeť, červené. Lavou rukou držal Roland rukoväť meča, pravou sa opieral o štít s erbom. Roh Olifant mu síce iba nemo visel cez plece, miesto neho však čarovne zurčali do kamennej nádrže prúdy vody...

Od toho dňa bratislavské deti znova dobre usínali a mávali aj sladké sny.

Z knihy Bratislavské povesti

ROZPRÁVKA – umelá (autorská) rozprávka; jej vývin súvisí s vývinom a premenami ľudovej rozprávky. Všetci významní autori na ňu nadväzujú a pretvárajú ju. Je mnoho variácií autorskej rozprávky. Nadväzujú na tradíciu, ale odpútavajú sa z jej ideovej i estetickej závislosti v duchu modernej doby, hoci neopúšťajú pôdu fantázie ako základného stavebného základu detskej rozprávky. Podľa **Zlatka Klátika** rozlišujeme nasledujúce typy autorských rozprávok (1975, s. 133 – 162):

FOLKLORIZOVANÁ AUTORSKÁ ROZPRÁVKA – predstavuje spojivo medzi autentickou folklórnou (ľudovou) a autorskou rozprávkou, ktorú neoznačujeme ako osobitný typ alebo subžáner. Je variantom ľudového modelu, neprekračuje jeho rámec

ani motivicky, významovo-noeticky či kompozično-štylistickými postupmi a prostriedkami. Ide o prerozprávania ľudových motívov niektorými autormi, u ktorých pozorujeme aj autorskú tvorivosť a samostatnosť (Klátik, 1975, s. 132 – 133).

VTÁČATKO KORÁLOČKA ČIRIKLORO MIRIKLORO

Daniela Hivešová – Šilanová

Drotár Janko chodil po dedinách so svojim malým synom Miškom. Raz ich zastihla noc rovno pri rómskej osade. Rómovia ich prichýlili, dali im vody i chleba a ponúkli aj miesto pri svojom ohnisku. Z vďaky za nocľah im na druhý deň poopravoval drotár Janko všetky deravé kotlíky a misky. Neďaleko bola dedina, práce bolo dosť a tak zostali v osade. Miško sa hneď stihol skamarátiť so všetkými chlapcami. Ale najväčšmi sa spriatelil s dievčatkom, ktoré všetci v osade volali Vtáčatko-Čirikloro. Možno dostalo také meno preto, lebo bolo drobnučké a krehučké ako vtáčatko, a možno preto, lebo vedelo tak pekne ako vtáčatko spievať. Najradšej spievalo Miškovi pesničku o vtáčikovi maličkom ako korálka.

Prešiel týždeň a drotár Janko sa chystal na ďalšiu cestu. Miškovi sa neveľmi chcelo odísť od svojich kamarátov, ale nedalo sa nič robiť, čakala ich drotárska cesta a na nej drotárske práce.

„Vieš čo, Čirikloro? Dám ti na pamiatku drôteného vtáčika. Aj malú drôtenú vtáčiu klietku. Aby si na mňa nezabudla. Dobré?“ povedal Miško dievčatku Čirikloro na rozlúčku.

„Ale vrátiš sa ešte k nám, však?“ opýtala sa Čirikloro.

„Určite sa k vám vrátim,“ slúbil Miško svojej kamarátke a rozbehol sa za otcom.

Dievčatku Čirikloro zostal na dlani malý vtáčik z drôťkov. Bol ako z jemnej čipky. A skoro ako živý! Ibaže nespieval a ani nelietal. Márne mu spievala pesničku o vtáčikovi drobnom ako guľôčka z korálok. Vtáčik neožil...

Len sa milo pozeral na dievčatko svojim drôteným očkom.

Čirikloro zosmutnela. Už sa nehrávala so svojimi kamarátkami. Chodievala s malým drôteným vtáčikom na lúku a tam mu spievala. Zdalo sa jej, že s jej piesňou mu naozaj ožívajú drôtené očka, že už-už aj on zaspieva, že už-už zamáva drôtenými krídelkami a vzlietne...

„Ty vieš, kde je môj kamarát Miško,“ prihovárala sa mu. „Ty by si dokázal zaletieť až k nemu...“ hovorievala a vyhadzovala drôteného vtáčika vysoko nad svoju hlavu. „Leť, leť! Ukáž mi, kde je Miško,“ volala naňho. Ale vtáčik jej vždy znova dopadol do roztvorených dlaní. Veď bol len z drôťkov.

A drotár Janko sa so svojim synom Miškom do rómskej osady už nikdy nevrátili. Tolkými cestami prešli, krížom-krážom svetom, dopredu i dozadu ich chodničky viedli, že aj keby chceli, nijako by si už nevedeli spomenúť, ktorý z nich sa klukáť do osady, kde žije dievčatko Čirikloro.

Ale Miško nezabudol na svoju kamarátku. Sníval o tom, že sa mu raz podarí uplietť z drôťkov skutočne živého vtáčika! Veril, že by mu ukázal cestu, ktorou by sa znova vrátil k dievčatku Vtáčatku. Každému drôtenému vtáčikovi, ktorého uplietol, urobil aj malé drôtené srdiečko a predtým, ako mu ho vložil do hrude, zašepkal doň pesničku svojej rómskej kamarátky. Dúfal, že možno pesnička oživí drôtené vtáčie srdce...

Drotárovi Jankovi bolo ľúto Miška, lebo videl, že veľmi smúti sa svojou kamarátkou, a preto sa všade, kam prišli, pýtal, či ľudia nevedia, kde je rómska osada, v ktorej bývajú múdri Rómovia a dievčatko Čirikloro. Ale nikto mu nevedel ukázať správnu cestu. Ani tí, ktorí poznali celý svet a cesty na nich podľa máp, nevedeli poradiť drotárovi Jankovi a jeho synovi Miškovi. Rómske osady neboli na mapách zaznačené.

Čirikloro medzitým vyrástla. Už nebola maličká ako vtáčatko, ale meno jej zostalo, lebo bola ako vtáčatko nežná a milá. A spievala ešte krajšie ako keď bola maličká. Ani ona na svojho kamaráta Miška nezabudla. Keď ju chlapci z osady volali: „Pod' s nami tancovať!“ vždy ušla. Nerada tancovala? Kdeže! Veľmi sa jej chcelo tancovať! Ale iba s Miškom!

Často sa zhovárala so svojim drôteným vtáčikom: „Prečo nič nehovoriš? Nezaspievaš... Keby si aspoň vzlietol! Určite by si mi ukázal cestu za mojím Miškom.“

Raz si priložila drôteného vtáčika k perám a pobožkala ho. A čo sa len vtedy nestalo! Vtáčikovi ožili oči! Dievčatko Čirikloro pocítilo, že vtáčikovi začalo biť jeho malé drôtené srdiečko! Roztvoril krídelká a povedal jej:

„Pod' so mnou!“

„Mamička!“ pribehla Čirikloro za svojou mamou. „Pozri sa, môj drôtený vtáčik ožil! Pusť ma s ním, chcem chodiť s Miškom po svete!“

Mamička sa rozplakala. Ale čo mala robiť? Ved' vedela, aké bolo bez Miška jej dievčatko smutné. A teraz videla, že sa usmieva a je šťastné. Vzala z dlaní svojej dcéry vtáčika a vyhodila ho k oblohe. Vtáčik zaštebotal a zamával krídelkami.

„Je malý ako koráločka,“ usmiala sa mama na svoju dcéru. Sňala si z hrdla svoj náhrdelník z červených korálok a ozdobil ním hrdlo netrpezlivej Čirikloro. „Aby si nikdy nezabúdila a aby si vždy vedela, kde je tvoj domov,“ povedala jej na rozlúčku a dievčatko Čirikloro sa rozbehlo za vtáčikom.

Ale aby nezabudla, kadiaľ bežala, za každú zákrutu, ku každej studničke a na každú križnu cestu položila jednu guľôčku z mamičkiných korálok...

A viete, čo sa ešte nestalo? Práve vtedy, keď ožil drôtený vtáčik v dlaniach Čirikloro, rozospievali sa všetky Miškove drôtené vtáčiky, ktoré kedy vyrobil! Kto chcel, ten ich počul, kto dosiaľ nepočul spievať ani živé vtáčiky, ten si ich spev nevšimol. Ale Miško ich začul. „Konečne!“ vykrikol a rozbehol sa za ich spevom. Vedel, že ho zavedie k jeho milej.

Bežal Miško z jedného konca sveta, bežala Čirikloro z druhého konca sveta – a uprostred sa stretli!

To bolo stretnutie! Hneď spravili veľkú svadbu! Pozvali na ňu všetkých. Známych aj neznámych – Rómov aj Nerómov. Odvtedy sa spieva pesnička o láske rómskeho dievčatka k drotárovi

Po svadbe už chodili svetom spolu. Miško opravoval hrnce, kotlíky, pekáče aj cedníky ... Z drôťov plietol ľuďom pre radosť vtáčiky a dievčatko Čirikloro každému drôtenému vtáčatku vložilo do srdiečka čarovnú pesničku. Takú, aby každý drôtený vtáčik ožil a rozospieval sa, keď sa ocitne v dlaniach niekoho, kto veľmi ľúbi.

Keď im bolo na ďalekých cestách vo svete smutno, drôtený vtáčik ich vzal pod svoje krídelká a oboch ich vyniesol vysoko k oblakom.

Z výšky bolo pekne vidieť všetky červené korálky, ktoré Čirikloro hádzala pod svoje nohy na všetkých cestách, aby sa vo svete nestratila a aby nikdy nezabudla, kde je jej domov. Korálky sa premenili na červené vlčie maky a jasne svietili po celej zemeguli.

*Rómske deti vybiehali zo svojich domov, ukazovali si na oblohu a volali:
„Aha, Čirikloro-Mirikloro letí! Letí Vtáčatko-Koráločka.“*

Dievčatko Čirikloro nikdy nezabudlo na svoj domov.

*A vždy, keď leteli nad jej rodnou osadou,
spolu s Miškom kývali mamičke a hádzali jej kytice
červených makov.*

Z knihy Vtáčatko Koráločka, Čirikloro mirikloro

O PRIMÁŠOVI BAROVI O BARIS BARO PRIMÁŠIS

Elena Lacková

Kedysi dávno stvoril spravodlivý Deloro rómsku osadu a ponechal životy jej obyvateľov napospas nevyspytateľnému osudu.

V osade žili dvaja slávni primáši. Každý z nich mal svoju cigánsku kapelu. Ej, boli že to muzikanti, o akých svet ešte nechyroval. Zabávali ľudí na svadbách, báloch i krstinách. Boli to vsťutku dobrí primáši, ale obaja mali veľkú chybu. Navzájom sa nenávideli. Vo svojej pýche si každý o sebe myslel, že práve on je ten najlepší muzikant. Nie div, že keď sa stretli, jeden na druhého zubami škripali.

A ešte o kúštik viac sa neznášali ich ženy. Jazyky mali poriadne podrezané, hašterili sa, akoby ich čerti na nože brali. Nadávali si, ba neraz sa aj za vlasy pochyťali, že im v rukách len chumáče ostali.

Potom sa stalo to, čo si ani sám Deloro neželal. Jednej noci sa obom jazyčniciam narodili chlapci – ružové púpätá s čiernymi vláskami a očkami ako uhol'.

Primáš Feri sa rozhodol vychovať zo syna chýrneho muzikanta, akému by nebolo páru široko-d'aleko. Takto sa najlepšie pomstí primášovi Barovi! Myšlienka na odplatu ho natoľko zaujala, že ani nečakal, kedy chlapčeka po prvýkrát okúpu, a už mu vkladal sláčik do maličkých prstiek. Synovi dal meno Jag, aby jeho hudba ako oheň rozpaľovala ľudské srdcia.

Ani primáš Baro nelenil. Syna pomenoval po sebe. Baro znamenalo – veľký. Husličky so sláčikom mu do kolísky strčil so želaním, aby jeho syna poznali na všetkých kráľovských dvoroch ako jediného neprekonateľného muzikanta. Chlapci ešte ani chodiť nevedeli, no netrpezliví otcovia im každý deň vyhrávali a priúčali ich notám. Jeden pred druhým vychvaľoval syna do nebies. Každý videl v potomkovi budúceho kráľa primášov.

Ubíhali roky, chlapci rástli ako z vody. Primáš Feri chodil zo dňa na deň zachmúrenejší, veľmi sa sklamal vo svojom synovi. Jag hral na husliach tak, ako keby mu pichali pod nechty ostré trnie. Husle nenávidel, hral iba vtedy, keď ho otec prinútil.

Aj malý Baro sa sláku vyhýbal, ale otec mu často opakoval: „Ej, chlapče, len sa ty uč! Róm sa iba husľami najľahšie uživí! Dobrý muzikant sa dostane i na grófsky dvor!“

A tak si chlapec vzal otcove slová k srdcu a ochotne sa učil. Jag sa veľmi zlostil, že Bara všetci vychvaľovali a predpovedali mu žiarivú budúcnosť.

Nad osadou sa zmrákalo, akoby nad ňou visela kliatba. Feriho žena Loli mala na jazyku jedovaté sliny a v srdci závisť. Barovi sa vyhrážala, že mu počaruje tak, že sa jeho prsty viacej strún nedotknú. A neostalo to iba pri planých sľuboch...

Loli už od malička vládla kúzлами. Keď uvidela, že z Bara sa stal veľký primáš, nedokázala uniesť porážku svojho syna rozhodla sa mu pomstiť. Keď chcela, aby sa jej bosoráctvo splnilo, musela o polnoci zájsť na cintorín a tam natrhať divé byliny. Bála sa svojho skutku, ale túžba po pomste bola silnejšia ako ľudský strach.

Keď v osade všetci zaspali, vybrala sa Loli na cintorín. Poznala starý hrob, na ktorom rástla zelina – psie víno.

Na oblohe zhasol mesiac. Za múrmi cintorína sa Cigánke roztriasli nohy. Medzi hrobmi uvidela zavýjajúceho psa. Srst' sa mu zlovestne ježila, keď ucítil ľudský pach. Vtedy zavyl, vymočil sa na psie víno a zmizol. Loli vedela, že teraz Bara môže premeniť na psa.

Na kostole odbilo polnoc. Loli sa vrhla na mokrú trávu. Musí ju vytrhať skôr, než umlknú údery hodín. Na starom kríži zahúkala sova. Loli si pritísla trávu k prsiam a bežala domov.

V chatrči rozfúkala oheň a zeliny hodila do hrnca. Potom si rozpustila dlhé i ako noc tmavé vlasy, prikryla nimi hrniec a opakovala čarodejné zaklínadlá. Voda vrela, penila sa, hučala ako víchor.

„Zlá moc v polnočnom kľokotaní, premeň Bara na psa, ja zjem tvoje srdce a vypijem tvoju krv!“ strašidelne šepotala.

Červené plamene olizovali medený hrniec, para sa z neho valila a zachytávala sa v jej vlasoch. Potom sa premieňala na kvapky perleťovej rosy a tie zase na pichľavé trnie. Po deviatom zaklínaní sa voda vyvarila. Loli odtiahla prázdny hrniec z ohniska a pozrela na dno. Miesto zeliny v ňom zazrela prašivého psa. Pes vyskočil a cez otvorené dvere vybehol von. Loli sa zmocnila divá radosť. Čary sa podarili! Konečne! Osadu zbavila veľkého primáša!

Na oblohe žiaril mesiac. Vylakany Baro nevedel pochopiť, čo sa s ním stalo. Niekoľkokrát zabrechal pod oknami rodičovského domu, ale nikto mu neodpovedal. Vtedy spoznal, na čo sa premenil. Baro sa začal skrývať pred ľuďmi. Keď ho však premohol hlad, vrátil sa do dediny v nádeji, že sa nájde dobrý človek, ktorý ho pritúli. Lenže hneď ako ho dedinskí psi vyňuchali, rozbrechali sa zúrivým štekotom. Zburcovali celú dedinu. Psi sa na neho vrhali, hrýzli ho. V dedine nastal poplach. Ľudia vzali palice a hnali cudzie psisko kadeľahšie.

Rany Bara pálili. Prečo musel prehrať svoj život a s ním aj slávu, ktorá ho čakala ako primáša? Komu čo zlé urobil? Psie srdce zaplakalo ľudskými slzami. Od žiaľu utiekol ďaleko preč.

Baro sa ocitol v neznámej krajine. Dookola sa rozprestierali iba zelené lúky a hlboké lesy. Na brehu potôčika zazrel chatrč. Chcel zabrechať, ale bál sa, že ho aj odtiaľ vyženú. Lahol si do trávy a vylizoval si rany, ktoré mu uštedrili dedinskí psi. Zrazu sa mu rozžiarili oči. Z chatrče vyšla driečna dievčina s krásnymi čiernymi vlasmi až na ramenách. Baro nevydržal, vyskočil z úkrytu, priplazil sa k jej nohám a radostne zabrechal.

Šejinka, tak sa dievča menovalo, sa strhla. „Džas ...! odháňala neznámeho psa. V tej chvíli sa z chatrče vyrojili polonahé deti a pribehli k Barovi. Vrhali sa naňho s radostným výkrikom: „Rikono... rikono!“

Bili sa o neho, každý ho chcel mať iba pre seba. Baro sa nevzpieral, mohli si s ním robiť, čo len chceli. Medzi deťmi mu bolo tak príjemne, že na okamih aj zabudol na svoj krutý osud.

Šejinka mu priniesla kôrku suchého chleba a v miske hlt polievky. Jemne ho pohladila po srsti. Baro sa od šťastia zachvel. Pomyslel si: „Šejinka je krásna dievčina. Och, prečo ho stihol taký krutý trest! Nemôže prehovoriť ľudskou rečou! Ako rád by sa Šejinke zveril so svojím nešťastím! On však môže len brechať a to by dievčinu zbytočne vylákalo.“

Barovi sa splnila najväčšia túžba. Ostal v chatrči medzi deťmi. A hoci jedla nebolo nazvyš, ušlo sa i jemu.

Otec detí sa volal Charno. Na jar a v lete rezal vrbové prúty a plietol z nich košíky. Niektoré boli také veľké ako polovica cigánskej chatrče. Predával ich sedliakom na plevy a sečku. V zime zase z jedľového dreva vyrezával šindle na strechy domov. A ešte z lipového dreva strúhal lyžice a varechy pre gazdinky.

Deti si Bara veľmi obľúbili. Často s ním šantili až do úmoru. Ukryvali sa pred ním do vysokej trávy, ba i na stromy vyliezali, ale on ich všade našiel. Ej, bolo že to radosti, pri hre neraz aj na hlad zabudli...

Baro sa najviac točil okolo Šejinky. Sprevádzal ju na cestách do dedín. Šejinka predávala košíky, ponúkala ich z domu do domu a on zatiaľ vonku strážil. Za jeho služby mu vždy niečo v zásterke priniesla – krajec chleba, ba aj kúšтик slaniny.

Do Charnovej chatrče neočakávane prišlo nešťastie. Jeho žena Cikni ťažko ochorela, hrozilo jej oslepnutie. Bylinkárky varili pre ňu rôzne nápoje, mastičkami zaháňali chorobu, ale Cikni ležala viac mŕtva ako živá. Zúfalá Šejinka sa rozhodla odísť do sveta a hľadať tam drahocenný liek.

Otec Charno nechcel o tom ani počuť, čo si bez Šejinky počne s toľkými deťmi? Dievča sa rozplakalo, ona veru nedopustí, aby matka oslepla.

Ráno si upiekla lokšu a rozlúčila sa s ľuďmi v osade. Kvílivý nárek sa rozliehal po chatrči, keď odchádzala Šejinka. Iba Baro sa tešil, že ju bude verne sprevádzať na cestách. Ale otec Charno ho pevne priviazal na reťaz. Baro začal od žiaľu skákať i zavýjať, tak mocne plakalo za dievčaťom jeho srdce.

Šejinka už niekoľko dní chodila šírym svetom, ľudia ju posielali za rôznymi bylinkárkami, ale žiadna z nich nepoznala liek proti slepote. Po dlhom putovaní zabľúdila do čierneho lesa. Predierala sa hustými krovinami, z bosých nôh jej tiekla krv. Húšťava bola taká neprehľadná, že sa cez ňu už nedalo ísť. Šejinka sa rozhodla, že tu prečká noc. Sadla si do trávy a myslela na svojho verného psa. Keby bol teraz pri nej, ani by sa tak nebála...

Zrazu celkom blízko zacítila teplý dych. Dievčina zamrela strachom. Z krovia sa vyrútil pes Baro a radostne jej olizoval tvár i ruky. Šejinka ho s láskou pritúlila k sebe. Pes sa vrtel, štekal, akoby chcel voľačo povedať.

„Aká škoda, že ti nerozumiem,“ vzdychla si smutná dievčina, „porozprával by si mi, čo je nové doma, ako sa matke darí. Pes na ňu upieral múdre oči. Objala ho okolo krku a o chvíľu zaspala na jeho teplom kožušku.“

Blížila sa polnoc. V lese sa strhla hrozná víchrica, blýskalo sa a hrmelo. Vylákaná Šejinka sa zobudila, ešte tesnejšie sa primkla k psovi.

Vtedy uvidela, ako sa k nim zakráda temný prízrak. Bola to žena, oblečená v špinavých handrách. Strapaté vlasy jej spĺývali na ramená, z rozškerených úst jej trčal velikánsky zub. Šejinka sa roztriasla. Spoznala, že je to baba Jaguni, najkrutejšia a najmocnejšia z ježibáb.

Jaguni sa zahľadela na Šejinku. Z očí jej sršala nenávisť. Okríkla ju: „Čhaje, čo hľadáš v temnom lese o hodine duchov, ha?“

Šejinka, trasúc sa od strachu, zo seba vykotala: „Mať mi chorľavie na oči, hľadám bylinkárku, čo by ju vedela uzdraviť!“

Jaguni sa nad nešťastím rodiny divoko rozrehotala a zvolala: „Poznám dobre tajomstvo choroby tvojej matky! Ale ja Rómov nenávidím! Lapila si sa do pasce!

Mňa Deloro neobdaroval krásou, a preto sa musím ukrývať pred očami ľudí v hlbokých lesoch! Som zlý duch a Rómov prenasledujem! Nech dopadne na vás moja krutosť! Hybajte do môjho kráľovstva!“

A hnala ich pred sebou do temnôt lesa.

Baro cítil veľké nebezpečenstvo a divoko sa rozbrechal. Bosorku chcel roztrhať na kusy. Polomŕtva Šejinka objala psa a tíšila ho: „Ma bašuv... Nebreš... Musíš mi teraz pomáhať!“

Kráčali čiernym lesom, mesačné svetlo horko-ťažko prenikalo cez posplietané konáre stromov. Už svitalo, keď došli pod veľké bralo. Černela sa tam hlboká diera. Bola v nej zima a vlhko. Ježibaba im prikázala, aby zostúpili dovnútra a ani sa nepohli. Potom zmizla. Nad ich hlavami zatrepotali krídla.

Šejinka mocne objala psa. „Čo teraz bude s nami?“ zaplakala.

A tu sa začali diať čudné veci. Z hlbín zeme k nim doliehalo stenanie, potom sa ozval plač a bolestný nárek. Baro začal vrčať, ňuchať, znenazdajky sa rozbehol za hlasom. Takto objavili ďalšiu dieru. Za železnými mrežami sa pohybovali neznáme tiene. Boli to Rómovia.

Keď Baro začal brechať, vtedy sa jeden z chlapov ozval: „Otvorte bránu, zachráňte nás! Jaguni nás chce zmárniť!“

Vtedy nad ich hlavami zatrepotali krídla, objavila sa strašná Jaguni. Rukami mávala v povetří, jedovatými slinami prskala okolo seba: „Všetkých vás zahubím, lebo nenávidím hudbu, veselosť a krásu! Preklínam Rómov, ktorí sa radujú a tešia zo života! Mňa potrestal Deloro, teraz zničím ja vás!“

A opäť sa stratila v tme.

Baro začal hľadať kľúč. Skúsil hrabať pod mrežami. Aj Šejinka mu usilovne pomáhala. Chceli zachrániť nešťastných Rómov. A hľa! Pod kameňom ho našli! Kľúč sa jagal, žiaril ako lúč slnka. Šejinka ho rýchlo zdvihla a otvorila bránu. Rómovia boli slobodní!

V tej chvíli sa nad nimi začali zlietať krkavce. Krúžili nad ľuďmi a chceli im vyklat' oči. Dievčina i Baro sa bránili, ako mohli. Baro na nich hrozivo vrčal a zahryzával sa im do krku. Bol to boj na život a na smrť. Šejinke tiekla z rúk krv, Barova koža bola poďobaná, celá doráňaná. Zahubili už všetkých vtákov, iba jeden krkavec, ten najzúrivejší, sa neúnavne vrhal na Šejinku. Baro pozbieral posledné zvyšky síl, vyceril zuby a vtáka schmatol za krk. Vtedy sa krkavec najskôr premenil na Jaguni, a potom na čierny mrak. A tu div divúci, z toho mraku vystúpil človek v čiernych šatách a v ruke držal husle. Prikročil k psovi a zvolal: „Baro, veľký primáš, prebud' sa!“

A z roztrhanej psej kože vyskočil rúči mládenec s čiernymi kučeravými vlasmi. Keď Šejinka uvidela mládenca, takmer sa na kamenný stĺp premenila. Myslela si, že je to iba krásny sen.

Neznámy v tmavých šatách podal Barovi husle a povedal: „Som duch rómskych primášov! Bol som tiež slávny primáš, ale zmárnila ma baba Jaguni. Zakliala ma ťažkými kliatbami, ale Baro a Šejinka ich svojou láskou a obetavosťou dokázali zlomiť! Pozri sa, Baro, tieto husle sú zázračné. V твоjich rukách budú šíriť slávu, ktorou ovládneš svet. Srdcia bohatých i chudobných naplnia ľudskými citmi a svet sa stane lepším. Tieto zázračné husle ti splnia tri želania. Predtým ich však musíš pritísnuť k srdcu!“

A duch rómskych primášov zmizol.

Tu si zrazu muzikanti, ktorých bosorka Jaguni chcela zmárniť, priložili husle k brade a Šejinke i Barovi zahrali krásnu pieseň o láske. Vysoké bralo aj s čiernou dierou sa stratili a všetci sa ocitli na zelenej lúke. Šejinka a Baro sa s muzikantmi rozlúčili a šťastní utekali domov. Dlho-predlho putovali, kým našli svoju rodnú osadu.

V Šejinkinej chatrči bolo plno žien a detí. Jej matka Cikni bola slepá a zomierala. Ženy nariekali a zalamovali nad ňou rukami. Keď Baro vošiel do chatrče, hneď vedel, čo má urobiť. Pritisol si husle na srdce a vyslovil želanie, aby sa Cikni uzdravila.

V tej chvíli sa starenke otvorili oči a ona pred sebou uvidela Šejinku a neznámeho mládenca. Veľmi sa potešila. Vstala z postele a začali sa radostne objímať. Ej, bolo že to radosti v osade! Tri dni a tri noci Baro hral na husliach a Rómovia sa veselili.

Ale Barovi sa bolo treba domov poberať. Šejinka ho vypravádzala so slzami v očiach, aj mládenčovi bolo ťažko na srdci. Keď sa dievčina chcela vrátiť, Baro ju poprosil: „Šejinka, staň sa mojou ženou! Lebo ak ťa stratím, moje husle už nikdy nezahrajú veselú pieseň! Budú iba žalostne plakať a ľudia žiaľ nemajú radi...“

Šejinka nežne objala Bara a šepala: „Baro môj, keby si ma opustil, smútok by mi srdce odtrhol!“

A tak sa mladí odobrali do Barovej osady, kde ich privítali rodičia, bratia, sestry a široké príbuzenstvo. Aj tam Baro vyhrával na svojich husličkách, Rómov zabával a tešil. Barovo majstrovstvo sa preslávilo v celej krajine. Chýr o jeho muzikantskom umení sa šírila od mesta k mestu, vyhrával na grófskych dvoroch a počúval ho aj sám panovník, keď ho smútok kváril. Barovi potomkovia, slávni rómski primáši, aj dnes svojou hudbou liečia duše ľudí a vlievajú do nich večnú mladosť...

Z knihy Rómske rozprávky (Romane paramisa)

ROZPRÁVKA PARODIZUJÚCA FOLKLÓRNY MODEL – bola prvým výrazným krokom v konštituovaní autorskej rozprávky, v odlišení sa i prekonávaní od folklórnej predlohy narušením jej štruktúry, prípadne aj jej deformovaním s úmyslom ju prekonať a poprieť.

O ZÁHADNOM VAJCI

Krista Bendová

*En ten týnus drakulínus,
mínus bínus kočínčínus,
hudrus mudrus riekus Nílus,
hamus ňamus krokodílus,
fámus dámus Osmijánus
- rozprávok je osem
a ty, prvá, pod' sem!*

Teda žil raz istý bohatý obchodník, takzvaný vajcový kráľ a obchodoval po celom svete pomocou vtáctva kuracieho pôvodu. Okrem nekonečna sliepočiek mal ten bohatý obchodník aj tri dcéry. Raz poobede buchol o stôl striebornou lyžicou a vraví:

„Príbuzné moje dcéry! Odchádzam na služobnú cestu okolo sveta. Samozrejme, že vám prinesiem nejaké vzácne dary. Povedzte, čo by ste si želali.“

Najstaršia dcéra, Orpingtónia, prvá predstúpila pred otecka a vraví:

„Prines mi, otec, takú hrudu zlata ako husacie vajce!“

„No!“ zamosúril sa obchodník. „Je to síce ako od konkurencie, ale pokúsím sa.“

Potom predstúpila dcéra druhá, Lenghornica, a šepa:

„Mne prines, otec môj dobrotivý, taký briliant ako vajce kačacie.“

„Ej, kohútik jarabý!“ vykrikol prekvapený otec. „Toto tiež nepatrí do mojich slepačích odborov, ale aby si nepovedala, pohľadám tú drahocennosť. A čo ty, najmladšie moje motovidlo?“ prihovoril sa obchodník tretej dcére.

„Otecko milý,“ povedala skromne najmladšia dcéra Pipinka.

„Šťastná budem, ak sa ty bez moru slepačieho domov vrátiš. Ale keď to nasilu musí byť – teda prines mi prvé vajíčko, o ktoré sa náhodou potkneš na svojej devízovej bezvívzovej púti!“

Otecko sa trocha zamračil:

„Počuj, dcéra Pipinka, to mi pripomína jednu rozprávku. Neviem presne ktorú, ale mám z toho strach. No keď som tvojim sestrám prisľúbil, sľubujem aj tebe. Vynasnažím sa priniesť také vajce.“

Odcestoval obchodník, po celom svete vandroval, dobré obchody dohovárал a po roku sa vracia domov. V jednom vrecku – kusisko zlata, v druhom briliantisko. Apráve, keď kráča v Afrike popri rieke Níl – pác! – rozplesol sa po celej svojej zemepisnej dĺžke. Potkol sa o čosi. Vstal, pozrel, čo mu to skoro palec odrazilo a – oj, maxipipigril! – na zemi leží vajčisko ako hlavisko.

Zodvihol obchodník vajce, potešil sa, že aj najmladšej dcére pranie vyplní, a veselo kráča domov.

Dcéry už čakajú, radostne ho vítajú. Keď uvidia dary, prepukne taký jasot, až solidný dom podskakuje. Najväčšmi sa teší dcéra Pipinka, lebo také veľké vajko ani v cukrárni nevidela, nieto od živej sliepočky.

„Čuj, otecko predobry,“ švitorí to skromné dievčatko.

„Dáme vajko pod kvočku, vysedí nám cudzokrajné kuriatko.“

„Kdeže vezmeš kvočku takej veľkosti, dcéra nerozumná!“ vraví obchodník.

„Urob z vajca radšej praženicu, celá rodina bude syta.“

„Najmladšia sklopí oči, a hneď aj slzy žiaľne vyroní.“

„No-no!“ zľakne sa obchodný otec. „Kvočka by vajce nezakryla, ale kúpim ti elektrickú liaheň. Len už odvodni oči svoje, dcéra, a nejač!“

Na druhý deň priviezli teda liaheň, položili do nej vajce, primeranú africkú teplotu mu naštelovali. Utekali dni, bežali aj týždne. Každý netrpezlivo čaká, čo z toho supervajka vylezie. Iba tu jednej načisto temnej noci, odrazu vajce – puk! Puklo. Všetko vyskočilo, beží k liahni. Rozospatý obchodník otvorí liaheň a tu – ham! Cvik! Cvik! – akási ozúbkovaná tlama zahryzla mu do manžetovej gombičky.

Pomoc! Rata! Šarkan!“ kričí obchodník a uteká kade ľahšie, aj keď ťažšie. Pretože z liahne sa naozaj cerí – dračia papuľa. Čelustami klepoce, zrejme sa jej potravy žiada. A keď tu niet nijakej princeznej, istotne sa uspokojí aj s obchodníckou dcérou. Alebo aj s obchodníkom.

Do rána vedelo pol sveta, že u obchodníkov sa vyľahol hrozný drak. Obchodník bol už dávno za horami, dve dcéry – Orpingtónia a Lenghornica – za dolnými dolami. V dome ostala a celkom blízko pri liahni zastala najmladšia obchodnícka dcéra – Pipinka. Na dračiatko hľadá, škaredej papuľky si nevšima, ale naopak, vidí, že tomu novoliahnencovi sa lejú z okolikov slzy ako päste.

„Čo je ti, šarkanko, prečo plačeš?“ pýta sa dobrá Pipinka a pohladká zubaté nebezpečenstvo po rozume.

„Oj, plačem ja, plačem,“ bedáka to škaredé. „Krokodílie slzy roním a budem roniť, lebo som krokodíl africký, od rodného Nílu sem prinesený, syn krokodíla Hama a mamky Hamky!“

„Ó!“ zaplakala aj Pipinka, pretože si len teraz všimla pečiatku na vajcovej škrupine: „Syn Hama a Hamky, trieda A.“

„Ó,“ povedala. „Ved' som ja príčina strašného nešťastia, lebo sa tu počestný krokodíl musel narodiť v slepačej hydinárni!“

A že bola tá Pipinka naozaj zo všetkých najlepšia, utekala do prvého obchodu, kúpila za všetky nasporené peniaze knižku „Naše krokodílčiatko“ – a podľa všetkých predpisov to mláďa krmila aj vychovávala. Keď trocha podrástlo, povedala mu:

„Teraz ťa zaveziem domov k rodičom.“

A čo vám ešte povedať? Nuž iba to, že ešte nijaké krokodíly nevyronili toľko slz ako otec Ham a mamka Hamka, keď zbadali živého, ba aj vyumývaného syna.

Hneď ho namočili do nílскеj vody a slávnostne ho nazvali Pipinko. Isto si domyslíte, prečo mu dali také meno – u krokodílov nezvyčajné – meno.

A dobrá dcéra Pipinka? Tá je už dávno doma. Skromná ako vždy. Jediné, čo akosi až nepasuje k tej skromnosti, je kabelka z najdrahšej a najpravejšej krokodílej kože – dar vďačných rodičov. Keď teda stretnete na ulici milú dievčinku s krokodíľou taštičkou, môžete vedieť, že je to ona. Tá, ktorá zachránila strašné škaredé mláďatko, ktorého sa všetci báli ako draka a ktoré sa volalo – Pipino Ham.

*En ten týnus drakulínus,
hamus ňamus krokodílus,
hudrus mudrus riekus Nílus,
elce pelce draus,
rozprávka je aus!*

Z knihy Osmijanko rozpráva 8 x 8 = 64 nových rozprávok

ANIMOVANÁ ZVIERACIA ROZPRÁVKA - založená na paralelnosti dvoch plánov: animovaného a ľudského, v ktorej zvieratá predstavujú masky, za ktorými sa skrývajú ľudia, ľudské problémy, city, vzťahy. V nej však konanie postáv so zvieracou maskou zväčša neprekračuje okruh „kompetentnosti“ prislúchajúcej danému zvieratú, jeho zmysel má však ľudskú motiváciu. Je to typ rozprávky, ktorá ma spoločné znaky s bájkou, ale líši sa od nej rozvinutejším sujetom, uplatňovaním postupov príznačných aj pre magickú rozprávku, hoci často v zredukovanej, obrátenej alebo sparodizovanej humornej podobe, pričom záväzne nevyúsťuje do poučenia.

**ŽELEZNIČIARI SÚ DOBRÍ ĽUDIA,
ALE NEMAJÚ DOBRÝ VLAKE PRE KOZLIATKA**
Jozef Cíger-Hronský

Išli kozliatka na stanicu, ale nevybrali sa len tak naprázdno, batôžtek im nechýbal, ani kufor nemali prázdny, a aby sa im dobre cestovalo, kúpili si aj noviny.

- *Len kto ich bude čítať, keď sa noviny ťažko čítajú?* – starostilo sa *Všadekapusta*, lebo sa v škole neprizeralo veľmi na litery.
- *To je ľahká vec,* - ozvalo sa *Všadebrada*, - *veď sme videli u záhradníka, že keď nevedel čítať, tak si založil okuliare. Všadejama i tak nevidí pod nohy, nuž kúpime mu okuliare a potom nám prečíta, čo len budeme chcieť.*

Čo povedali, to vykonali, okuliare kúpili, a keď si ich Všadejama zavesilo na nos, hneď sa ho spýtali:

- *Či už vieš čítať, alebo nie?*

Všadejama sa nechcelo dať zahanbiť, i hrdé bolo, že má okuliare, nuž na všetko prisvedčilo a čítalo, čo vedelo, a že im o tom porozpráva, keď budú mať čas.

Lenže teraz času nebolo, lebo sa kozliatka museli na ľudí dívať, a keď sa dobre vydívali, zbadali, že všetci cestujúci chodia k akémusi malému oblôčiku, do oblôčika kukajú, čosi si povrávajú.

A to bolo pri tom oblôčiku, kde bolo vypísané: OSOBNÁ POKLADNICA

Zvedavé boli kozliatka, čo sa to pri oblôčiku robí, i rozkázali Všadejame, aby si založilo okuliare a prečítalo nápis, ako sa patrí.

Všadejama chcelo sa vyhovoriť na tmú, že nie je dobre vidieť, ale bol jasný deň, tak sa vyhovárať nedalo a muselo čítať:

- *O-o-os, o-so-so-ba, p-p-p-o-l-l-ls-lakanica, osoba poľakanica...*
- *Čože?* – čudovali sa kozliatka.
- *Veď vám hovorím, že je to osoba nejaká poľakaná a ľudia ju chodia obzerať.*
- *Keď chodia ľudia, tak musíme aj my!* – vykrikli kozliatka, a keďže nebolo pri oblôčiku práve nikoho, vyskočili a chytro sa postavili pod oblôčik staničného pokladníka.

Pokladník iba počul, že si niekto zastal pri oblôčiku, aj sa prihol, aby lepšie videl, kto si to chce kúpiť lístok; ale keď vopchal hlavu do oblôčika, hneď vyvalil oči, veľmi sa poľakal, lebo čo videl, to videl, koziu bradu tu ešte nevidel, a myslel si, že je to sám čert s okuliarmi.

I kričal, ako mu len hrdlo stačilo:

- *Máta, rata! Máta rata!...*

Prizerali sa kozliatka a Všadejama len tak rástlo od hrdosti a hneď sa i spytovalo:

- *Povedzte, či viem dobre čítať, alebo nie. Či je to naozaj osoba poľakaná, alebo nie?*

Kozliatka uznali, trochu závideli, ale veľmi závidieť nestačili, lebo prišiel vlak a do vlaku sa musí chytro nastupovať.

Z knihy Tri múdre kozliatka

BIOLOGICKÁ ROZPRÁVKA – variabilná forma animovanej rozprávky, v ktorej je vzťah biologického a ľudského vyriešený v prospech prvého plánu, zaujímavého dominantné postavenie. Animovano-biologický plán rozprávky je nositeľom istého súboru informácií racionálnej, vecnej povahy, zastupuje náučnú stránku rozprávky. Pohybuje sa vo sfére zvoleného biologického okruhu a usiluje sa podať o ňom čo najviac správ. Ľudský plán tu plní úlohu ako v animovanej rozprávke – prepožičiava zvieracím postavám niektoré ľudské vlastnosti, ktoré umožňujú komunikáciu – predovšetkým reč, gestá, návyky a situácie. Ľudské je tu iba médiom na sprostredkovanie biologického.

JEŽKOVCI

Martin Hranko

... Rodina Ježkovcov s ustrnutím počúvala zavýjanie Brnča. Ježko vedel, že je Furko v nebezpečenstve, ale dôveroval v jeho múdrosť. Len nech sa nerozvinie, zachráni sa. Ved' Brnča omrzí, keď si laby popichá.

Keď sa Brnčov štekot blížil ku skale, ich nádej rástla. A nesklamali sa. Furko celý spotený, ale úplne zdravý, sa vopchal pod skalú. Ježková ani nevedela, čo má od radosti robiť. Furko bol síce lapaj, jednak jej bol milý.

Nemali sa kedy radowať. Sotva si uvedomili, že sa Furko zdravý vrátil, už sa pod skalú tlačila laba Brnčova.

„Len ho nechajte, ved' ho to omrzí!“ upokojuje ich Ježko a prikrýva sa machom.

Ale Brnčo bol dnes vo zvláštnej nálade. Vopchal svoj pysk do diery, a keď pocítil odtiaľ silný zápach ježkoviny, dal sa do zúrivého kutania. Skaly a hlina len tak lietali okolo neho. Vchod do diery Ježkovcov natoľko rozšíril, že sa i Ježko utiahol do kúta, aby ho Brnčova laba nazasiahla.

Furko sa rozhodol na rózny čin. Nepýtal sa nikoho, vliezol do rozšíreného otvoru a vystrčil do diery chrbát. Keď Brnčo zavoňal ježka, dal sa do zúrivého štekotu, ale keď si laby popichal na chrbte Furkovom, jeho výbojnosť prestávala. Skúsil ešte niekoľko ráz vopchať laby pod skalú, ale keď zakaždým ich vytiahol zakrvavené, so zlošným štekotom odbehol na salaš.

Keď už pred dierou nebolo nebezpečenstva, Furko sa vystrel a začal váľať po diere kotrmelce. Murko sa medzitým učupil v najodľahlejšom kútiku a triasol sa pred Brnčom, o ktorom mu Ježková hovorila strašné veci.

I Ježková sa rozveselila a hneď utekala do komory a priniesla celých dvoch chrústov, aby sa po nebezpečenstve pohostili.

Ešte skoro ani nezačali, keď sa pri vchode ktosi hlásil. Všetci obrátili nošteky ku vchodu.

Nemuseli sa obávať. Prišiel Krtko a žaloval sa na zimu.

„Zima, zima! A bude bieda!“ hlásil Krtko a rozhrňoval pred sebou rypáčikom lístie.

I Ježko sa obrátil v machu, keď počul krtkov hlas.

„Bude bieda. Veľká bieda. Červiaky sa hlboko zahrabávajú a to znamená veľkú biedu. Ja to poznám!“ pokračoval Krtko.

„Iste ste si niečo naodkladali aj vy na zimu,“ nadhodila Ježková.

„Naodkladal, naodkladal, ba veru naodkladal. Pod šípom, kde Ušiak spáva, mám v komôrke dosť. Len keby ľudia neprišli a nezaváľali mi cestičky. Ľudia sú zlí,“ odpovedal Krtko.

„Áno, ľudia sú zlí a veľmi zlí. Nechcú poznať toho, kto im pomáha. Oni majú plné ústa lásky k blížnemu a od samej lásky sa skoro požerú. Ja to viem. Počúval som raz koscov na lúke,“ hovorí Ježko, posunúc sa bližšie ku Krtkovi.

„I ja som počul. Povedala mi to Pche. Ľudia vraj majú toľko písaných zákonov, že ich ani nepoznajú. A pritom vraj každý obchádza a vysvetľuje zákon tak, ako sa mu to hodí,“ dokladá Ježková.

„A aké sú to obludy, tí ľudia?“ spytuje sa Furko. „Ja som ešte takého tvora nevidel.“

„Bud' šťastný,“ vysvetľuje Ježko, „že si ho ešte nevidel. To je vraj koruna tvorstva, ako si oni pyšne hovoria, ale ani dravec z kružín je nie taký sebecký ako niektorý človek.“

„To sú nejaké divné zvieratá!“ hovorí Furko.

„Ba veru divné a veľmi divné.“

Po tomto si Krtko zhlboka vzdychol a pošimral si fúziky. Ustal od dlhého rozhovoru. Pani Ježková mu priniesla celú hlavu z chrobáčka-medvedíka, a on sa pustil s chuťou do hostiny. Potom mu ponúkla, aby spával u nich, až budú veľké mrazy, čo Krtko s veľkým poďakovaním prijal.

Z knihy *Ježkovci*

SYMBOLICKÁ ROZPRÁVKA – myšlienkovou obsažnosťou a ľudským posolstvom predstavuje najvyšší typ autorskej rozprávky. V jej jadre sú ľudské problémy, ktoré na seba berú podobu prírodného, vecného a materiálneho. Prekračuje hranice, pred ktorými sa zastavuje animovaná a biologická rozprávka. Paralelnosť, analogickosť s ľudským je v symbolickej rozprávke zrejmä už od začiatku, predstavuje jej vyšší, druhý plán, na ktorom príbeh nachádza svoje riešenie, svoj ľudský zmysel.

ZÁKAZ STAVANIA SNEHULIAKOV

Ján Uličiansky

Volakedy dávno bolo v niektorých mestách tak málo miesta, že sa do nich v zime nemohol nasťahovať ani jeden snehuliak. Všade boli nápisy:

ZÁKAZ STAVANIA SNEHULIAKOV!

Zima v tých mestách nestála za nič... padal na ne špinavý sivý sneh a po snehovej bielobe nebolo ani chýru.

Mestským deťom bolo ľúto za snehom. Občas vybehli za mesto a hrali sa tam zimné hry. Sneh však bol všade taký istý. Nikde nebol čistý. No a z toho snehu si deti stavali snehuliakov, zafúľaných sivuliakov. Čo iné mohli robiť? Hrať sa treba, i keď niet čistého snehu ...

Jedného dňa sa začali snehuliaci strácať.

„Nemohli sa roztopiť, veď je mráz!“

„Nieкто nám ich chodí búrať! Mali by sme to zahlásiť na nejakom úrade!“ radili sa deti.

A na druhý deň zas! Postavili snehuliakov – a v noci všetci záhadne zmizli bez stopy ...

„Kam sa mohli vyparíť?“

„Zlodejov, zločiny a záhady môžu vypátrať iba detektívi!“ poradil ktosi deťom.

Tak sa obrátili na jedného skromného detektíva, ktorý býval v meste.

„Čo vám treba vypátrať?“ opýtal sa detektív.

„Tratia sa nám snehuliaci ... Nieкто nám ich kradne... A sú to naši kamaráti ...! Keď sa už ani s nimi nemôžeme hrať, potom je všetko na figu!“ sťažovali sa deti.

„Ujmem sa toho prípadu!“ súhlasil detektív a hneď sa pustil do pátrania.

Najskôr si nechal opísať tie zmiznuté osoby.

„Snehuliaci – to sú snehové gule ... Starý hrniec! No a tiež metla ... Nosy sú z mrkvy!“ prekrikovali sa deti.

Detektív si opis starostlivo zapísal do notesa. Potom podľa opisu zhotovil obrázok, ktorý sa mal podobáť na nezvestných snehuliakov.

„Vyzerali asi takto?“

Deti sa išli pučiť od smiechu.

Potom začal detektív snoriť po meste. Zastavoval ľudí, ukazoval im snehuliaka v notese a pýtal sa ich:

„Nevideli ste niekedy túto osobu?“

Ľudia si mysleli, že mu preskočilo... Ale detektív sa nenechal znechutiť. Po nejakom čase mal v notese zapísané tieto výpovede:

„Videl som na oblohe lietajúci starý hrniec. Bol som to zahlásiť. Ale úrady mi oznámili, že staré hrnce lietať nemôžu. Existujú vraj iba lietajúce taniere! Tak teraz neviem ...“

Druhá výpoveď:

„Videla som v oblakoch lietajúcu metlu, ale potom som si povedala, že to nemôže byť pravda. Metly lietajú iba v rozprávkach! Alebo nie?“

Detektív vypočúval aj jednu starú babku, ktorá vraj videla na nebi lietajúce mrky!

„Staré hrnce... metly... mrky...“ opakoval si detektív v duchu. „To bude nejako spolu súvisieť!“

Jedného dňa si detektív povedal:

„Ničiteľov snehuliakov musím chytiť pri čine!“

Zvolal deti za mesto a zo zvyškov špinavého snehu postavili snehuliakov. Vyzerali naozaj úboho! Deti sa večer vrátili domov a detektív ostal pri snehuliakoch na stráži.

Bola mrazivá noc.

Detektív čakal.

Čakal.

Čakal.

Zíval a oči sa mu zatvárali. Nič sa nedialo.

Už-už zaspával, keď sa mu zrazu zazdalo, že sa snehuliaci hýbu! Zatajil dych ...!

Snehuliaci začali skákať, odrážali sa od zeme, akoby to boli veľké snehové lopty. Potom vzlietli k oblohe a stratili sa v mrakoch. Zmizli... Vyparili sa...!

Detektív bol ako omráčený.

Rýchlo sa však spamätal a utekal za nimi.

„Stojte! Stojte! V mene zákona!“

Našťastie si všimol, že jeden veľmi nešikovne postavený snehuliačik sa nie a nie odraziť od zeme! Priskočil k nemu a chytil ho oboma rukami za uši. Za uši starého hrnca, čo mal na hlave.

„Už mi neujdeš!“ kričal detektív.

„Au! To bolí...“ zastonal snehuliačik.

„Kam si chcel zmiznúť?“

„Hovorte, prosím, tichšie!“

Detektív stíšil hlas, no ďalej držal snehuliačika za uši.

„Nepustím ťa, kým neprezradiš, kam si chcel odletieť!“

A zafúl'aný snehuliačik povedal:

„Tam, kde je čistý vzduch. Tam, kde nie je špina. Je to vaša vina, že už nie sme bieli. Máte, čo ste chceli...!“

Detektív stíchol.

Vedel, že snehuliak hovorí pravdu. Ved' sám najlepšie poznal všetku špinu miest. Priateľsky potľapkal snehuliaka po hrnci, napravil mu mrkvu v nose a usmial sa na neho:

„Leť, kamarát, a maj sa dobre!“

A tak na lúke za mestom nestál ani jeden zafúľaný snehuliak. Iba detektív, naobliekaný ako cibuľa, tam čakal na deti.

„Kde sú naši snehuliaci?“ pýtali sa ráno.

„Odleteli do čistých krajín ako sťahovací vtáci na juh...“

Deti mlčali.

Mlčali?

Mlčali, ale nie dlho!

*O nejaký čas sa na bránach, múroch a plotoch začali objavovať nápisy a kresby: **CHCEME BIELY SNEH!***

CHCEME ČISTÝ VZDUCH!

VRÁŤTE SA K NÁM SNEHULIACI!

Biela krieda kreslila na brány bielych snehuliakov.

Náš skromný detektív mal potom ďalší prípad. Úrady mu nariadili vypátrať, kto tak kričí bielou kriedou, že chce biely sneh. On to však vedel veľmi dobre. Mal v tom prsty. Celé biele od kriedy...

Odvtedy sa mestá zbavili dymu a špinavých sivých mrakov.

Ved' – čo by človek neurobil pre deti a snehuliakov?!

Z knihy Snehuliacke ostrovy

NONSENSOVÁ ROZPRÁVKA – osobitná forma parodickej rozprávky. Nonsens (nezmysel) je organizujúci princíp, neznamená ľubovôľu a improvizáciu, ale podriaďuje sa určitej logike. Sleduje v podstate racionálny cieľ a chce prevrátením všetkých vzťahov a ustálených poriadkov prispieť k ich hlbšiemu poznaniu.

V TESNEJ ROZPRÁVKE

Mária Ďuričková

Tesná rozprávka bola taká tesná, že v nej mohol bývať len jeden slon a jeden mravček.

Slon býval vo veľkej chalupe a mal v nej strašný neporiadok. Upratoval síce každú sobotu, ale už v nedeľu ráno mal zasa všetko rozhádzané, takže to vyzeralo, akoby neupratoval nikdy. Často si v tom neporiadku nevedel niečo nájsť, tak potom šiel k mravčekomu a tam to potiahol.

Mravček býval v domčúriku malom ako lieskovec, ale všetko v ňom bolo na svojom mieste. Slonovi sa u mravčeka tak páčilo, že každý deň k nemu zaskočil. Prišiel ráno a večer už odchádzal.

Raz si slon nevedel nájsť topánky. Vlastne jednu našiel v koši na smeti, ale ostatné tri akoby sa hrali na schovávačku. Slon sa teda vybral na návštevu bosý. Mravček chytrý šiel urobiť čaj, aby jeho priateľ nedostal nádchu, lebo slonia nádcha je taká veľká, že by sa do Tesnej rozprávky ani nevmetila.

Kým sa čaj varil, objavil slon mravčekomu topánky. Bolo ich šesť a stáli v rade, ani čo by sa chystali podať hlásenie. Slon sa chytrý obul a schoval nohy pod seba. Potom popíjal čaj a rozprávali si vtipy. Po obede sa rozhodli, že sa pôjdu prejsť po tesnej rozprávke. Mravček sa šiel obuť, a tu pri stene len dve topánky.

„To je už priveľa!“ nasrdil sa. „Pred týždňom zmizli trenírky, včera tričko, a dneska už aj topánky!“ Pozrel s podozrením na slona.

Slon si vtiahol nohy pod brucho, ale mravček predsa len zazrel jednu svoju topánku. Ej, spustil ten krik!

„Ty kradoš, ty zlodej, už aj mi vráť moje veci! Keby si si pýtal, nepoviem! Ale kradnúť! Že sa nehanbíš! Mal by som ťa zdrať ako mača!“

Slon len tak uši stuľoval, čo sa bál, že mu mravček naozaj priloží. Pekne-krásne musel topánky vyzuť a zobliecť aj mravčekomu tričko a trenírky.

Potom sa obaja pobrali do slonovej chalupy hľadať jeho topánky, aby mohli ísť na tú prechádzku.

Jednu topánku našli v koši na smeti, druhú v kúte pod hrbou nohavíc a tričiek, tretiu v posteli pod paplónom, ale štvrtú... Štvrtú vôbec nenašli.

Mravčeka to tak rozčúlilo, že znova spustil krik. Prenáramný krik, že sa slon až tak triasol.

A práve vtedy zaklopal ktosi na dvere a vstúpil dnu Pipapendi-Goroš so Žofkou.

„Čo sa robí, priatelia? Prečo je tu taký krik?“

„Topánku stratil tento usmrkanec, a teraz nemôžeme ísť na prechádzku,“ pamedil sa mravček.

Žofka a Pipapendi-Goroš sa rozhliadli po izbe, prekročili hrbu špinavého riadu aj kopu obrázkových časopisov – a . . .

„Aha, tu je!“ zvolala Žofka.

Topánka sedela hlboko vo váze, iba opäť jej trčal.

Zahanbený slon chcel hosťom ponúknuť kávu, no našiel iba jednu šálku a pol kocky cukru. Tak to nechal, len čosi zašemotil, asi poďakovanie.

Pipapendi-Goroš a Žofka nasadli znova do vozíka a pobrali sa ďalej.

„Vieš, že by som si naozaj zajedla?“ riekla Žofka.

„Vydrž ešte chvíľu. Pozri, vchádzame do Dlhej rozprávky. Oršul'a Boršul'a nás iste počastuje, ak len nebude na dajakej ježibabskej schôdzke.“

„Vari je ona ježibaba?“ preľakla sa Žofka.

„Veľmi talentovaná ježibaba. Aj nebezpečná, keď sa nazlostí. Ale má dobrého muža, tak sa neboj.“

Z knihy Jasietka

ROZPRÁVANKA – miniatúrny žáner detskej epiky, ktorý najbezprostrednejšie odráža detskú skúsenosť. Obyčajne zaznamenáva jedinú životnú situáciu postavy, v ktorej sa prejaví istá stránka predmetnej skutočnosti alebo detského charakteru. Sujetovo vyjadruje stretnutie dieťaťa s novými, jemu ešte neznámymi javmi, alebo zaradovanie už známych skutočností do nových súvislostí (Stanislavová, 1995, s. 57 – 58).

JAHNIATKO V BATOHU

Mária Ďuríčková

„Horný sused ide do mesta a na chrbte nesie batoh. Z batoha trčí hlava a kopytka.

- Čo to nesiete, ujo? Spytuje sa Janko.

- *A či nevidíš? Jahniatko, odpovedá sused.*
- *A prečo v batohu?*
- *Bolo u pána doktora.*
- *Lebo kašle?*
- *Nekašle, ale mu nechutí jesť.*
- *A čo mu dal pán doktor?*
- *Pichol mu injekciu.*

Janko pozrel zblízka na jahniatko a potom začal čosi loviť vo vrecku:

- *Tu máš lentilku, vystrel k jahniatku ruku. – Zato, že si neplakalo.“*

Z knihy *Jahniatko v batohu*

POVIEDKA – epický žáner malého alebo stredného rozsahu, ktorý nemá presne vyhranené vlastnosti. Obyčajne spracúva iba jednu udalosť a má len jednu zápletku. V porovnaní s novelou sa vyznačuje pokojnejším opisom deja, menšou intenzitou dramatickosti a napätia. V poviedke sa vyskytujú aj opisné časti, ktoré môžu mať retardačnú funkciu a slúžia na spomalenie deja. Poviedka má vyhranené postavy a ich charaktery sa nemenia. V rámci deja plní významnú funkciu rozprávač, neraz podávajúci dej v 1. osobe čiže ja-rozprávanie.

FUJAVICA

Klára Jarunková

- Hurá, - skríkol som, keď som sa ráno zobudil a videl som z okna fujavicu. Potom som vybral z kletky kanárika a zatvoril som ho medzi oblok, aby tiež videl, že nič nevidno.

On myslel, že je na okne plachta, a hneď zaspal, lebo mu na noc zakrývame klieťku.

Keď sme šli do školy, chytili sme s Mišom jedného tretiake a pomocou neho sme merali záveje, aké sú hlboké. Iba z jedného mu trčali baganče. Najväčší závej bol pri školskom plote, ale ten sme neodmerali, lebo išiel pán učiteľ a tretiak strašne reval. Začali sme ho oprašovať a pán učiteľ nás pochválil, že sa staráme o mladších spolužiakov. Potom cengalo, tak sme sa pobrali do triedy.

Keď sme šli zo školy, dievčatá sa báli a začali utekať. Ale my sme stáli vo dvoch radoch a ani jedna neutiekla. To bola vojna! Gule len tak frčali a dievčatá padali do závejov, aj niektorí prváci. Mišo našiel lopatu, čo má školník v kotolni. Povedal, že on je atómový delostrelec, a stal si k najväčšiemu záveju, aby mal dosť materiálu. Potom išiel okolo pán poštár a Mišo naň nasypal za lopatu snehu, až mu odletela poštárska čiapka. Mne sa to už nepáčilo, tak som sa radšej skryl za roh. Keď už boli všetci porazení, začali sme sa guľovať my, ale Mišo bol veliteľ a vydal rozkaz, že nebudeme strieľať do vlastných radov. Ja som niesol lopatu na miesto činu do kotolne a pán školník povedal, že si ma pamätá.

Na druhý deň ráno čítali do školského rozhlasu, že sa nesmie guľovať, lebo jedna žiačka dostala zápal pľúc a jeden tretiak ázijskú chrípku. To nemôže byť od snehu, lebo sneh je zdravý. Mišo povedal, že sa asi niečoho najedli a od toho ochoreli. A my teraz za nich nevinne trpíme a nemôžeme ani robiť hrdinské skutky.

Ja som povedal, aby sme sa poobede šli sánkovať alebo lyžovať, ale Mišo nechcel, že radšej bude sedieť pri peci, lebo to sú zábavky pre dievčatá, a nie šport pre chlapcov.

Potom bol otec v škole na rodičovskom združení. Keď sa vrátil, musel som vydržať veľké hrdinstvo. Ani sedieť nemôžem. Ani Mišo dnes v škole nemohol. Keď sme šli zo školy, vydal rozkaz, že až budeme môcť sedieť, pôjdeme sa v nedeľu lyžovať.

Výber z knihy *Hrdinský zápisník*

ROMÁN (z franc. roman, z lat. lingua romana – jazyk románsky, t. j. ľudový, oproti lingua Latina – latinčina) je žánrom veľkej epiky a najrozšírenejším žánrom súčasnej prózy. Z hľadiska rozsahu i obsahu a použitia kompozičných i jazykových prostriedkov sa vyznačuje veľkou pestrosťou. Najviac spoločných vlastností má s novelou a poviedkou. Názov označuje súbor textov s prevahou dejových zložiek, s viacerými postavami a zložitými vzťahmi medzi nimi. Jestvujú rôzne typy románov. K najfrekvencovanejším románom pre mládež patrí:

DIEVČENSKÝ ROMÁN – určený dospievajúcim dievčatám. Hlavnou postavou je hrdinka, ktorá prekonáva isté životné prekážky a vyznačuje sa mravnými hodnotami. Výrazne sa orientuje na citovú stránku života a konflikty **sa sústreďujú na prostredie, v ktorom sa dievčatá najviac pohybujú (škola, rodina).**

SPIEVAJÚCE DREVO HELENA

Eleonóra Gašparová

„Helena, poď večerať.“

Drevenela som, prečo nevypustím korene a nepremením sa na lipu, keď sa chcem premeniť? Lipa dáva vôňu, aj hlas je taká vôňa, môžem rozdávať hlas alebo vôňu, nie je to jedno?

Tatko sedel za stolom a hľadel do stavebného denníka. Pozdravila som, nikto neodpovedal. Mama mi dala polievku. Dvíhala som lyžicu, ale hrdlo sa zovrelo, nechcelo prijať nič. Lyžica zvonila o tanier, tatko sa ani nepohol. Socha.

Mucha liezla po stole, socha ožila a zahnila muchu. Mňa ani nezaženie, ani nepritiahne, ja som Helena, nie som ani len muchu.

„Kde je Cyro?“ mama sa usilovala o obyčajný hlas.

„Neviem,“ nesnažila som sa o nič, „nemôžem jesť tú polievku.“

„Chod' spať,“ povedala mama očami a ja som pomaly išla cez kuchyňu.

V tme som si pretiahla šaty cez hlavu, už ich nemôžem mať na sebe ani chvíľu, všetko je z mazoľov tej kamennej sochy.

Hodila som si perinu cez hlavu a strácala sa v hustej tme. Čo urobím, aby tá kamenná socha ožila? A musím voľačo urobiť? Začnem si písať denník, všetko tam na seba a na všetkých poviem, napíšem rozprávku o kamennej soche a premením ju na človeka, alebo napíšem báseň – alebo zomriem.

Pomaly som zanikala, prepadávala sa do hĺbky ... svietili v nej svätojánske mušky.

Svetielka sa roztriasali, boli z nich mihotavé čiary, čo sa stalo?

„Helena!“ volal ktosi. „Ved' sa preber, vieš, čo sa stalo?“
 Svetielka zhasli.
 „Vaši chalani sa pobili pred školou!“
 „Vaši chalani?“
 „Vaši, ved' už nechráp!“
 „Aha, naši?“
 „Pobili sa, počúvaj! Melich ich zbalil a zajtra ich pozapíše do triednej knihy, budú mať po chlebe.“ Cyrov hlas bol ako signál z vesmíru. Prečo je tak ďaleko? Ako dobre bolo tam, kde pre človeka svietia svätojánske mušky, sú to také usilovné chrobáčky.
 „Aj ja som sa zaplietol do bitky,“ Cyrov hlas bol už bližšie.
 „Bil si sa?“ Posadila som sa na posteli. „Prečo?“
 „Ja presne neviem, Marek sa bil s Lajom a s jeho mančafom.“
 „Rozprávaj zrozumiteľne!“
 „Vraj sa ti smiali, keď si spievala, ja neviem, ja som ich nevidel, bol som celkom vzadu,“ vysvetľoval Cyro tak chytro, že som vedela menej ako na začiatku.
 „A ty si bol na slávnosti?“
 „Ty si si myslela, že neprídem? Slabo ma poznáš. Keď už ideš blamovať rodinu, tak tam niekto z rodiny musí byť!“
 „Ja že som blamovala rodinu!“ celkom som sa prebrala. Toto si nedám ani od Cyra, ani od nikoho. Červík, ako vrta!
 „Stála si tam zo začiatku ako poleno, krucinál, ty si bola zelená,“ Cyro bol úprimný ako kladivo. „Ale potom si sa dala do pohybu, keby si sa nebola dala, ujdem odtiaľ a dám sa vypísať zo školy, ja takú blamáž neznášam!“
 Aký je citlivý, blamáž neznáša, znáša len Janu Makarovú. Úplne ma umlčal, ako si to kvalitne vymyslel.
 „Tatkovi som povedal, že si d o b r e spievala, že môžeme byť v š e t c i spokojní. Aj Zubatá Marina mi gratulovala, tá to zobrala vážne.“
 „Cyro, vážne si to tatkovi povedal? Cyrko.“
 „Však som ti raz povedal, že sa môžeš na mňa spoľahnúť. Stačí, nie?“ Hlas mu preskakoval, Cyro mutuje, to sa človek dozvie akurát vtedy, keď počuje oveľa vážnejšie veci.
 „A čo tatko? Povedal voľačo?“ Ani som nevedela, čo chcem vedieť skôr.
 „Však ho poznáš, sedel ako zarazený. Škoda, že ťa nepočul, mal ťa počuť, aj mama,“ hovoril Cyro úprimne. Aj on chápal, že sa voľačo v tomto prípade pobabralo. Je strašne ťažké urobiť všetko, čo sa má urobiť, môžeš to pochopiť, Cyro?
 „Také ticho je u nás, že sa mi to nezdá,“ znepokojil sa a otočil ta, kde je kuchyňa. „Ale keď ma Meliško zapíše do triednej knihy, to bude horšie.“
 V tme sa mu slabo belela hlava, začalo ho to skladať.
 „Cyro, ja to vezmem na seba, pôjdem za Melichom,“ hcela som rozohnať Cyrovu skleslosť, „ja mu všetko poviem. Smiali sa mi, to je pravda, ty za nič nemôžeš, nemali sa smiať, chápeš, nebola by som porobila na začiatku také zmätky.“
 „Hlúposť, nepôjdeš za Melichom, bola tam aj Simona, videl som ten slávny rad, ako tam sedeli, tá to Meliškovi prekrúti, ako sama bude chcieť, nechaj to všetko na mňa,“ rozhodoval o sebe aj o mne.
 „Marek sa na to tiež vykašle,“ povedal a netušil, ako som čakala, kedy začne o Markovi bližšie. „Nebude nič nikomu vysvetľovať. Páni, teraz mi to zaplo, ved' on sa bil pre teba! Ja som slon! A čo máte spolu, ešte ti skladá tie veršičky?“
 „Nemôžem za to, že je ťuknutý!“ zarazila som Cyrov vodopád, zašiel trochu ďaleko.

„Zajtra to bude vedieť celá škola, to bude sláva,“ jedoval sa Cyro. „Ja som sa bil najskôr na Lajovej strane, potom som prešiel na Markovu, lebo bol sám, stále neviem, ako som sa do toho dostal. Ale zaručene majú v tom prsty vaše baby, Anežka čakala za školou Marka, mala si počuť, ako zreval, zmizni beštia, a zmizla. Ukladal tých vašich chalanov ako polená, ten má silu, zabije aj medveďa.“

Uzol sa rozmotával, bola v tom Anežka, vysmievala sa zo mňa, nemohla premôcť závišť. Posiela Markovi lístky a podpisuje sa tajomná Marylin, tá je taká beznádejná, až to bolí. Poštvala Marka a Marek sa rytiersky bil, on neskočí pre mňa z najvyššej skaly, bije sa pred školou, aby mal obecenstvo, bije sa sám proti všetkým. Aj to je sólo pre Helenu, keď sa bije pre ňu niekto s á m.

Cyro sa pridá, odpustil mi tie národné piesne, bil sa za česť svojej sestry! Dajte mi plachtu, lebo idem plakať, vypláčem všetky slzy, urobí sa potok, príde k Markovi a schladí mu rytierske čelo.

„Marek mi kázal, aby som ti voľačo povedal, bol z toho celý scvoknutý, nakoniec to všetko bola hlúposť, no nech sa smejú,“ Cyrovi dochádzalo, ako sa dal strhnúť, bolo mu to ľúto. Aj mne bolo ľúto, nič, len ľúto.

Úryvok z knihy *Spievajúce drevo* Helena

DOBRODRUŽNO-CESTOPISNÝ ROMÁN – vyznačuje sa **príbehovosťou, dramatickosťou a opisom autorových zážitkov, postrehov z cudzích krajín**. Dej je budovaný na časovom slede a dielo má obyčajne svojho ústredného hrdinu. Poetika románu dobrodružno-cestopisnej literatúry sa vyznačuje týmito vlastnosťami:

- dôraz sa kladie na dramaticky ladený dej,
- príbeh nie je hlbšie psychologicky motivovaný a nebýva zaradený do zložitejšieho spoločenského rámca,
- prostredie, kde sa dej odohráva, je obyčajne mimo dosahu príjemcu a má vlastnosti rozprávky (napr. čierno-biele charaktery),
- hrdina vyniká vlastnosťami, ktoré sú zveličené (hyperbola) a zredukované na základné povahové vlastnosti,
- dej má svoju gradáciu a nespomaľujú ho vsunuté lyrické opisy.

Román dobrodružno-cestopisnej literatúry poskytuje príjemcovi poznatky z rozličných oblastí prírodných, zemepisných a spoločenských javov a má poznávaciu hodnotu.

PRÍHODY V DIVOČINE

Ludo Ondrejov

Prebral som sa na zlovestný škrek mladého šimpanza, ktorý strážil pred chatrčou. A zistil som, že je podvečer, že ma strašne štípu moskyty, že bude naozaj zázrak, ak mi nezaštepia najprudšiu tropickú maláriu. Hneď som aj užil dva prášky chinínu a prežrel som zo sedem glgov ricínového oleja, aby som sa ako-tak chránil proti planej tropickej chorobe.

Všade panovalo ťažké a strašné ticho. Úplné bezvetrie. Akoby sa blížila nejaká pohroma. I také tušenie ma tiesnilo na duši.

Dreva pred chatrčou som mal dosť i na dve noci, rozložil som teda ohne.

Ohne horeli. Opica vydávala tlmené poplašené zvuky, ustarostená pozerala na mňa a ťahala sa do chatrče. Nevedel som, čo to má znamenať.

Okolo polnoci zrazu zahrmelo, zablýskalo sa desiatkami ohnivých bičov.

Či by sa azda malo splniť proroctvo nášho Makutu, ktorý nás bol ešte v stepi upozornil na mravce, že si podopierajú mravenisko drievkami proti lejaku?

Proroctvo sa splnilo, a to náležite! Krhly vody sa spustili na nás z čiernych oblakov. Ohne zasýčali a zhasli. Iba malý ohník v chatrči dymil a svietil. Hromy bubnovali a blesky šľahali nepretržite, noc sa mihotala oslepujúcim svetlom. Trvalo to – možno – hodinu, možno dve hodiny, možno i viac...

V chatrči nás po členky podliala voda, zahasila malý ohník, zostali sme v tme, pretínanej bleskami. Ešte šťastie, že som včas chytil pušku do hrsti a vyšiel von z chatrče, pod holé nebo, do vodopádu afrického dažďa, aby sa mi podmytá chatrč nezrútila na hlavu. Utrápená opica sa mi vyštverala na plece a s vernou oddanosťou ma objala okolo hrdla.

Pri stálom blýskaní mohol som pozorovať veľmi nepríjemný zjav: že sa voda v močiari rýchle dvíha, zalieva piesočinu a postupuje k našej chatrči. Ak nás zaplaví po kolená, priplazia sa k nám ohavné krokodíly, nezbadané a nevidené, a odvedú si nás do svojich dier v hĺbinách pod koreňmi stromov.

„Nech už bude akokoľvek, ale lacno ma nedostanete!“ pomyslel som si a začal som prezerat' okolie chatrče.

Tam sa obšmietali – piati alebo šiesti – celkom pri trňovej ohrade, ktorú podmývala a kyvotala voda. Oči im svietili zradným červeným ohňom ako smrtiace žeravé uhličky. Vody bolo vždy viac a viac, miestami už pretrhla i trňovú ohradu; ešte niekoľko minút, a krokodíly zaútočia...

Vyštveral som sa s opicou na strechu chatrče. Stála pevne, nehýbala sa. A zaumienil som si zabíť každého krokodíla, ktorý sa opováži pristúpiť k môjmu príbytku.

Voda stúpala a krokodíly, hlupáci, začali sa plaziť k chatrči. Začal som paľbu, tuhú, zúrivú paľbu, akoby som bol na fronte. Krokodíly ryčali, metali sa, bičovali vodu chvostami a radom mizli pod hladinou.

„Neprišiel som zabíjať,“ uvažoval som, „ale tu mi je už na nevydržanie! A ak som neprišiel zabíjať, neprišiel som sa ani obetovať odporným krokodílom!“

Znova som si nabil pušku.

Lejak zrazu prestal, hrnavica zatíchla. Iba blesky ešte šibali po celý zvyšok noci až do bieleho rána, ktorému som musel vyčkať na streche chatrče s pripravenou puškou v ruke.

Zima ma drvila, až mi zuby drkotali. Lebo tak je to na rovníku: za suchého dňa vás ide slnko roztopiť na smolu, ale za daždivej noci si musíte dýchať na prsty.

A ráno, keď sa rozvidnelo, mal som čo obzerať na všetky strany. Voda sa ešte vylievala na brehy a plávalo v nej mnoho rozličných utopených vtákov, najviac kulíkov. Medzi nimi boli i papagáje, niekoľko hadov a veľa potkanov. Z troch krokodílov, ktoré som zastrelil, zostal na piesočine iba jeden; ostatné odvliekli do hĺbín ich rodní druhovia poukrývať si ich po výmoľoch brehov, aby sa mäso uležalo na dobrú hostinu. Na mŕtveho krokodíla, ktorý zostal na brehu, zasadli večne hladné supy a sýtili sa jeho mäsom. Za supmi prileteli bociany marabu a luniaky. Chutilo im i mäso z krokodíla, o ktorom sa hovorí, že ho nemožno jesť, lebo veľmi zapácha.

Keď voda v neskorších hodinách ešte viac opadla, ukázala sa na piesočine mŕtvola ozrutného hrocha. Bol strelený do hlavy guľkou z mojej pušky. Bolo mi ho ľúto, neboráka. Na pamiatku som mu vybral z papule vzácne zubiská, ktoré sú oveľa drahšie ako pravá slonovina.

Úryvok z knihy *Príhody v divočine*

ROMÁN LITERATÚRY FAKTU – text s **prevažujúcou poznávacou funkciou**. Autori románov literatúry faktu spracúvajú dokumentárne materiály, vedecké objavy, historické udalosti a iné fakty tak, aby u čitateľa vyvolali zážitok. Zážitkovosť a estetickosť textu sa podriaďujú poznávacej funkcii literatúry. Veľký dôraz sa kladie na **faktickosť a hodnovernosť údajov**.

ZA TAJOMSTVOM RÍŠE CHETITOV

Vojtech Zamarovský

... Hrozný, pochopiteľne, nepredpokladal, že za pol roka sa pomery v Kaizarii zmenili k lepšiemu, ale problém oných klinopisných tabuliek z tretieho tisícročia pred n. l. mu nedal spať. Päťdesiat rokov už trápil vedu a bolo načase, aby sa vyriešil.

„Rus Goleniščev bol prvý, čo tabuľky tieto, ktoré potom veda nazvala kappadocké, uverejnil. Ďalšie nápady kappadocké z Kültepe uverejnili Francúzi Thureau-Dangin a Contenau, Angličania Sayce a Smith a Nemec Lewy. Často boli Kültepe a Kara Hüyük navštívené európskymi učencami. Dvakrát tam – nie bez úspechu – archeológovia kopali; Francúz Chantre v dvoch sezónach v rokoch 1893 – 1894 a – pravda, len asi osem dní – Nemec Winckler roku 1906. Ale tabuľky klinové sa tam až doteraz nepodarilo nikomu nájsť.“

Pretože jeho vlašajšie povolenie na vykopávky vypršalo, podal si novú žiadosť a odobral sa do Ameriky, aby pourgoval jej vybavenie u ministra verejného vyučovania Hamdullaha Subhi beja, ináč profesora estetiky na carihradskej univerzite. Minister mu oznámil, že jeho žiadosť priaznivo vybavil a čaká už len na podpis prezidenta republiky, a pozval ho na malé občerstvenie.

Keď vstávali od čiernej kávy, zaklopal tajomník a podal ministrovi lístoček. „To je ozaj náhoda,“ zvolal Subhi bej. „Nech vstúpi!“

Bola to naozaj náhoda. Jedna z najpodivnejších náhod, aké sa vyskytujú len v zlých románoch alebo na ochotníckych javiskách, ba ani na tých už nie. Vstúpil – Ali Vefa bej.

Hrozný sa „schúlil ako mačka;“ Turecko bolo krajinou najnepredvídanejších komplikácií a dostal strach o osud svojej žiadosti. Ale mačkou sa ukázal kaizarijský guvernér: pazúry smerom dole, ohnutý chrbát smerom hore – zviera, ktoré sa, pravda, nevyskytuje len v tureckej administratíve. Vošiel s hlbokou poklonou, opakoval ju pred ministrom, opakoval ju pred Hrozným, opakoval ju pred tajomníkom, opakoval ju pred ofrankovaným zriadencom, a pre väčšiu istotu sa poklonil i do prázdneho kúta. Minister mu predstavil „svojho váženého priateľa a kolegu“ a nariadil, aby ho v každom ohľade podporoval. Ali Vefa bej prejavil „nesmierne potešenie zo svojej strany“ a nenachádzal slová, aby ubezpečil Jeho Excelenciu pána ministra, že to je predsa samozrejmé, že to je predsa jeho úradná povinnosť, ba čo viac, bude sa považovať za šťastného, keď jeho maličkosť bude môcť nejako pomôcť Jeho Excelencii pánu profesorovi atď. ... O minuloročných udalostiach nepadlo ani slovo.

„Nasledujúce ráno, po mizernej noci, ktorú som vďaka živej pozornosti početného hmyzu takmer úplne prebdel, nastúpil som spiatočnú cestu do Carihradu, kde som už o niekoľko dní dostal výnos ankarskej vlády, povoľujúci mi vykopávky na Kültepe.

V Carihrade ma očakával aj pán architekt V. Petraš, ktorý mal byť mojím architektonickým poradcom. Už za svojho pobytu roku 1924 v Kaizarii som videl, že by sme tam nedostali náradie potrebné na vykopávky. Preto sme si nevyhnutné veci zaobstarali už v Carihrade, a bude iste zaujímavé, čo všetko musela vieť taká

archeologická výprava cez more, hory, stepi a močiare: 50 fúrikov, 50 čakarov, 50 lopát, 1 železný sochor, 12 debien s remeselníckym náradím, mäsovými konzervami, suchármí, marmeládou a inými potravinami.

Loďou a vlakom to ešte išlo, ťažkosti nastali až za Ulykyšle, „železničnou stanicou pre mesto Kaizariu, vzdialené od nej, ako vieme, asi 190 kilometrov.“ V tejto časti sveta bolo len jediné auto, zato však skutočné auto s pneumatikami, aj keď „trochu vetchými.“ S pomocou jeho majiteľa a šoféra Sabri efendiho, s ktorým mal Hrozný už minule akési skúsenosti, „pravda nevalné,“ naložili naň svoje fúriky, lopaty a debny a „s blahým pocitom ľudí, majúcich sa viezť automobilom, vyšplhali sme sa aj my hore.“ Aby bolo jasné: na tie fúriky, lopaty a debny.

Čo teraz nasledovalo, nie je príbeh z humoristického filmu. Sabri efendi bol skúsený šofér, a tak sa mu štart za necelú hodinu podaril. Pri natáčaní motora síce niekoľko fúrikov spadlo, ale početné obecnstvo, ktoré si nedalo ujsť pohľad na odchádzajúci automobil, ich ochotne naložilo. Potom sa už vďaka jamám na ceste celý náklad tak striasol dohromady, že pri skladaní sa jednotlivé kusy nedali takmer od seba oddeliť. Pilulky proti morskej chorobe, ktoré mal so sebou architekt Petraš, účinkovali. Dvadsaťkiletrovou rýchlosťou sa rútil Sabriho automobil stepou dvadsať minút, keď naraz zaznel ohlušujúci výstrel...

Výstrel? Piráti púšte? Nie, prasknutá pneumatika. „Rezervné pneumatiky Sabri efendi, prirodzene, nemal, a tak neostávalo nič iné, ako dieru podľa možnosti zalepiť.“ Predbehla ich karavána a vodcovia dromedárov sa utvrdili vo svojej neviere v technický pokrok. Syčiaci a hrmiaci automobil ich však predsa len dohonil a predbehol. Sabri triumfoval – a nový výstrel. Opravy a poruchy sa potom pravidelne opakovali, karavána a auto sa pravidelne striedali vo vedení, a kým prišli do mesta Nigde (tak sa to skutočne volalo), „poruchy pneumatík a duší nášho automobilu sa opakovali tak často, že už bolo jasné, že toho dňa večer sa už do Kaizarie nedostaneme. A aby sme nemuseli nocovať niekde vonku na stepi, rozhodol sa Sabri efendi, že prenocujeme v karavánserraili chan Andaval...”

Veľmi neprijemná bola tam noc. Mali sme obavy, aby nám niečo z nášho náradia cez noc nezmizlo; preto som do druhej hodiny sedel v automobile na stráži, potom ma vystriedal architekt Petraš; zvyšok noci ležali sme v kôlni na doskách so slamníkom, prikrytí špinavou dekou. Ráno som si spomenul na sľub daný riaditeľovi dr. Obenbergerovi z nášho Národného múzea, že budeme chytať chrobáky pre múzeum. Vybrali sme teda svoju sieť na chrobáky a odišli k neďalekým močiarom na lov...

„Ale konštatujem sucho, že tento druhý deň sme skutočne do Kaizarie dorazili.“

Výber z knihy *Za tajomstvom ríše Chetitov*

ROMÁN SCIENCE FICTION (z angl. science – veda, fiction – fikcia) je žánrom **vedeckofantastickej literatúry**. Stvárnjuje udalosti, ktoré sa ešte nestali, ale v budúcnosti sa môžu stať. Nasmerovanie deja **do budúcnosti** je najcharakteristickejšia črta tejto literatúry. Vždy obsahuje nejaké tajomstvo, ktoré sa rozlúšti zvyčajne až na konci románu.

KOLUMBOVIA ZO ZÁKLADNE GANYMEDES

Jozef Žarnay

... Uplynuli tri dni a chlapcov na ich prírodopisno-zberateľských vychádzkach sprevádzali len výrastkovia. Pozemšťania sa už dávno naučili odlišovať chlapcov od dievčat a vedeli aj to, že ich najčastejším sprievodcom je dievča.

„Naari, koľko máš rokov?“ spýtal sa raz Roald.

„Osemsto päťdesiat,“ tlmočil LING.

„Čooo?“ užasoval Miro. „A Totentam?“

„Tisíc osemsto rokov.“

„Táraš! A Ovanna?“

„Ovanna má štyritisíc päťsto rokov. V záznamoch v jaskyni ...“

„Tebe šibe!“

„Tebe šibe!“ zahriakol Diega Roald. „Ved' to sa dalo čakať!“

„Čo sa dalo čakať? Že sú starí ako pyramídy v Egypte?“

„Pyramídy sú staršie,“ zavrátil ho Pavel. „Roald má pravdu, že sa to dalo čakať.“

„Ale čo! Čo sa dalo čakať?“

„Že nepoznajú roky.“

„Nepoznajú roky? Akože? Ved' Naari ...“

„Viem, počul som! Má osemsto päťdesiat rokov? Lenže to tvrdí LING, nie Naari.“

„No a? Ved' LING prekladá jej slová, nie?“

„Áno aj nie.“

„Z toho som jeleň!“

„Prečo? LING prekladá ich pojmy do výrazov, zodpovedajúcich podľa zmyslu našim. A tak preložil aj roky.“

„No a čo? Ved' rok je vždy rok, nie? A okrem toho – hovoril si, že nepoznajú roky, a teraz hovoríš...“

„Aj teraz hovorím, že ich nepoznajú. Aspoň nie tak ako my. U nás je rok...“

„Pch! Čas obehu Zeme okolo Slnka! Poučenie si si mohol ušetriť. U nich to predsa nemôže byť ináč!“

„Čo si mal z astronómie, človeče? Aj Heinz by ťa vysmial! Ved' na Merkúre trvá rok osemdesiatosem dní a na Plute skoro dvestopäťdesiat našich rokov!“

„Hej, hej,“ bránil sa Diego. „Lenže aj ty pletieš dve na tri. Najprv tvrdíš, že vôbec nepoznajú roky...“

„Dobre, tak sa vráťme na začiatok,“ ustúpil Roald.

„Trochu sme odbočili. Teda – nazdávam sa, že planétania nepoznajú pojem rok tak ako my!“

„Vari ich pokladáš za takých ťulpasov?“

„Hlúposť! Ako sa ráčiš pamätať, pred dvoma mesiacmi nám ÚSTREDNÝ oznámil, že druhá planéta nemá sklon voči rovine obehu okolo hviezdy.“

„Ah! Glóbus so zvislou osou! Fakt! Ja komár!“

„Chcel si povedať somár!“

„Nech! Už viem, už sa pamätám! Planéta nemôže mať ročné obdobia! Slnko svieta stále rovnako, majú tam večnú jar, a preto...“

Diego sa zarazil.

„Ale čím potom merajú čas? Čo preložil LING ako rok?“

„To som teda aj ja zvedavý!“

Pavel zapojil okruh so spätnou väzbou.

„Naari, prosím ťa, ako dlho trvá rok?“
Dievča odtrhlo zo susedného stromu jeden z cumlíkových plodov.
„Rok sa začne, keď zakvitajú kvety,“ oznámil kybernet. „Rok sa skončí, keď dozreje ovocie.“
„Tak a je to,“ luskol prstami Pavel. „Teraz už treba len zistiť, ako dlho dozrieva ... čo je, Totentam?“
Mládenec sa zľahka uklonil.
„Večer s vami chce hovoriť rada.“

Úryvok z knihy Kolumbovia zo základne Ganymedes

KOMIKS (z angl. comics – komický sled obrázkov) je epický žáner pozostávajúci z celej série obrázkov, ktoré sa uverejňujú v novinách a časopisoch na pokračovanie. Obyčajne zobrazujú žartovné príbehy alebo napínavé dobrodružstvá, no niekedy aj lacný kriminálny dej s banálnou zápletkou. Komiks sa zakladá na dialógu, no podstatnejší je v ňom dej. Príbeh sa vyznačuje rýchlym sledom udalostí. Dialóg sa vkomponúva priamo do obrázkov, kde má vyčlenené miesto v tzv. **slovnej bubline**. Repliky, ktoré nie sú súčasťou dialógu, sa nedávajú do bublín. **Epickú funkciu však plnia obrázky**. Komiks je tematicky pestrý a rôznorodý žáner aj v tvorbe pre deti a mládež.

POVEŠŤ O BRATISLAVSKEJ SVÄTEJ ALŽBETE

Milan Urban

Pred mnohými rokmi sa na Bratislavskom hrade narodilo kráľovskej rodine dievčatko Alžbeta, z ktorého vyrástla krásna dievčina. Ale to už žila v cudzine na hrade Wartburg, kde ju vydali za kniežacieho syna. Mladý knieža však čoskoro umrel a pánom na hrade sa stal jeho krutý brat.

Krutý švager vyhnal Alžbetu zo svojho hradu a ona sa pripojila k tým, ktorým dovedy pomáhala – k chudobným a chorým. Ich potomkovia na ňu nezabudli. Maľujú si ju so zásterou, z ktorej sa na zem sypú červené ruže.

Nakreslil Marián Čapka

3. 3 U M E L E C K Á D R Á M A

D R Á M A (z gr. dro – činiť, konať, uskutočňovať) je tretím literárnym druhom. Dramatický text vzniká pre divadelnú realizáciu a inscenuje sa v divadle, televízii, rozhlase alebo vo filme. V užšom zmysle slova sa **dráma** používa aj na označenie samostatného **dramatického žánru**, ktorý je rovnocenný s tragédiou a komédiou.

D I V A D L O (dramatické divadelné umenie) je **audiálno-vizuálne umenie** s dôrazom na sluchové vnímanie textu, pričom zrakové vnímanie je druhotné. Realizuje sa bezprostredne pred divákmi, každé predstavenie sa uskutočňuje v živom kontakte so zhromaždeným publikom.

BÁBKOVÁ HRA – dramatický žáner určený hlavne detskému príjemcovi, v ktorom sa neživé predmety (bábky) oživujú (animácia), zosobňujú (personifikácia) a poľudšťujú (antropomorfizácia). Podstata bábkovej hry spočíva v jej výstavnej deformovanosti: jednotlivé časti tela sa totiž značne zväčšujú, iné zasa zmenšujú.

Z hľadiska vedenia bábok rozlišujeme viac typov:

- **maňuškové divadlo** (vedenie bábok zosponu),
- **marionetové divadlo** (vodič je nad bábkou a vodi ju zhora),
- **javajkové divadlo** (bábky vedené paličkami zosponu).

V súčasnosti sa vyskytujú aj iné typy bábkovej hry. Určitým oživením je aj **tieňohra** (bábky sa premietajú na plátno), **čierne divadlo** a **divadlo masiek**. V bábkovom divadle sa stretávame aj s tzv. odkrytým vedením bábok, čo možno pokladať za inováciu.

ADAPTÁCIA (z franc. adaptation – úprava, prepis) sa používa vo význame úpravy alebo tvorivého prepisu literárneho diela na iný text – **na dramatické (divadelné), filmové, televízne alebo rozhlasové dielo**.

PYTAČKY

Ludmila Podjavorinská

Dva domčeky umiestnené na pôvabnom pozadí hornej zelene, jeden na pravej (Činkin), druhý (Čimov) na ľavej strane javiska.

Družina: *(za veselého spevu a tanca príde na javisko)*

*Netoja, netoja, ej, zelená netoja,
ožeňte ma mamko, ej, pokým o mňa stoja.
A vy mňa ožeňte, ej, kde by o mňa stáli,
kde by mi otec, mat', ej, naučenia dali.*

Svat: *(zabúcha na domček. Z domčeka vychádza Činkin otec, Činkina matka, ktorá vyzerá veľmi mrzuto, a hanblivá Činka. Otec, matka sa zvitajú so svatom, privítajú družinu, starších usadia na zem. Svat si odkašle, slávnostne prerečie)*

*Ja vám veru poviem hneď,
sotva ste nás usadili,
prečo sme sa toľkí zišli:
Dievča vaše pýtať prišli
tu pre Čima. –*

Činkin otec:

*Prosím hneď aj odpoveď.
Nuž, iného tu nezbyva,
áno, áno, tak to býva
odjakživa*

Činkina matka:

*a tak dobre bude veru,
ta dať dievku, kde ju berú.
Ale starký! – Čo to táraš?
Ešte šaty neozvára,
ani nemá, čo jej treba
pre príhody, pre nehody,
periny a činovať.*

Svat:

*Také vystrojíme hody,
len ju dajte, nebudete banovať.*

Činkin otec:

*Trochu sa mi hlava krúti,
ani dievka nemá chuti –
a keby i ona rada,
hľa, ešte je veľmi mladá
k vydaju, –
nech si ešte počkajú...*

Čimo:

*A, ľal'a, i mladý zat' –
či ju môže vychovať?
Vážený môj milý sváko,
čo len to, veď bude dáko.
Len ju dajte, nebudete banovať.*

Činkin otec:

*Nuž – no, mati, starká, kde si?
Veď je mladý – stvára besy,
vieš, vše čuť naň zlého dačo –
dať si dcéru za ledačo?*

Činkina matka:

*Prídu po ňu ešte iní
ku letu,
inakší ver' ešte ako tento tu.*

Čimova matka:

*Ale toto, toľkej hany,
človek je až rozhnevaný.
Srdce sa mi zlosťou zažne,
starký, prevrav!*

Čimov otec:

*My sme vážne
prišli pýtať vašu dievku,
a tu hany na dolievku
sa nám iba dostane.
Pod'me, žena, i ty, synu.
Nájdeme ti krajšiu, inú*

a vám dcéra starou dievkou ostane!
(Nazlostene odchádzajú.)

Činkin otec: *(ich pristavuje)*

*Ale, nie tak, milý kmochu,
dočkajteže ešte trochu,
čujte i vy našu mienku. –
Máte syna – ale čo?
iba také ledačo.*

Čimova matka: *A vy dievku cifrulienku.*

Činkina matka: *Nič nerobil, čo je živý,
ani ženu neuživí.*

Čimov otec: *Daj sa svete. – Zaveľa –
takú paniu z kaštieľa.*

Činkina matka: *A váš vari zo zlata?*

Čimova matka: *Večne chodí strapatá!*

Činkin otec: *Trhan, šklban, iba z misy!*

Čimova matka: *Suknica jej večne visí!*

Činkina matka: *Hlupák! Nevie preriecť slova!*

Čimov otec: *A má oči ani sova!*

Činkin otec: *A on nohy ani sane,
nech sa stane, čo sa stane,
našu dievku nedostane!*

Činka: *(veľmi rozhodne)*

*Nech je šklban, nech je, nech
a vám všetkým na posmech.
Vás je veľa – on je sám.
Ja ho predsa rada mám!*

Svat: *To je slovo!...*

Zbor: *Ichuchá!...*

Činkin otec: *To je múdra mladucha!*

Zbor: *Ichuchá, ichuchá,
to je múdra mladucha!*

Čimov otec: *Keď je už ta, nuž veru
nedbám, nech sa poberú.*

Zbor: *Ichuchá, ichuchá,
To je múdra mladucha!*

(Hudci zahudú a rozradostnený sprievod dá sa do tanca.)

Výber z knihy *Čin – Čin*, dramatizácia Ady Rapošovej

SCENÁR (z tal. scenario – náčrt scén) je osobitný žáner literárneho a dramatického umenia, ktorý slúži ako podklad pre inscenáciu televíznej a rozhlasovej hry a pre film. Podľa toho sa rozlišuje **filmový, televízny a rozhlasový scenár**, pričom každý z nich má špecifické vlastnosti. Každý scenár obsahuje makroštruktúru budúceho televízneho, rozhlasového či filmového diela, t. j. tému, hlavnú líniu konfliktu, vykreslenie postáv v akcii, časové a priestorové zasadenie diela, dramatické dialógy a pod.

TELEVÍZNY SCENÁR

VODNÍK A ZUZANA

Mária Ďuríčková

Osoby: Zuzana, vodník Hlbočan

Zuzana sa blíži k lávke. Uhládza si rukami vlasy, a tu jej čosi zide na um: zamieri k potoku, umyje si tvár, utrie do kinteša (spodná biela sukňa), ponapráva si oplecko a potom odtrhne lekno a zastokne si ho do vlasov. Nakloní sa nad hladinu a uzerá sa v nej ako v zrkadle. Usmieva sa sama sebe, pesničku si hmká. Vtom stárpne a skríkne:

Vodné zrkadlo jej ukazuje inú tvár: okrúhlu chlapeckú tvár s fúzikmi. Tvár sa široko usmieva a očami Zuzanu priam prepaľuje. Zuzana ťapne dlaňou po vode, hladina sa rozčere, obraz zmizne. Vtom zaznie k nej smerom od vrby:

Na vrbovom sedisku sedí vodník, oči mu sugestívne žiaria. Dvíha na pozdrav klobúk, z ktorého kvapčí voda. Steká mu na plece i na dlhé zelené vlasy a prestane až vtedy, keď si vodník založí klobúk zas na hlavu. Pritom vidieť, že medzi prstami rúk má plávaciú blanu. Zuzana s potláčanou štitivost'ou:

(Pokojný rozprávkový hudobný motív)

Zuzana: Jaj!
(Výbuch zlej, kakofonickej hudby charakterizujúcej prítomnosť temnej sily)
(Akord na harfu)

Vodník: Dobrý deň, Zuzička!

Zuzana: Dobrý deň, vodník Hlbočan.
Vodník: Na tanec, Zuzka, na tanec?
Zuzana: Ako si uhádol?
Vodník: *Lahká hádanka: Z tamtej strany hudci hudú a z tejto strany dievča beží, paráda na nohách, paráda na hlave.*
Zuzana: Nuž hej, na tanec.
Vodník: A či máš na muzikantov?
(Veselé zatiahnutie muziky – z dial'ky)

Zuzana sa zarazí, osmutnie. Namiesto odpovede len pokrúti hlavou. Vodník sa očividne poteší:

Zuzana si s pochybovačným úsmevom naberie vody do dlane, a čo nevidí! Na dlani sa jej blyští zlatiak.

*Zuzana naradovaná:
Vychytí sa, ľahučko prebehne po lavičke knísanke a beží preč. Vodník hľadá za ňou, kým sa mu nestratí na zákrute. Potom siahne do búrľavy, vytiahne husle a začne hrať. Hrá majstrovsky, stihol sa to naučiť za celý svoj vodnícky život, ktorý je mnohonásobne dlhší ako život ľudský. V jeho hre jarček žblnkoce, vietor v lístí šuchoce, slávik trilkuje. Vodník hrá a popritom si hovorí vnútorným hlasom, bez páťosu a sentimentality, úplne civilne, akoby len sám sebe vykladal zmysel svojej hudby:*

Za matnou clonou vidíme priesvitný palác, na oblozkách visia miesta záclon šnúry perál. Ryby v zásterkách a čepčekoch prestierajú stôl, ustielajú posteľ z vodnej peny (vyriešiť technickým trikom). Vodník hrá na husliach čoraz vášnivejšie.

Vodník: *Čo nie je, môže byť. Nože načri ľavou rukou do vody.*

(Čarodejný hudobný motív)

Vodník: *Je tvoj.*

Zuzana: *Ďakujem, vodník Hlbočan.*

Vodník *(vnútorným hlasom)*:

Mám na dne palác krištáľový, hodvábné steny, striebornú zem. Poslúchajú ma rybky aj vlny, lôžko mi stelú z belostných pien. Mám zlato, perly, drahokamy, mám všetko, čo len chcem...

Vodník *(pokračuje)*:

*Len jedno nemám,
len jedno nemám:
tú, ktorú milujem.*

Z rovnomenného televízneho scenára

ROZHLASOVÝ SCENÁR

SNEHULIENKA

František Pavlíček

Osoby: Janík, Snehulienka, Fero, tetka

Janík: *Zajtra bude svadba, zajtra budeš moja...*

Snehulienka: *Zajtra? Je to skoro alebo neskoro?*

Janík: *O jedinú noc... Keď vyjde hviezda a chlapci zapália vatru podľa starého zvyku ...*

Snehulienka: *A potom?*

Janík: *Družičky prinesú vence zo slzičiek a prvosienok...*

Snehulienka: *A potom?*

Janík: *Potom bude naša svadba. Čo ti je?*

Snehulienka: *Pod' ďalej od tých plameňov. Bojím sa ohňa.*

Zvuk: *Hrá harmonika*

Janík: *Je ti zima?*

Snehulienka: *Bojím sa. Pozri, ohnivé mušky!*

Janík: *Sú to len iskry.*

Snehulienka: *Už nesú venčeky... Púpavy – slzičky – prvosienky...*

Janík: *Tebe na počesť... Budeš nevesta! Pozri sa, Snehulienka, už preskakujú oheň!*

Snehulienka: *Nie! Nech to nerobia!*

Janík: *Čoho sa bojíš?*

Snehulienka: *Tie plamene ma strašia. My nebudeme preskakovať oheň, však nie?*

Janík: *Musíme. Je to starodávny zvyk. Víťanie jari. Lúčime sa so zimou.*

Snehulienka: *My nie... Janík môj, veľmi sa bojí... Je to ako peklo.*

Janík: *Je to brána do jari. Pod', Snehulienka!*

Snehulienka: *Nechaj ma tu, prosím...*

Janík: *Nemôžem, musíme ísť za nimi.*

Snehulienka: *Ale ja nie som ako oni...*

Janík: *Oheň je čistý, neublíži ti.*

Snehulienka: *Nie!*

Janík: *Všetci už preskočili. Teraz my dvaja.*

Snehulienka: *Ja nejdem. Do plameňov nie!*

Janík: *Za ohňom nás čaká radosť. Tie plamene sú ruže pred tvou svadbou. Pod'!*

Snehulienka: *Musím?*

Janík: *Je to len okamih.*

Snehulienka: *Možno je to osud.*

Janík: *Prečo zatváraš oči?*

Snehulienka: *Chcem si v nich odniesť teba...*

Janík: *Rýchlejšie, Snehulienka, musíme sa rozbehnúť a doskočiť čo najďalej.*

Snehulienka: *Tam sa dotknú už len tvoje nohy. Len ty sám...*

Zvuk: *Pomaly doznieva harmonika, potom je chvíľu ticho.*

Fero: *Takto zmiznúť – ako para nad vodou...*

Janík: *Tak veľmi sa bála ohňa a ja som bol ako hluchý...*

Tetka: *Od samého začiatku som hovorila, že to nie je ľudské stvorenie. Keď sme sa my tešili slnku, ona vädla, chradla. Keď sme sa my triasli mrazom,*

ona len tak kvitla... A ten oheň, to bol jej koniec.
Fero: *Vzniesla sa nadeň ako biely vták, zašumela, zavzdychala – a bolo po nej.*
Roztopila sa ako sneh.
Janík *(ticho ako ozvena):* *Sneh sa roztápa, sneh zomiera...*
Zvuk: *Celkom ticho a krátko zahrá harmonika.*

Zo scenára rozhlasovej hry

F I L M (zo staroangl. felmen – tenká koža) je súhrnným názvom pre špecifickú dramatickú tvorbu a je vybudovaný **na symbióze obrazu, slova, hudby a zvuku**. Film (dramatické filmové umenie) je **technickým vizuálno-audiálnym umením**, lebo v ňom je prvotným princípom zrkové vnímanie, až na druhom mieste je príjem verbálneho textu. Realizuje sa špecifickými výrazovými prostriedkami a vzniká na podklade filmového scenára. Osobitnú funkciu plní kamera, ktorá je schopná atomizovať predmet, priblížiť sa k nemu alebo sa od neho vzdialiť. Dôležitým prvkom filmu je **obraz a rad obrazov** vyjadrujúcich ten istý motív sa nazýva **sekvencia**. V praxi rozlišujeme **hraný (umelecký), dokumentárny, kreslený (animovaný), trikový, televízny film**.

ANIMOVANÝ FILM (z lat. animácia – oživenie) vzniká na princípe oživenia statických predmetov alebo grafických prvkov na filmový pás. Vytvára sa pritom ilúzia pohybu predmetov, zvierat alebo ľudí. Veľmi často vzniká zo známeho literárneho diela.

TELEVÍZNA HRA, TELEVÍZNY FILM (dramatické televízne umenie) je **technickým audiálno-vizuálnym umením** a prevahu v ňom má sluchový princíp ako v divadle, zrkové vnímanie je druhotné. Televízna hra a televízny film sú dramatické masovokomunikačné žánre. **Televízna hra** sa odohráva v interiéri, dejiskom býva malý priestor (napr. izba). **Televízny film** sa odohráva v exteriéri, uprednostňuje zábery z prírody.

INSCENÁCIA (z lat. in – na, do; gr. skéné – scéna) je **premena literárneho textu na divadelnú, televíznu alebo rozhlasovú hru**. Na jej realizácii sa zúčastňuje viacero zložiek (predloha, režisér, herci, scénografia a pod.). Tvorcom jedného umeleckého zámeru je režisér, no divák hru prijíma prostredníctvom hercov, ktorí ju oživujú a dávajú jej konečnú podobu.

ROZHLASOVÁ HRA – literárno-dramatický žáner, ktorý využíva iba **akustické prostriedky**. Základným výrazovým prvkom je **slovo**, t. j. **verbálny text** s vyhranenou fabulou. Okrem verbálneho textu plní v nej významnú úlohu **zvuk**, ktorý môže mať sémantickú (významovú) funkciu. **Zvukové efekty** (šum mora, napodobenie vetra a pod.) podnecujú predstavivosť poslucháčov.

4 ŽÁNRE DETSKEJ LITERATÚRY V ČÍTANÍ S POROZUMENÍM

4. 1 DIDAKTICKÁ KOMUNIKÁCIA PRACOVNÝ LIST č. 1

DOLU PRI DUNAJI

*Dolu pri Dunaji
chodili šuhaji,
jeden z nich, najkrajší,
utonul v Dunaji.*

*A to bol môj braček,
ja som sestra jeho,
mala som troch bratov,
jeho najmilšieho.*

*Išla by ho hľadať
dolu tým Dunajom,
keby som vedela,
ktorým letel krajom.*

*Dunaj je hlboký,
naširoko beží,
ktovie, v ktorom plese
môj dobrý brat leží.*

*Dunaju, Dunaju,
ty rieka hltavá,
koľko si už ľudí
v sebe pochovala?*

Literárny text: *Dolu pri Dunaji* (ľudová balada)

Cieľ (informatívny): rozvíjať jazykové a literárne vzdelanie

Komunikačná zručnosť: čítanie, počúvanie, rozhovor, písanie, predvádzanie (recitácia)

Proces čítania s porozumením (prezentácia – precvičovanie – transfer):

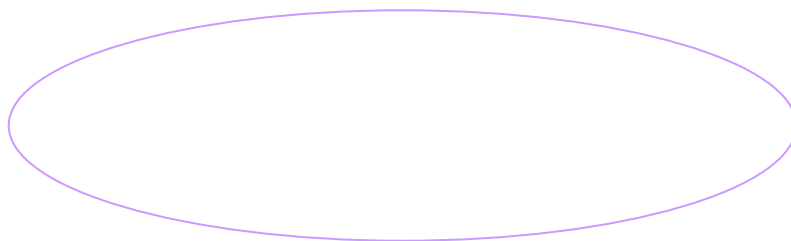
1. živá hlasová interpretácia textu učiteľom alebo zo zvukového záznamu,
2. zistenie porozumenia textu a dojmu z prečítaného,

3. literárnoteoretické poučenie o básnickom jazyku, ľudovej slovesnosti a žánri ľudová balada,
4. zdokonaľovanie techniky čítania básne: akcentovanie slov, modulácia a sila hlasu, intonácia a tempo reči vo verši a slohe,
5. nácvik výrazného (estetického) čítania.

Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:

1. Čo označuje pojem *ľ u d o v á s l o v e s n o s ť* ?
.....
.....
2. Do akého literárneho druhu ľudovej slovesnosti patrí *ľ u d o v á b a l a d a* ?
.....
3. Ktoré znaky charakterizujú tento ľudový žáner?
.....
.....
4. Aký fantastický motív je zobrazený v tejto ľudovej balade?
.....
5. Pokúste sa napísať, čo znamenajú tieto básnické slovné spojenia:
utonul v Dunaji .....
letel krajom .....
Dunaj – naširoko beží .....
rieka hltavá .....
6. Zakrúžkujte jednu z možností, ktorá najlepšie vysvetľuje myšlienku:
V Ľudových baladách je ukryté srdce slovenského národa.

A. V myšlienkach a citoch sú ukryté balady slovenského národa.
B. Ľudové balady vyjadrujú myšlienky, city, nálady a túžby slovenského národa.
C. V srdci slovenského národa sú myšlienky, city, nálady a túžby.
7. Vyhl'adajte v ľudovej balade **zdrobneniny** a **metafory** a vypíšte ich.
zdrobneniny .....
metafory .....
8. Vyhl'adajte v ľudovej balade slabiky, ktoré sa rýmujú, a podčiarknite ich.
9. Ktoré slová by ste pri recitácii básne zvukovo zvýraznili a prečo?
1. sloha: .....
2. sloha: .....
3. sloha: .....
4. sloha: .....
5. sloha: .....
10. Ako pracujeme s hlasom pri čítaní interpunkčných znamienok na konci veršov?
.....
11. Čo je verš?
.....
12. Čo je sloha básne a čo vyjadruje?
.....

13. Z koľkých slôh a veršov sa skladá ľudová balada Dolu pri Dunaji?
počet slôh ..... *počet veršov* .....
14. Ako by ste výstižne zmenili názov tejto ľudovej balady?
 .....
15. Zarecitujte ľudovú baladu Dolu pri Dunaji.
16. Akými zvukmi by ste recitáciu balady chceli podfarbiť? Prečo?
 .....
 .....
17. Pokúsili by ste sa aj o hudobnú interpretáciu ľudovej balady Dolu pri Dunaji?
 Akú?
 .....
18. Akými farbami by ste zvýraznili svoju ilustráciu k tejto ľudovej balade? Prečo?
 .....
 .....
19. Vymyslite vhodnú ilustráciu k ľudovej balade Dolu pri Dunaji. Opíšte ju.

.....
 .....
 .....
 .....
 .....

Cieľ (emotívny): prehĺbiť čitateľský zážitok

Komunikačná zručnosť: konkretizácia, prežívanie, objavovanie, hodnotenie

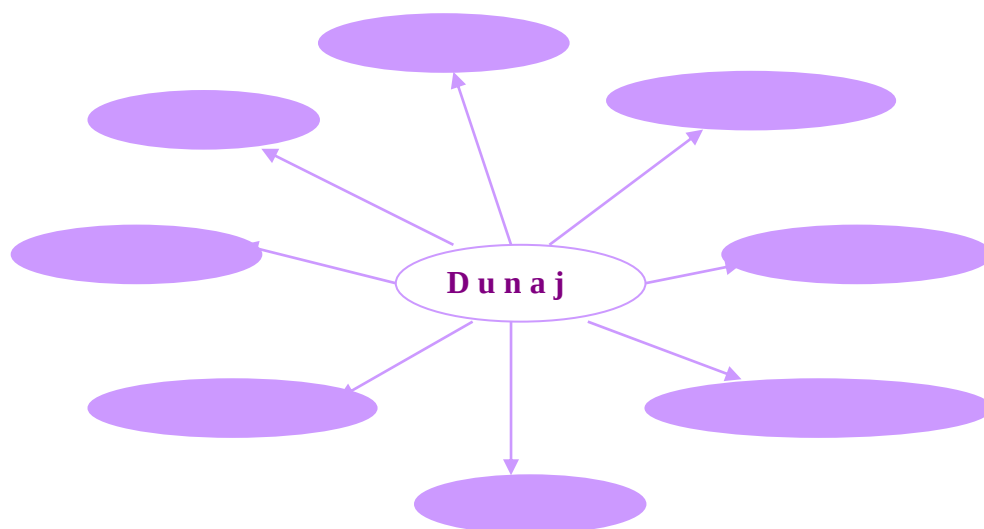
Proces čítania s porozumením (komunikácia – prezentácia – transfer – precvičovanie):

1. komunikačné formy práce s literárnym textom: orientácia v ľudovej slovesnosti,
2. komunikačné činnosti s literárnym textom: hlbšie prenikanie do významu textu, porovnanie zobrazeného so skutočnosťou,
3. prezentácia zážitku z prečítaného textu (gestami, mimikou, slovami, pohybom),
4. riešenie nastoleného problému objavovaním nových nápadov,
5. vyjadrenie kritického (hodnotiaceho) postoja poslucháčov na základe toho, do akej miery sa ich zobrazená téma bytostne dotýka.

Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:

1. Prečo v ľudovej balade Dolu pri Dunaji smútila sestra za svojím bráčekom?
 .....

2. Koľkých bratov ešte sestra mala? .....
3. Akými prívlastkami označuje v ľudovej balade sestra rieku Dunaj?
.....
4. Akými prívlastkami by ste rieku Dunaj doplnili vy? Využijeme metódu zhlukovania:

5. Akým mestom na Slovensku preteká rieka Dunaj? .....
6. Môže sa podobná situácia zobrazená v balade niekomu prihodiť aj dnes? Kedy?
.....
.....
.....
.....
7. Porozprávajte, ako môžeme predchádzať podobným tragickým udalostiam, ako je napríklad utopenie človeka.
8. Počuli ste o nejakej podobnej tragickej udalosti? Porozprávajte o nej.
9. Vyjadrite (gestom, mimikou, slovom, pohybom), aké pocity ste prežívali pri čítaní ľudovej balady a aké pri rozprávaní skutočných príhod zo života. Porovnajte ich a rozhodnite, či ide o rovnaké pocity.
10. Zahrajte sa na **komentátora spravodajstva** a vymyslite krátky slogan, ktorým by ste varovali ľudí pred nebezpečenstvom vodného živlu.

11. Navštívte predajňu kníhkupectva s hudobninami a zistite názvy kníh a hudobných nahrávok s ľudovou slovesnosťou.
12. Pokúste sa objasniť, prečo si ľudia v minulosti vymýšľali balady.

.....

.....

.....

.....

.....

4. 2 DIDAKTICKÁ KOMUNIKÁCIA PRACOVNÝ LIST č. 2

ĽUDOVÉ PRÍSLOVIA O PRÁCI

*Kto nikdy nezačne, nikdy nedokončí.
Čo máš urobiť dnes, neodkladaj na zajtra.
Práca má horký korienok, ale sladké ovocie.
Za rána za rosy najlepšie sa kosí.
Dobrá práca sa sama chváli.*

ĽUDOVÉ POREKADLÁ

*Koňa hľadal, na ňom sedel.
Má hluchú muchu v uchu.
Padol z koňa na somára.*

JESENNÉ PRANOSTIKY

*SEPTEMBER – z poľ'a ber!
Na Václava mráz nastáva.
Michal zimou kýchal.*

*Keď sa v OKTÓBRI blýska, zima je blízka.
Valentína – mnoho vínka.
Na svätého Lukáša – hojnosť chleba, koláča.*

*Hrmavica v NOVEMBRI znamená rok úrodný.
Keď na Katarínu hus stojí na ľade, na Vianoce bude stáť na blate.
Na Martina medveď líha.*

ĽUDOVÉ HÁDANKY

*Vlasy nemá, hrebeň nosí,
Ostrôžky má, chodí bosý.
Čo je to? (kohút)*

Ktorý vták ma na konci raka? (straka)

Ktorý kohútik nevie kikirikať? (vodovodný)

*Beží krajčír, nie je štíhly,
Na chrbáte nosí ihly.
Čo je to? (jež)*

Literárne texty: *Príslovia, porekadlá, pranostiky, hádanky*

Cieľ (informatívny): rozvíjať jazykové a literárne vzdelanie

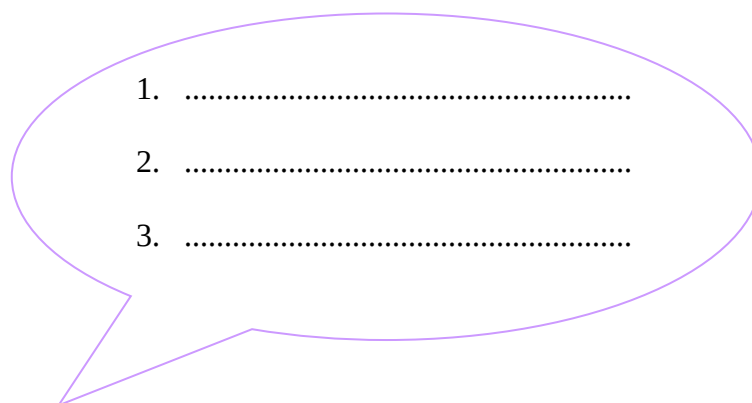
Komunikačná zručnosť: čítanie, rozhovor, pozorovanie, konkretizácia

Proces čítania s porozumením (prezentácia – precvičovanie – transfer – komunikácia):

1. tiché čítanie s porozumením (príslovia, porekadlá, pranostiky, hádanky),
2. overiť porozumenie krátkych textov a dať priestor dojmom z prečítaného,
3. literárnoteoretické poučenie o krátkych výtvoroch z ľudovej prózy,
4. pozorovanie atribútov a vlastností predmetov, javov a vecí, ich vyjadrovanie pomocou slovných druhov,
5. komunikačné formy práce s krátkymi literárnymi textami so zameraním na orientáciu v pojmoch,
6. komunikačné činnosti s literárnym textom: hlbšie prenikanie do významov vybraných textov (príslovia, porekadlá, pranostiky, hádanky),
7. frazeologizmy v každodennom živote človeka.

Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením (práca vo dvojiciach):

1. Vpíšte do bubliny tri spoločné znaky krátkych žánrov ľudovej slovesnosti:

1. ....

2. ....

3. ....

p r í s l o v i a
p o r e k a d l á
p r a n o s t i k y
h á d a n k y

2. Uvedené výroky správne pomenujte ako žáner ľudovej slovesnosti:

V jednom domčeku býva nič a málo.

Nič vyšlo dverami, málo oblokom.

Čo zostalo v dome?

.....

Kto nikdy nezačne, nikdy nedokončí.

.....

Koňa hľadal, na ňom sedel.

.....

Medardova kvapka štyridsať dní kvapká.

.....

3. Zakrúžkujte, ktoré vysvetlenie p r í s l o v i a je správne:

Čo si kto navaril, nech si aj zje.

- A. Každý má znášať dôsledky svojich činov.
- B. Jedlo nech je iba ten, kto ho navaril.
- C. Nepatrí sa niekomu odjedat' z jeho jedla.

4. Pokúste sa o výstižnú charakteristiku príslovia.

5. Označte, ktoré vysvetlenie p o r e k a d l a je správne:

<i>Vzal ho nakrátko.</i>	Ušiel sa mu zlý osud.
<i>Stúpa si po jazyku.</i>	Začal ho prísne vychovávať.
<i>Zle mu kocka padla.</i>	Má v živote šťastie.
<i>Tečie mu mlieko po brade.</i>	Zamotáva sa do lží.
<i>Chrbtom sa mu obrátil.</i>	Je ešte príliš mladý.
<i>Život sa mu usmieva.</i>	Robí sa, že ho už nepozná.

6. Pokúste sa o výstižnú charakteristiku p o r e k a d l a.

7. Označte nasledujúce výroky ako príslovia alebo porekadlo.

<i>Je všetkými masťami mazaný.</i>	.....
<i>Čo na srdci, to na jazyku.</i>	.....
<i>Čo vysoko letí, nízko padá.</i>	.....
<i>Bez práce nie sú koláče.</i>	.....

8. Opíšte, čím sa líši príslovia od porekadla.

príslovia .....

porekadlo .....

9. Priblížte nejakú životnú situáciu, v ktorej sa používajú príslovia či porekadlá.

10. Viete, čo sú frazeologizmy?

11. Vysvetlite frazeologické výrazy a podčiarknite v nich slová opačného významu:

Kto vysoko lieta, nízko padá.

Sľubovať je ľahko, ale splniť ťažko.

Na múdreho mrkni a hlúpeho drgni.

12. Objasnite, čo sú p r a n o s t i k y.

13. Vedeli by ste označiť dátumy, na ktoré sa viažu uvedené p r a n o s t i k y ?

Matej ľady láme. Ak ich nenájde, tak ich narobí. .....

Na svätého Gregora idú ľady do mora. .....

Medardova kvapka štyridsať dní kvapká. .....

Svätý Martin chodí na bielom koni. .....

(8. jún, 24. február, 12. marec, 11. november)

14. Ako by ste dokončili nasledujúce p r a n o s t i k y:

Na Nový rok o slepačí krok, na .....

Keď lastovičky lietajú nízko nad zemou, bude .....

Studený máj, v stodole .....

15. Objasnite, aký význam majú pranostiky pre človeka v súčasnosti.

16. Čo sú h á d a n k y ?

17. Povedzte, aké h á d a n k y poznáte.

18. Objasnite, ako vznikali h á d a n k y.

Cieľ (emotívny): prehĺbiť čitateľský zážitok

Komunikačná zručnosť: pozorovanie, objavovanie, písanie, hodnotenie

Proces čítania s porozumením (komunikácia – prezentácia – transfer – precvičovanie):

1. pozorovanie príkladov z najbližšieho okolia na zvyky, obyčaje, rigiditu myslenia,
2. príklady na hľadanie, skúmanie, objavovanie,
3. úlohy na rozvíjanie tvorivého videnia (zospoďu, z nadhľadu, zvnútra),
4. tvorivé písanie, prezentácia a hodnotenie zážitku z tvorivého písania.

Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením (práca v skupinách):

1. Pomenujte niektoré zvyky a obyčaje zo svojho najbližšieho okolia. Pokúste sa objasniť ich zmysel a význam pre človeka.
Napríklad, čo si myslíte o týchto výrokoch:
a) ***Ked' nám prejde mačka cez cestu, budeme mať smolu.***
b) ***Ked' stretneme kominára a chytíme sa za gombík, prinesie nám šťastie.***
2. Skúste nájsť v týchto výrokoch niečo pozitívne, ale aj negatívne (poukazuje na strnulosť – rigiditu v myslení dnešných ľudí).

pozitívne

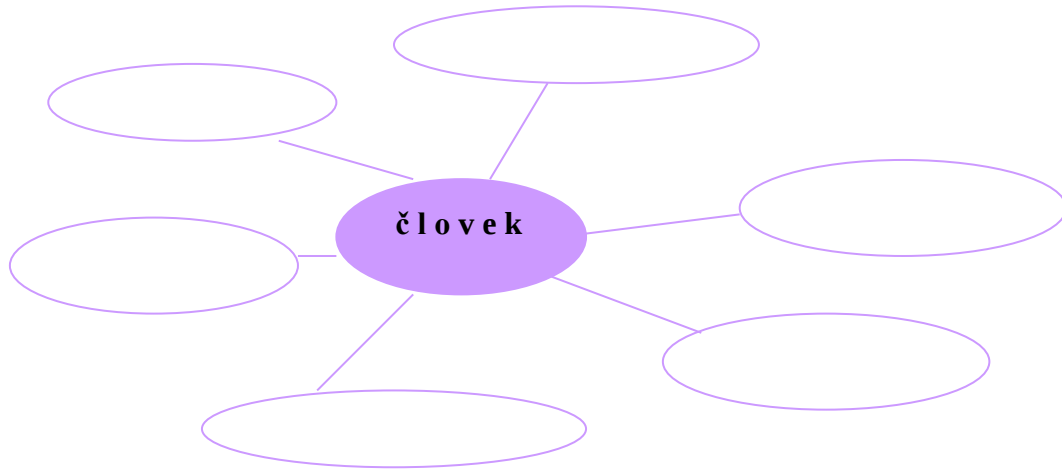

negatívne

3. Pokúste sa vymyslieť aspoň po dve provokatívne otázky, ktorými by ste oponovali výrokom a) b) z úlohy č. 1.:
a) .....
a) .....
b) .....
b) .....
4. Pokúste sa vymyslieť tri nové výroky (príslovia, porekadlá či pranostiky), ktoré by zodpovedali súčasnému modernému pohľadu na život.
a) .....
b) .....
c) .....
5. Pokúste sa vymyslieť aspoň jednu hádanku na jedno zo slov:
husle, mobil, cédéčko, pero, kniha, časopis
.....
.....
.....
.....
6. Prezentujte svoje tvorivé písanie a zhodnoťte sa navzájom. Ktoré z nich považujete za najoriginálnejšie, najvtipnejšie, najmodernejšie?
7. Porozmýšľajte, aké iné významy môžete v nich nachádzať? Formulujte ich.

8. Poznáte nejaké frazeologické jednotky, ktoré charakterizujú človeka podľa zvieracích vlastností? (Napr. ***usilovný ako včielka***; ***múdry ako sova***). Objasnite ich významy. Pri úlohe využijeme metódu zhlukovania:

4. 3 DIDAKTICKÁ KOMUNIKÁCIA

PRACOVNÝ LIST č. 3

KRÁĽ MATEJ A CESTÁR

Ked' chodil kráľ Matej pomedzi ľuďi, stretol na hradskej cestára, ako čistil priekopu, a spýtal sa ho:

„Synku, povedz mi, aký máš plat?“ Ten mu odpovedal, že tri groše na deň.

„Ako môžeš na tom vyžiť?“ pýtal sa kráľ ďalej.

„Vyžiť ako vyžiť, ale ja z toho jeden groš vraciam, jeden požičiavam a na tom tretom groši sám so ženou žijem.“

Rozmýšľal kráľ nad tým, čo počul, skúmal, ako to mohlo byť s tými tromi grošmi, až sa obrátil na cestára, aby mu vysvetlil tú záhadu. Cestár odpovedal:

„Mám malého syna, ktorému požičiavam, mám starého otca, ktorému vraciam, a na tretom groši sám žijem.“

Porozumel kráľ tejto reči, dal cestárovi za hrst dukátov a požiadal ho, aby to nikomu neprezradil dovtedy, kým neuvidí jeho kráľovský obraz.

Kráľ mal dvanásť radcov pri sebe, takých, ako sú teraz ministri. Povedal im slová cestára a požiadal ich, aby mu vysvetlili ich záhadnosť. Dal im dvanásť dní na rozmýšľanie. Hádku nedokázali rozlúštiť, a tak sa kráľ opýtal, kto mu ju povedal. Zradil im to, lebo bol presvedčený, že im to cestár nezradí.

Prišli kráľovi radcovia za cestárom a dali mu mnoho zlatých peňazí. Cestár videl na zlatých peniazoch kráľovu hlavu, a tak im pokojne všetko povedal. Keď sa poradcovia vrátili ku kráľovi, rozpovedali mu o cestárovi a jeho gazdovaní všetko tak, ako to naozaj bolo.

Kráľ sa ihneď pobral za cestárom a dohovárať mu, prečo nedodržel slovo, že nemá nikomu svoj príbeh rozpovedať dovtedy, kým neuvidí kráľov obraz. Cestár siahol do vrečka, vytiahol zlatý peniaz a ukázal mu kráľovu hlavu. Nato kráľ povedal:

„Ty si múdrejší ako ja!“ A od tej chvíle si vzal kráľ cestára k sebe a boli dobrí priatelia.

Ľudová povesť

Z knihy Zvonové studničky

Literárny text: *Kráľ Matej a cestár* (ľudová povesť)

Cieľ (informatívny): rozvíjať jazykové a literárne vzdelanie

Komunikačná zručnosť: čítanie, počúvanie, rozhovor, pozorovanie

Proces čítania s porozumením (prezentácia – precvičovanie – transfer – komunikácia):

1. živá hlasová interpretácia textu, tvorivé čítanie,
2. zistenie porozumenia textu a dojmu z prečítaného,
3. literárnoteoretické poučenie o ľudovej povesti, porovnanie s ľudovou rozprávkou,
4. zdokonaľovanie techniky čítania: akcentovanie slov, modulácia a sila hlasu, intonácia a tempo reči vo verši a slohe, dialogizované čítanie,

5. opis a charakteristika postavy, využitie slovných druhov, rozhovor o postavách,
6. nácvik výrazného (estetického) čítania.

Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:

1. a) Pokúste sa pri prvom čítaní povesti doplniť, čo by mohol cestár kráľovi odpovedať:

... Rozmýšľal kráľ nad tým, čo počul, skúmal, ako to mohlo byť s tými troma grošmi, až sa obrátil na cestára, aby mu vysvetlil tú záhadu. Cestár odpovedal:

...

.....

.....

.....

- b) Dotvorte, ako asi vyriešili radcovia kráľovu záhadu. ...

... Kráľ mal dvanásť radcov pri sebe, takých, ako sú teraz ministri. Povedal im slová cestára a požiadal ich, aby mu vysvetlili ich záhadnosť. Dal im dvanásť dní na rozmýšľanie. ...

.....

.....

.....

- c) Vymyslite, čo odpovedal kráľ cestárovi. ...

... Kráľ sa ihneď pobral za cestárom a dohovárať mu, prečo nedodržel slovo, že nemá nikomu svoj príbeh rozpovedať dovtedy, kým neuvidí kráľov obraz. Cestár siahol do vrečka, vytiahol zlatý peniaz a ukázal mu kráľovu hlavu. Nato kráľ povedal: ...

.....

.....

.....

- d) Dočítajte príbeh a zhodnoťte správanie postáv.

2. Objasnite, ako ste porozumeli slovám cestára: „**Mám malého syna, ktorému požičiavam, mám starého otca, ktorému vraciam, a na tret'om groši sám žijem.**“

.....

.....

.....

3. Vymenujte postavy, ktoré v ľudovej povesti vystupovali. Charakterizujte ich.

.....	/	
.....	/	
.....	/	

4. Na základe ktorých spoločných vlastností sa spriatelili kráľ a cestár ?
Použijeme Vennov diagram:

5. Akými slovnými druhmi ste charakterizovali postavy? .....
6. Objasnite významy nasledujúcich slov z povesti:

7. Zostavte osnovu v 5 bodoch ľudovej povesti *Kráľ Matej a cestár*.
- o .....
- o .....
- o .....
- o .....
- o .....
8. Zreproduktujte príbeh ľudovej povesti *Kráľ Matej a cestár*.
9. Vyberte charakteristiku ľudovej povesti. Vyznačte, ktoré znaky sú typické pre ľudovú povest' a ktoré pre ľudovú rozprávku.

Ľudová povest'

Ľudová rozprávka

má dej
nepoznáme autora
vystupujú kladné i záporné postavy
dobro víťazí nad zlom
dobro nezvíťazí vždy nad zlom
v príbehu prevláda fantázia
v príbehu je zobrazená reálna skutočnosť
príbeh sa viaže na skutočnú osobu, miesto, udalosť
v príbehu je neskutočný dej v neskutočnej krajine
rozprávanie príbehu v 3. osobe
v príbehu sa vyskytuje aj priama reč

10. Objasnite, čo sa vám v ľudovej povesti najviac páčilo – nepáčilo. Prečo?

Páčilo sa mi

.....

.....

.....

.....

Nepáčilo sa mi

.....

.....

.....

.....

Zdôvodnenie

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Zdôvodnenie

.....

.....

.....

.....

.....

.....

11. Realizujte dialogizované čítanie ľudovej povesti *Kráľ Matej a cestár*.

Cieľ (emotívny): prehĺbiť čitateľský zážitok

Komunikačná zručnosť: prežívanie, predvádzanie, objavovanie, hodnotenie

Proces čítania s porozumením (komunikácia – prezentácia – transfer - precvičovanie):

1. komunikačné činnosti s literárnym textom: hlbšie prenikanie do významu textu, porovnanie zobrazeného so skutočnosťou,
2. prezentácia príbehu tvorivou dramatizáciou,
3. tvorivé riešenie nastolených problémov,
4. vyjadrenie kritického (hodnotiaceho) postoja.

Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:

1. Pokúste sa príbeh zdramatizovať (tvorivá dramatizácia).

2. O aké postavy by ste príbeh chceli obohatiť? Prečo?

.....

.....

.....

3. Pokúste sa pri dramatizácii obmeniť charaktery postáv a zmeniť koniec príbehu.

4. Zamyslite sa nad tým, čo všetko by mohli symbolizovať **tri groše**.

Využijeme brainwriting:

.....

.....

.....

5. Vymyslite podobnú komunikačnú situáciu, v ktorej by ste sa (prípadne váš otec, starý otec) mohli ocitnúť.

.....

6. Kto by dnes podľa vás mohol analogicky zodpovedať postave kráľa, cestára a radcov? Objasnite hierarchiu ich vzťahov.

k r á ľ

r a d c o v i a

c e s t á r

7. Riešte úlohy:

- a) ***Zistíte, aké povesti sa viažu k hradu, zámku či nejakej udalosti vo vašom najbližšom okolí.***
- b) ***Zistíte mená autorov, ktorí sa zaoberali zbieraním ľudových povestí a ľudových rozprávok.***
- c) ***Zistíte, aké knihy povestí sú vo vašom kníhkupectve či v knižnici.***

8. Povedzte, čím vás obohatil príbeh povesti.

.....

.....

.....

9. V čom vidíte význam čítania žánrov ľudovej slovesnosti?

.....

.....

.....

4. 4 DIDAKTICKÁ KOMUNIKÁCIA

PRACOVNÝ LIST č. 4

KVETY

Mária Rázusová-Martáková

*Čierne krídla rozprestrela
nôčka tichá
a dom celý v sladkom spánku
dávno dýcha.*

*Len na malom stolíku
v maľovanom džbániku
lúčne kvety samé šu-šu,
plné tajú,
o voľ'ačom rozprávajú,
šepotajú.*

*„Bračekovci!“ zdvihne králik
driečik holý,
„či aj vás tak všetko lomí,
všetko bolí?“
A kvety mu: „Aj nás tak!“
Najviac smúti divý mak
a najradšej by sa ukryl
v ťažkom žiali,
že mu jeho krásne sukne
opršali.*

*Orlíčky aj klince, zvonky,
stračia nôžka –
celá kytka je už iba
žalôb nôška.*

*„Ja mám hlad! – A ja mám smäd,
a tu v džbáne vody niet!...“
A je potom vzdychov, stonov
až do rána,
kvietkom slzy stonkou tiekli
aj do džbána.*

*Ráno Marka-kvetinárka
príde k stolu,
vidí: kvety povädnuté,
hlávky dolu...
„Ach, to pre mňa jedine!*

*Moje kvietky nevinné!... “
 Aj ich kriesi, vodou fŕka –
 márne je to!
 Marka kvety netrhala
 celé leto!*

Z knihy *Od jari do zimy*

Literárny text: Mária Rázusová-Martáková: *Kvety* (báseň)

Cieľ (informatívny): rozvíjať jazykové a literárne vzdelanie

Komunikačná zručnosť: čítanie, počúvanie, rozhovor, predvádzanie (recitácia)

Proces čítania s porozumením (prezentácia – precvičovanie – transfer):

1. živá hlasová interpretácia textu,
2. zistenie porozumenia textu a dojmu z prečítaného,
3. literárnoteoretické poučenie o lyrickoepickej básni a básnických výrazových prostriedkoch,
4. ideovo-estetická interpretácia básne,
5. nácvik estetického prednesu básne.

Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:

1. Odpovedzte na nasledujúce otázky:
  - a) Kto uložil kvietky do džbánu? .....
  - b) Aké to boli druhy kvietkov? .....
  - c) Akú mali náladu tie kvietky? Prečo? .....
  - d) Aký bol osud kvietkov v džbánu? .....
  - e) Aká je hlavná myšlienka básne? .....
  - f) Páčila sa vám báseň? Aké máte z nej dojmy? Prečo? .....
2. Vypíšte lyrické a epické motívy básne:
  - a) **lyrické:** .....
  - b) **epické:** .....
3. Z koľkých strof a veršov sa skladá báseň **Kvety**? .....
4. Čo je rým? Aké druhy rýmov poznáte? .....

5. Objasnite, aké druhy rýmov sa vyskytujú v básni. Zapište si ich a pomenujte.
- .....
- .....
- .....
- .....
6. Vymenujte, aké druhy viet sa vyskytujú v básni. Uveďte aj príklady. Objasnite, ako pracujeme s hlasom pri ich čítaní (melódia viet).
7. Vpíšte do ľavého okienka po jednej vete z básne, do pravého okienka po jednom verši z básne (porovnávanie vety a verša a funkcie interpunkčných znamienok).

vypíš v e t u z básne

A kvety mu: „Aj nás tak!“

*Marka kvety netrhala
celé leto!*

*Čierne krídla rozprestrela
nôčka tichá
a dom celý v sladkom spánku
dávno dýcha.*

vypíš v e r š z básne

A kvety mu: „Aj nás tak!“

Marka kvety netrhala

Čierne krídla rozprestrela

8. Pozorujte priamu reč v básni. Odpovedzte na otázky:
- Čo je priama reč?***
- Akými interpunkčnými znamienkami je priama reč v básni zvýraznená?***
- Povedzte iný príklad na priamu reč.***
- Ako sa volá veta, ktorá uvádza priamu reč?***
9. Utvorte príklady na priamu reč podľa vzoru a precvičte si správne písanie interpunkčných znamienok. Vzor:
- (Študenti píšu na tabuľu vety, ktoré spolu tvoríme, napr.:
Marka povedala: „Viac už kvety trhať nebudem!“
„Viac už kvety trhať nebudem,“ povedala Marka.
„Už nikdy nebudem trhať kvety,“ zamyslela s Marka, „veru nebudem!“ a pod.)

10. Interpretujte báseň podľa nasledujúcich okruhov:

- a) **z hľadiska tematického plánu** – jednotlivé výrazy, slovné spojenia, ucelené vetné úseky, vzájomné vzťahy medzi slovami a skupinami slov, fragmenty textu básne, nadväznosť medzi jednotlivými fragmentmi textu básne, postavy a kľúčové slová v básni, hlavné myšlienky vo veršoch a strofách básne, čas a priestor príbehu v básni;
- b) **z hľadiska kompozície** – reprodukcia príbehu, gradácia deja, kritický (hodnotiaci) postoj k ideovému a estetickému vyzneniu básne;
- c) **z hľadiska jazykového plánu** – básnické prostriedky, rým, strofa, lyrickoepická báseň.

11. Vypíšte z básne básnické prostriedky a obmeňte ich významovo podobnými príkladmi:

básnický prívlastok – .....
zdrobneniny – .....
metafora – .....
zvukomaľba – .....

12. **Nácvik estetického čítania básne:**

a) rozcvičenie jazýčkov

1. vytlieskávať, vytŕukávať riekanku:

Kvá, kvá, kvačica / _ _ _ / / . _ _ /
čierna, biela slepica / _ _ _ / / _ _ _ / / . . . /
pod stromom sú drobce / . . . . / / _ _ _ /
kura vodu slopce. / . . . . / / _ _ _ /

2. správne vyslovovať, plynule hovoriť a postupne zrýchľovať tempo:

La'a, deti, šarkan letí ...
Plače Pa'o na pavlači,
že ho nová čižma tlačí,
de-te-ne-le, di-ti-ni-li,
te-ne-le, ti-ni-li,
ne-le, ni-li,
le-li.

3. napodobňovať krkkanie žiab - podľa pokynov učiteľa skupiny vyslovujú určené slová hlasnejšie alebo tichšie, na záver všetci spolu povedia „kvak“:

- 1. skupina: *regea, regea, regea, ...*
- 2. skupina: *rega, rega, rega, rega, ...*
- 3. skupina: *kírk, kírk, kírk, kírk, ...*
- 4. skupina: *kvak, kvak, kvak, kvak, ...*
- 5. skupina: *brekeke, brekeke, brekeke, ...*
- 6. skupina: *hm, hm, hm, hm, hm, hm, ...*

b) hlasné celostné čítanie básne s dodržiavaním suprasegmentálnych javov (prízvuk a dôraz vo vete, pauza, rytmus, intonácia, intenzita hlasu, tempo a pauzy):

- hlasné čítanie básne po častiach (strofách) so zvýraznením a zopakovaním kľúčových slov, podčiarknutím dôrazových slov, zvýraznením intonácie, sily hlasu, tempa a prestávok (pauza) pri čítaní,
- nácvik dýchania pri hlasnom čítaní,
- nácvik umeleckého prednesu hlasným čítaním, dodržiavaním správnej

- artikulácie a spisovnej výslovnosti,
- nácvik estetického čítania v role jedného recitátora,
  - nácvik estetického čítania formou dialogizácie podľa účinkujúcich postáv a prítomnosti rozprávača v básni,
  - nácvik recitácie básne spamäti (individuálne, vo dvojiciach či v skupinách).

13. Komunikačná zručnosť predvádzania (recitácia):

Študenti prezentujú komunikačnú zručnosť predvádzania (estetický prednes) básne v role jedného recitátora, ako aj formou dialogizovaného estetického čítania.

Cieľ (emotívny): prehĺbiť čitateľský zážitok

Komunikačná zručnosť: konkretizácia, prežívanie, písanie, objavovanie, hodnotenie

Proces čítania s porozumením (komunikácia – prezentácia – transfer – precvičovanie):

1. komunikačné formy práce s literárnym textom: didaktická hra,
2. komunikačné činnosti s literárnym textom: hlbšie prenikanie do významu textu, konkretizácia zobrazeného so skutočnosťou,
3. samostatné riešenie literárneho problému objavovaním, tvorivé písanie, identifikácia dojmu, zážitku z riešenia problému,
4. vyjadrenie kritického (hodnotiaceho) postoja.

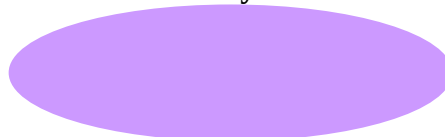
Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:

1. Pokúste sa charakterizovať farbu hlasu recitátora, intonáciu a zvuky, ktoré ste si pri prednese básne predstavovali. Zapište ich:

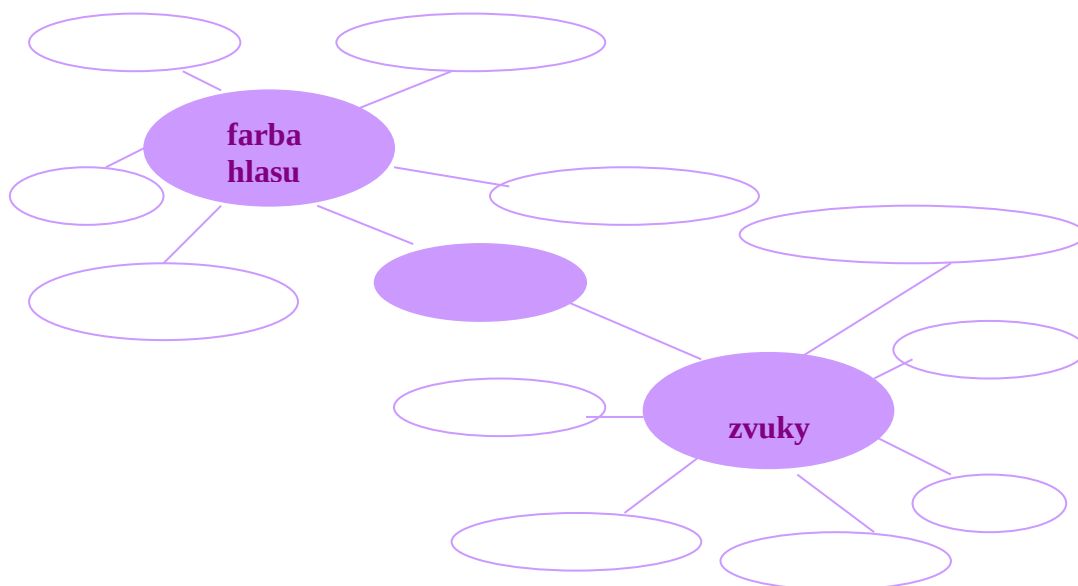
farba hlasu

zvuky

2. Porozprávajte, s akými inými javmi, vecami či udalosťami by sa tieto farby a zvuky mohli spájať? Prezentujte svoje predstavy a objasnite ich.

3. Pokúste sa využiť tieto slová vo svojej vlastnej básni (aspoň 4-veršovej).
Prezentujte svoju báseň.

.....
.....
.....
.....

4. Porozprávajte, aké myšlienky ste chceli svojou básňou priblížiť.
5. Vymyslite vhodný nadpis k svojej básni. Povedzte ho.
6. Pracujte v skupinách: Pokúste sa vpísať do básne **Kvety** slová, ktorými môžete obmeniť ideovoestetické vyznenie básne (napr. báseň humorná, báseň záhadná a pod.)

*Čierne [ ] rozprestrela
nôčka tichá
a dom celý v sladkom spánku
dávno dýcha.
Len na malom stolíku
v maľovanom džbániku
lúčne kvety [ ]
plné tajú,
o voľáčom rozprávajú,
šepotajú.*

*„Bračekovci!“ zdvihne králik
driečik holý,
„či aj vás tak všetko [ ],
všetko [ ]?“
A kvety mu: „Aj nás tak!“
Najviac [ ] divý mak
a najradšej by sa ukryl
v [ ],
že mu jeho krásne sukne
[ ].*

*Orlíčky aj klince, zvonky,
stračia nôžka –
celá kytka je už iba
[ ].*

*„Ja mám hlad! – A ja mám smäd,
a tu v džbáne [ ] ...“
A je potom vzdychov, stonov
až do rána.
kvietkom [ ] stonkou tiekli
aj do džbána.*

*Ráno Marka-kvetinárka
príde k stolu,*

_____,
_____, ...
_____, !
_____, ! ...
_____, –
_____, !

*Marka kvety netrhala
celé leto!*

7. Prezentujte svoje básne. Ostatní vyjadria svoj zážitok a hodnotiaci postoj.
8. **Komunikačná zručnosť písania** na tému: **ČO BY SA STALO, KEBY ...** (napr. *keby prestali rásť kvety*).

.....

.....

.....

.....

.....

.....

9. Rozprávanie o vzťahu človeka k prírode na základe vlastných skúseností.
10. Do obrázkov vpíšte, čo sa vám na správaní človeka k prírode páči a čo nie. Svoje názory a postoje zdôvodnite. Pracujte vo dvojiciach:

Páči sa mi

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Nepáči sa mi

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Zdôvodnenie

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Zdôvodnenie

.....

.....

.....

.....

.....

.....

11. Vymyslite nejaké pravidlo alebo zákon o ochrane prírody, ktorý by museli všetci ľudia rešpektovať.
Ako by ste potrestali tých, ktorí by boli voči nemu ľahostajní?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. 5 DIDAKTICKÁ KOMUNIKÁCIA

PRACOVNÝ LIST č. 5

CIGÁNSKE POHLADY

Daniela Hivešová–Šilanová

*Pozerajú sa na nás s rešpektom.
Chcú byť pri nás lepší ako my.
A sú sklamaní,
keď spoznajú, že sme horší,
ako si nás predstavovali.
Imar nabirina, čhavale, Romale!
Už viac nevládzem, chlapci, Cigáni!
Bida mange, Romale, bida mange čhavale...
Je mi biedne, ľudia, je mi biedne, chlapci...
„Už to chcem vidieť. Už zatváram oči nad tým,
už mi dajte pokoj. Už sa nechcem rozprávať,
už nemám sil hovoriť ľuďom,
že nie je Cigán ako Cigán,
tak ako nie je biely ako biely,
už ma nenúťte pozerat' sa vám do očí
a presviedčať vás, že ja som iný,
už nevládzem každého bieleho presviedčať osobitne,
aj tak to dopadne vždy tak, ako chcú oni.*

*A oni dobre vedia, že niekto musí spraviť
aj ťažkú a špinavú robotu.
A ja to viem tiež.
Kto sú to oni? Neviem, ktorí to sú.
Ale sú nejakí oni. Nie si to ty,
ani ty, ani ty. Koľkým mám ešte rozprávať,
koľkých pozývať ku mne, aby videli,
že máme hrnce, aj koberce, že si umývame nohy,
že žijem ako človek,
dajte mi už pokoj,
už mám medzi bielymi toľko priateľov,
že to moje srdce neunesie,
ale vždy príde nejaký nový,
ktorý sa znova začuduje, že aj ja som človek.“
Navaš oda avľom, hoj man techal te den,
ča vaš oda avľom, hoj man pačiv te den.
Neprišiel som sem preto, aby ste mi dali jest'.
Prišiel som sem preto, aby ste mi dali úctu.*

Z knihy Cigánske leto

Literárny text: Daniela Hivešová-Šilanová: *Cigánske pohľady* (moderná poézia)

Cieľ (informatívny): rozvíjať jazykové a literárne vzdelanie

Komunikačná zručnosť: čítanie, počúvanie, rozhovor, predvádzanie (recitácia)

Proces čítania s porozumením (prezentácia – precvičovanie – transfer):

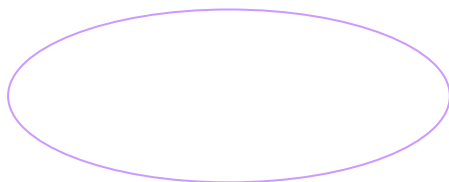
1. živá hlasová interpretácia textu,
2. zistenie porozumenia textu a dojmu z prečítaného,
3. literárnoteoretické poučenie o pásme - žánri modernej umeleckej poézie,
4. zdokonaľovanie techniky čítania básne s porozumením: akcentovanie slov, modulácia a sila hlasu, intonácia a tempo reči vo verši a slohe,
5. nácvik výrazného (estetického) čítania.

Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:

1. Objasnite, kto je hlavná postava básne. ....
2. Je to jednotlivec alebo kolektívny hrdina? .....
3. Aké iné postavy sa spomínajú v básni?
.....
4. Sú to jednotlivci alebo skupinové postavy? .....
5. Realizujte charakteristiku postáv z básne:
  - a) individuálnu – hlavného hrdinu (Róm),
  - b) porovnávaciu – hlavného hrdinu s ostatnými postavami básne (Róm – Neróm),
  - c) skupinovú – skupina postáv (rómska – nerómska).

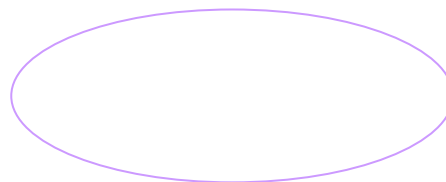
individuálna charakteristika

Róm – Neróm

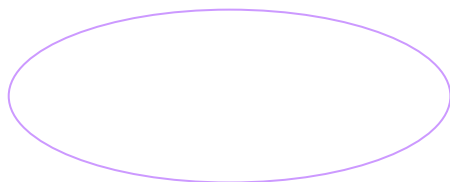
skupinová charakteristika

rómska - nerómska

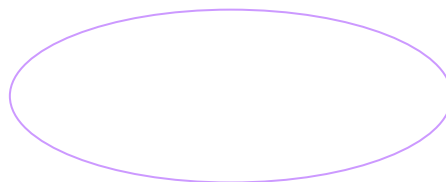

porovnávacia charakteristika

Róm

Neróm

6. Vyjadrite pocity, ktoré prežíva hlavný hrdina.

.....
.....
.....

7. Vyjadrite svoj postoj k tomu, čo prežíva hlavný hrdina.

.....
.....

8. Povedzte, čo sa vám v zmýšľaní hlavnej hrdinu:

- a) najviac páči,
- b) nepáči,
- c) s čím nesúhlasíte,
- d) čomu nerozumiete,
- e) čo by ste sa ho chceli opýtať,
- f) čo by ste mu chceli povedať,
- g) čo by ste z básne vyškrtli,
- h) čo by ste do básne vpísali:

.....
.....
.....

9. Ako sa vám báseň D. Hivešovej–Šilanovej páčila? Vyjadrite svoje dojmy.

.....
.....
.....

10. Čo sa vám v básni nepáčilo a prečo?

.....
.....
.....

11. Podľa čoho ste spoznali, že je to žáner poézie – báseň?

.....

12. Čo charakterizuje túto báseň pásmo ako žáner modernej poézie?

13. Podrobnejšie objasnite zvýraznené verše v básni:

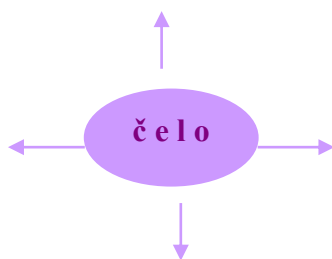
***Imar nabirina, čhavale, Romale!
Už viac nevládzem, chlapci, Cigáni!
Bida mange, Romale, bida mange čhavale...
Je mi biedne, ľudia, je mi biedne, chlapci...***

***Navaš oda avlom, hoj man techal te den,
ča vaš oda avlom, hoj man pačiv te den.
Neprišiel som sem preto, aby ste mi dali jesť.
Prišiel som sem preto, aby ste mi dali úctu.***

14. Povedzte, aké je to jazykové básnické vyjadrenie.

.....

15. Zamyslite sa nad tým, prečo autorka básne využila dvojjazyčné básnické vyjadrenie a prečo zvýraznila verše v básni.
 .....
 .....
 .....
16. V básni sa vyskytujú slová **rozprávať** – **hovoriť**. Sú to antonymá, homonymá či synonymá? .....
17. Nájdite v básni príklad na antonymá: .....
18. Utvorte k slovu **pozerať sa** synonymá: .....
19. Aké rôzne významy nachádzate pri slove **čelo**? Viete pomenovať tento jazykový jav? .....

20. Realizujte estetické čítanie básne s zdôraznením zvýraznených veršov.

Cieľ (emotívny): prehĺbiť čitateľský zážitok

Komunikačná zručnosť: konkretizácia, prežívanie, objavovanie, hodnotenie

Proces čítania s porozumením (komunikácia – prezentácia – transfer - precvičovanie):

1. komunikačné činnosti s literárnym textom: hlbšie prenikanie do významu textu, porovnanie zobrazeného so skutočnosťou,
2. prezentácia zážitku z prečítaného textu (slovom a písmom),
3. tvorivé riešenie nastoleného problému,
4. vyjadrenie kritického (hodnotiaceho) postoja poslucháčov podľa toho, do akej miery sa ich zobrazená téma bytostne dotýka.

Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:

1. Uveďte príklady na hodnotné i nehodnotné výtvary rómskej i nerómskej populácie v umení a živote vôbec.
2. Zvýraznite, čo by malo byť podľa vás meradlom hodnôt človeka:
  - a) vek,
  - b) pohlavie,
  - c) národnosť,
  - d) vzdelanie,
  - e) profesia,

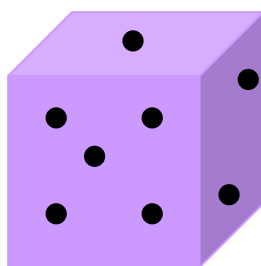

- f) vzorné správanie a konanie človeka,
- g) spoločenské postavenie,
- h) pozitívny vzťah k práci,
- i) neúcta k práci iných,
- j) ľudskosť a spolupatričnosť k iným ľuďom,
- k) záujem o veci verejné,
- l) záujem len o svoj vlastný prospech,
- m) iné (pomenujte váš názor): .....

3. **HÁDZANIE KOCKOU** v skupinách na určitú tému, ktorá obsahuje inštrukcie: **opíš, porovnaj, asociuj, analyzuj, aplikuj, argumentuj:**

Každá skupina pracuje samostatne pri riešení jednotlivých úloh, ale v tom poradí, ako budú hádzať kockou. Po skončení práce študenti prezentujú pred všetkými svoje riešenia.

Téma: **R Ó M**

1. **OPIŠ** – Čo si myslíte, kto je Róm? Opíšte Róma.
2. **POROVNAJ** – Porovnajte Róma a Neróma. Čím sa odlišujú?
3. **ASOCIUJ** – Porozmýšľajte, čo spoločné môžu mať Róm a Neróm.
4. **ANALYZUJ** – Objasnite, prečo sa ich názory na seba navzájom odlišujú.
5. **APLIKUJ** – Uveďte príklady zo života na spolunažívanie Rómov a Nerómov, na neprispôsobivosť niektorých Rómov.
6. **ARGUMENTUJ** - Napíšte článok do novín, v ktorom:
  - a) zdôvodňujete potrebu spolunažívania Rómov a Nerómov
  - b) zdôvodňujete potrebu spolunažívania všetkých ľudí bez ohľadu na národnosť a farbu pleti.

4. **BRAINWRITING** – riešenie nastoleného problému a hľadanie nových nápadov pomocou „búrky nápadov“, ktoré študenti prezentujú písomnou formou:

Téma: **Spolunažívanie Rómov a Nerómov**

PREČO ÁNO

PREČO NIE

AKO ÁNO

AKO NIE

5. Precvičovanie jazykového učiva o časticiach: **áno – nie**. Ich funkcia v písomnom a ústnom prejave.

4. 6 DIDAKTICKÁ KOMUNIKÁCIA

PRACOVNÝ LIST č. 6

VOĽBA KRÁĽA VTÁKOV

Ezop

Ked' ešte orol nebol kráľom vtákov, pomýšľal Zeus korunovať najkrajšieho vtáka. Rozhlásil to a zvolal operencov na výber.

Všetci vtáci sa pobrali k rieke, okúpali sa, vyfintili. Prišla aj vrana, aby sa upravila. Ako sa tak videla medzi pestrými, pôvabnými a hrdými vtákmi, uvedomila si svoju ošklivosť. Rozhodla sa okrášliť svoj zovňajšok. Pozbierala cudzie perá, ktoré vtáci postrácali pri krášení a popchala si ich do peria. A tak bola najpestrejšia.

Zeus ju vôbec nepoznal a s úľubou povedal: „Toto je najkrajší vták, toho spravím kráľom.“ – Tu sa ostatní vtáci rozhnevali, vrhli sa na vrana a vyrvali jej svoje perá, ktoré si privlastnila. A tak tu stála odporná, strapatá vrana pred Diom ako strašiak. Zeus povedal: „Takto to nepôjde!“ A zmenil spôsob výberu kráľa vtákov.

Z hniez Ezopskej bájky, preložila Etela Šimovičová

Literárny text: Ezop: *Voľba kráľa vtákov* (bájka)

Cieľ (informatívny): rozvíjať jazykové a literárne vzdelanie

Komunikačná zručnosť: čítanie, počúvanie, rozhovor, predvádzanie (recitácia)

Proces čítania s porozumením (prezentácia – precvičovanie – transfer):

1. tiché čítanie textu,
2. zistenie porozumenia textu a dojmu z prečítaného,
3. literárnoteoretické poučenie o bájke,
4. zdokonaľovanie techniky čítania básne: dialogizované čítanie,
5. výrazné (estetické) čítanie.

Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:

1. Kto bol Zeus? .....
2. Akú súťaž vyhlásil Zeus? .....
3. Aký máte názor na túto súťaž? .....
4. Stretli ste sa v bežnom živote s podobnou súťažou? Ak áno, s akou a čo si o nej myslíte?

.....
.....
.....

5. V texte sa vyskytuje slovo **operenci**. Objasnite jeho význam.

.....

6. Prečo vznikla zrada medzi vtákmi? Ako by sa mal tento spor vyriešiť?

.....
.....
.....

7. Prečo a ako sa chcela vrana stať kráľom vtákom?

.....
.....

8. Nájdite v bájke slová opačného významu (antonymá):

.....

9. Utvorte antonymá k slovám a určte, aký je to slovný druh:

pomýšľal -

rozhlásil -

vyfintili -

vyrvali -

pestrý -

hrdý -

rozhnevany -

odporný -

10. Rozhodol Zeus o výbere kráľa vtákov správne? Prečo áno – nie?

.....
.....
.....

11. Myslíte si, že túžby ľudí sú v niečom podobné s túžbou vrany a ostatných vtákov? Ak áno, uveďte nejaké príklady.

.....
.....
.....

12. Vyplýva z bájky nejaké ponaučenie pre ľudí? Ak áno, aké?

.....
.....

13. Čo je bajka? Vypíšte tri znaky bajky ako literárneho žánru.

.....
.....
.....

14. Zdôvodnite, čo sa vám v báje najviac páčilo – nepáčilo.

páčilo sa mi

.....

.....

.....

.....

.....

nepáčilo sa mi

.....

.....

.....

.....

.....

zdôvodnenie

.....

.....

.....

.....

.....

.....

zdôvodnenie

.....

.....

.....

.....

.....

.....

15. Dialogizované estetické čítanie bajky.

Cieľ (emotívny): prehĺbiť čitateľský zážitok

Komunikačná zručnosť: konkretizácia, prežívanie, predvádzanie, hodnotenie

Proces čítania s porozumením (komunikácia – prezentácia – transfer – precvičovanie):

1. komunikačné formy práce s literárnym textom: didaktická hra,
2. komunikačné činnosti s literárnym textom: hlbšie prenikanie do významu textu, porovnanie zobrazeného so skutočnosťou,
3. prezentácia zážitku z prečítaného textu prostredníctvom tvorivej dramatiky -
- „hranie roly“ (gestami, mimikou, slovami, pohybom),
4. tvorivé riešenie nastoleného problému,
5. vyjadrenie kritického (hodnotiaceho) postoja poslucháčov.

Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:

1. Didaktická hra: **Naivné otázky.**

Úlohou študentov je vymýšľať naivné otázky k textu bajky, napr.: *Prečo je vrana čierna? Prečo nie je vrana pestrofarebná? ....*

2. **Ukončenie príbehu** – dokončiť príbeh viacerými spôsobmi (najvtipnejším, najsmutnejším, najprekvapivejším).

Zeus ju vôbec nepoznal a s úľubou povedal: „Toto je najkrajší vták, toho spravím kráľom.“ – Tu sa ostatní vtáci rozhnevali, vrhli sa na vrana a vyrvali jej svoje perá, ktoré si privlastnila. A tak tu stála odporná, strapatá vrana pred Diom ako strašiak. Zeus povedal:....

3. **Komunikačnú zručnosť predvádzania** precvičiť dramatizáciou príbehu bájky – „hranie roly“, a to pôvodnej bájky i jej novovytvorenej verzie.
4. Zhodnot'te navzájom svoje predvádzanie (hranie) roly.

4. 7 DIDAKTICKÁ KOMUNIKÁCIA

PRACOVNÝ LIST č. 7

O PRIMÁŠOVI BAROVI
O BARIS BARO PRIMÁŠIS
Elena Lacková

Kedysi dávno stvoril spravodlivý Deloro rómsku osadu a ponechal životy jej obyvateľov napospas nevyspytateľnému osudu.

V osade žili dvaja slávni primáši. Každý z nich mal svoju cigánsku kapelu. Ej, boli že to muzikanti, o akých svet ešte nechyroval. Zabávali ľudí na svadbách, báloch i krstínach. Boli to vskutku dobrí primáši, ale obaja mali veľkú chybu. Navzájom sa nenávideli. Vo svojej pýche si každý o sebe myslel, že práve on je ten najlepším muzikant. Nie div, že keď sa stretli, jeden na druhého zubami škripali.

A ešte o kúšтик viac sa neznášali ich ženy. Jazyky mali poriadne podrezané, hašterili sa, akoby ich čerti na nože brali. Nadávali si, ba neraz sa aj za vlasy pochytili, že im v rukách len chumáče ostali.

Potom sa stalo to, čo si ani sám Deloro neželal. Jednej noci sa obom jazyčniciam narodili chlapci – ružové púpätá s čiernymi vláskami a očkami ako uhol'.

Primáš Feri sa rozhodol vychovať zo syna chýrneho muzikanta, akému by nebolo páru široko-d'aleko. Takto sa najlepšie pomstí primášovi Barovi! Myšlienka na odplatu ho natoľko zaujala, že ani nečakal, kedy chlapčeka po prvýkrát okúpu, a už mu vkladal sláčik do maličkých prstiek. Synovi dal meno Jag, aby jeho hudba ako oheň rozpaľovala ľudské srdcia.

Ani primáš Baro nelenil. Syna pomenoval po sebe. Baro znamenalo – veľký. Husličky so sláčikom mu do kolísky strčil so želaním, aby jeho syna poznali na všetkých kráľovských dvoroch ako jediného neprekonateľného muzikanta. Chlapci ešte ani chodiť nevedeli, no netrpezliví otcovia im každý deň vyhrávali a priúčali ich notám. Jeden pred druhým vychvaľoval syna do nebies. Každý videl v potomkovi budúceho kráľa primášov.

Ubíhali roky, chlapci rástli ako z vody. Primáš Feri chodil zo dňa na deň zachmúrenejší, veľmi sa sklamal vo svojom synovi. Jag hral na husliach tak, ako keby mu pichali pod nechty ostré trnie. Husle nenávidel, hral iba vtedy, keď ho otec prinútil.

Aj malý Baro sa sláku vyhýbal, ale otec mu často opakoval: „Ej, chlapče, len sa ty uč! Róm sa iba husľami najľahšie uživí! Dobrý muzikant sa dostane i na grófsky dvor!“

A tak si chlapec vzal otcove slová k srdcu a ochotne sa učil. Jag sa veľmi zlostil, že Bara všetci vychvaľovali a predpovedali mu žiarivú budúcnosť.

Nad osadou sa zmrákalo, akoby nad ňou visela kľatba. Feriho žena Loli mala na jazyku jedovate sliny a v srdci závisť. Barovi sa vyhrážala, že mu počaruje tak, že sa jeho prsty viacej strún nedotknú. A neostalo to iba pri planých sľuboch...

Loli už od malička vládla kúzľami. Keď uvidela, že z Bara sa stal veľký primáš, nedokázala uniesť porážku svojho syna a rozhodla sa mu pomstiť. Keď

chcela, aby sa jej bosoráctvo splnilo, musela o polnoci zájsť na cintorín a tam natrhať divé byliny. Bála sa svojho skutku, ale túžba po pomste bola silnejšia ako ľudský strach.

Keď v osade všetci zaspali, vybrala sa Loli na cintorín. Poznala starý hrob, na ktorom rástla zelina – psie víno.

Na oblohe zhasol mesiac. Za múrmi cintorína sa Cigánke roztriasli nohy. Medzi hrobmi uvidela zavýjajúceho psa. Srst' sa mu zlovestne ježila, keď ucítil ľudský pach. Vtedy zavyl, vymočil sa na psie víno a zmizol. Loli vedela, že teraz Bara môže premeniť na psa.

Na kostole odbilo polnoc. Loli sa vrhla na mokrá trávu. Musí ju vytrhať skôr, než umlknú údery hodín. Na starom kríži zahúkala sova. Loli si pritísila trávu k prsiam a bežala domov.

V chatrči rozfúkala oheň a zeliny hodila do hrnca. Potom si rozpustila dlhé i ako noc tmavé vlasy, prikryla nimi hrniec a opakovala čarodejné zaklínadlá. Voda vrela, penila sa, hučala ako víchor.

„Zlá moc v polnočnom kľokotaní, premeň Bara na psa, ja zjem tvoje srdce a vypijem tvoju krv!“ strašidelne šepotala.

Červené plamene olizovali medený hrniec, para sa z neho valila a zachytávala sa v jej vlasoch. Potom sa premieňala na kvapky perleťovej rosy a tie zase na pichľavé trnie. Po deviatom zaklínaní sa voda vyvarila. Loli odtiahla prázdny hrniec z ohniska a pozrela na dno. Miesto zeliny v ňom zazrela prašivého psa. Pes vyskočil a cez otvorené dvere vybehol von. Loli sa zmocnila divá radosť. Čary sa podarili! Konečne! Osadu zbavila veľkého primáša!

Na oblohe žiaril mesiac. Vyľakaný Baro nevedel pochopiť, čo sa s ním stalo. Niekoľkokrát zabrechal pod oknami rodičovského domu, ale nikto mu neodpovedal. Vtedy spoznal, na čo sa premenil. Baro sa začal skrývať pred ľuďmi. Keď ho však premohol hlad, vrátil sa do dediny v nádeji, že sa nájde dobrý človek, ktorý ho pritúli. Lenže hneď ako ho dedinskí psi vyňuchali, rozbrechali sa zúrivým štekotom. Zburcovali celú dedinu. Psi sa na neho vrhali, hrýzli ho. V dedine nastal poplach. Ľudia vzali palice a hnali cudzie psisko kadeľahšie.

Rany Bara pálili. Prečo musel prehrať svoj život a s ním aj slávu, ktorá ho čakala ako primáša? Komu čo zlé urobil? Psie srdce zaplakalo ľudskými slzami. Od žiaľu utiekol ďaleko preč.

Baro sa ocitol v neznámej krajine. Dookola sa rozprestierali iba zelené lúky a hlboké lesy. Na brehu potôčika zazrel chatrč. Chcel zabrechať, ale bál sa, že ho aj odtiaľ vyženú. Lahol si do trávy a vylizoval si rany, ktoré mu uštedrili dedinskí psi. Zrazu sa mu rozžiarili oči. Z chatrče vyšla driečna dievčina s krásnymi čiernymi vlasmi až na ramenách. Baro nevydržal, vyskočil z úkrytu, priplazil sa k jej nohám a radostne zabrechal.

Šejinka, tak sa dievča menovalo, sa strhla. „Džas ...! odháňala neznámeho psa. V tej chvíli sa z chatrče vyrojili polonahé deti a pribehli k Barovi. Vrhali sa naňho s radostným výkrikom: „Rikono ... rikono!“

Bili sa o neho, každý ho chcel mať iba pre seba. Baro sa nevzpieral, mohli si s ním robiť, čo len chceli. Medzi deťmi mu bolo tak príjemne, že na okamih aj zabudol na svoj krutý osud.

Šejinka mu priniesla kôrku suchého chleba a v miske hlt polievky. Jemne ho pohladila po srsti. Baro sa od šťastia zachvel. Pomyslel si: „Šejinka je krásna dievčina. Och, prečo ho stihol taký krutý trest! Nemôže prehovoriť ľudskou rečou! Ako rád by sa Šejinke zveril so svojím nešťastím! On však môže len brechať a to by dievčinu zbytočne vyľakalo.“

Barovi sa splnila najväčšia túžba. Ostal v chatrči medzi deťmi. A hoci jedla nebolo nazvyš, ušlo sa i jemu.

Otec detí sa volal Charno. Na jar a v lete rezal vrbové prúty a pletol z nich košíky. Niektoré boli také veľké ako polovica cigánskej chatrče. Predával ich sedliakom na plevy a sečku. V zime zase z jedľového dreva vyrezával šindle na strechy domov. A ešte z lipového dreva strúhal lyžice a varechy pre gazdinky.

Deti si Bara veľmi obľúbili. Často s ním šantili až do úmoru. Ukrývali sa pred ním do vysokej trávy, ba i na stromy vyliezali, ale on ich všade našiel. Ej, bolo že to radosti, pri hre neraz aj na hlad zabudli...

Baro sa najviac točil okolo Šejinky. Sprevádzal ju na cestách do dedín. Šejinka predávala košíky, ponúkala ich z domu do domu a on zatiaľ vonku strážil. Za jeho služby mu vždy niečo v zásterke priniesla – krajec chleba, ba aj kúšik slaniny.

Do Charnovej chatrče neočakávane prišlo nešťastie. Jeho žena Cikni ťažko ochorela, hrozilo jej oslepnutie. Bylinkárky varili pre ňu rôzne nápoje, mastičkami zaháňali chorobu, ale Cikni ležala viac mŕtva ako živá. Zúfalá Šejinka sa rozhodla odísť do sveta a hľadať tam drahocenný liek.

Otec Charno nechcel o tom ani počuť, čo si bez Šejinky počne s toľkými deťmi? Dievča sa rozplakalo, ona veru nedopustí, aby matka oslepla.

Ráno si upiekla lokšu a rozlúčila sa s ľuďmi v osade. Kvílivý nárek sa rozliehal po chatrči, keď odchádzala Šejinka. Iba Baro sa tešil, že ju bude verne sprevádzať na cestách. Ale otec Charno ho pevne priviazal na reťaz. Baro začal od žiaľu skákať i zavýjať, tak mocne plakalo za dievčaťom jeho srdce.

Šejinka už niekoľko dní chodila širým svetom, ľudia ju posielali za rôznymi bylinkárkami, ale žiadna z nich nepoznala liek proti slepote. Po dlhom putovaní zabľúdila do čierneho lesa. Predierala sa hustými kroviami, z bosých nôh jej tiekla krv. Húšťava bola taká neprehľadná, že sa cez ňu už nedalo ísť. Šejinka sa rozhodla, že tu prečká noc. Sadla si do trávy a myslela na svojho verného psa. Keby bol teraz pri nej, ani by sa tak nebála...

Zrazu celkom blízko zacítila teplý dych. Dievčina zamrela strachom. Z krovia sa vyrútil pes Baro a radostne jej olizoval tvár i ruky. Šejinka ho s láskou pritúlila k sebe. Pes sa vrtel, štekal, akoby chcel voľačo povedať.

„Aká škoda, že ti nerozumiem,“ vzdychla si smutná dievčina, „porozprával by si mi, čo je nové doma, ako sa matke darí. Pes na ňu upieral múdre oči. Objala ho okolo krku a o chvíľu zaspala na jeho teplom kožušku.

Blížila sa polnoc. V lese sa strhla hrozná víchrica, blýskalo sa a hrmelo. Vylakaná Šejinka sa zobudila, ešte tesnejšie sa primkla k psovi.

Vtedy uvidela, ako sa k nim zakráda temný prízrak. Bola to žena, oblečená v špinavých handrách. Strapaté vlasy jej splyvali na ramená, z rozškerených úst jej trčal veľikánsky zub. Šejinka sa roztriasla. Spoznala, že je to baba Jaguni, najkrutejšia a najmocnejšia z ježibáb.

Jaguni sa zahľadela na Šejinku. Z očí jej sršala nenávisť. Okríkla ju: „Čhaje, čo hľadáš v temnom lese o hodine duchov, ha?“

Šejinka, trasúc sa od strachu, zo seba vyoktala: „Mat' mi chorľavie na oči, hľadá bylinkárku, čo by ju vedela uzdraviť!“

Jaguni sa nad nešťastím rodiny divoko rozrehotala a zvolala: „Poznám dobre tajomstvo choroby tvojej matky! Ale ja Rómov nenávidím! Lapila si sa do pasce!“

Mňa Deloro neobdaroval krásou, a preto sa musím ukrývať pred očami ľudí v hlbokých lesoch! Som zlý duch a Rómov prenasledujem! Nech dopadne na vás moja krutosť! Hybajte do môjho kráľovstva!“

A hnala ich pred sebou do temnôt lesa.

Baro cítil veľké nebezpečenstvo a divoko sa rozbrechal. Bosorku chcel roztrhať na kusy. Polomŕtva Šejinka objala psa a tíšila ho: „Ma bašuv... Nebreš... Musíš mi teraz pomáhať!“

Kráčali čiernym leso, mesačné svetlo horko-t'ažko prenikalo cez posplietané konáre stromov. Už svitalo, keď došli pod veľké bralo. Černela sa tam hlboká diera. Bola v nej zima a vlhko. Ježibaba im prikázala, aby zostúpili dovnútra a ani sa nepohli. Potom zmizla. Nad ich hlavami zatrepotali krídla.

Šejinka mocne objala psa. „Čo teraz bude s nami?“ zaplakala.

A tu sa začali diať čudné veci. Z hlbín zeme k nim doliehalo stenanie, potom sa ozval plač a bolestný nárek. Baro začal vrčať, ňuchať, znenazdajky sa rozbehol za hlasom. Takto objavili ďalšiu dieru. Za železnými mrežami sa pohybovali neznáme tieň. Boli to Rómovia.

Keď Baro začal brechať, vtedy sa jeden z chlapov ozval: „Otvorte bránu, zachráňte nás! Jaguni nás chce zmárniť!“

Vtedy nad ich hlavami zatrepotali krídla, objavila sa strašná Jaguni. Rukami mávala v povetří, jedovatými slinami prskala okolo seba: „Všetkých vás zahubím, lebo nenávidím hudbu, veselosť a krásu! Preklínam Rómov, ktorí sa radujú a tešia zo života! Mňa potrestal Deloro, teraz zničím ja vás!“

A opäť sa stratila v tme.

Baro začal hľadať kľúč. Skúsil hrabať pod mrežami. Aj Šejinka mu usilovne pomáhala. Chceli zachrániť nešťastných Rómov. A hľa! Pod kameňom ho našli! Kľúč sa jagal, žiaril ako lúč slnka. Šejinka ho rýchlo zdvihla a otvorila bránu. Rómovia boli slobodní!

V tej chvíli sa nad nimi začali zlietať krkavce. Krúžili nad ľuďmi a chceli im vyklat' oči. Dievčina i Baro sa bránili, ako mohli. Baro na nich hrozivo vrčal a zahryzával sa im do krku. Bol to boj na život a na smrť. Šejinke tiekla z rúk krv, Barova koža bola poďobaná, celá doráňaná. Zahubili už všetkých vtákov, iba jeden krkavec, ten najzúrivejší, sa neúnavne vrhal na Šejinku. Baro pozbieral posledné zvyšky síl, vyceril zuby a vtáka schmatol za krk. Vtedy sa krkavec najskôr premenil na Jaguni, a potom na čierny mrak. A tu div divúci, z toho mraku vystúpil človek v čiernych šatách a v ruke držal husle. Priročil k psovi a zvolal: „Baro, veľký primáš, prebud' sa!“

A z roztrhanej psej kože vyskočil rúči mládenec s čiernymi kučeravými vlasmi. Keď Šejinka uvidela mládenca, takmer sa na kamenný stĺp premenila. Myslela si, že je to iba krásny sen.

Neznámy v tmavých šatách podal Barovi husle a povedal: „Som duch rómskych primášov! Bol som tiež slávny primáš, ale zmárnila ma baba Jaguni. Zakliala ma ťažkými kliatbami, ale Baro a Šejinka ich svojou láskou a obetavosťou dokázali zlomiť! Pozri sa, Baro, tieto husle sú zázračné. V твоjich rukách budú šíriť slávu, ktorou ovládneš svet. Srdcia bohatých i chudobných naplnia ľudskými citmi a svet sa stane lepším. Tieto zázračné husle ti splnia tri želania. Predtým ich však musíš pritísnuť k srdcu!“

A duch rómskych primášov zmizol.

Tu si zrazu muzikanti, ktorých bosorka Jaguni chcela zmárniť, priložili husle k brade a Šejinke i Barovi zahrali prekrásnu pieseň o láske. Vysoké bralo aj s čiernou dierou sa stratili a všetci sa ocitli na zelenej lúke. Šejinka a Baro sa

s muzikantmi rozlúčili a šťastní utekali domov. Dlho-predlho putovali, kým našli svoju rodnú osadu.

V Šejinkinej chatrči bolo plno žien a detí. Jej matka Cikni bola slepá a zomierala. Ženy nariekali a zalamovali nad ňou rukami. Keď Baro vošiel do chatrče, hneď vedel, čo má urobiť. Pritisol si husle na srdce a vyslovil želanie, aby sa Cikni uzdravila.

V tej chvíli sa starenke otvorili oči a ona pred sebou uvidela Šejinku a neznámeho mládenca. Veľmi sa potešila. Vstala z postele a začali sa radostne objímať. Ej, bolo že to radosti v osade! Tri dni a tri noci Baro hral na husliach a Rómovia sa veselili.

Ale Barovi sa bolo treba domov poberať. Šejinka ho vyprovádzala so slzami v očiach, aj mládenčovi bolo ťažko na srdci. Keď sa dievčina chcela vrátiť, Baro ju poprosil: „Šejinka, staň sa mojou ženou! Lebo ak ťa stratím, moje husle už nikdy nezahrajú veselú pieseň! Budú iba žalostne plakať a ľudia žiaľ nemajú radi...“

Šejinka nežne objala Bara a šepla: „Baro môj, keby si ma opustil, smútok by mi srdce odtrhol!“

A tak sa mladí odobrali do Barovej osady, kde ich privítali rodičia, bratia, sestry a široké príbuzenstvo. Aj tam Baro vyhrával na svojich husličkách, Rómov zabával a tešil. Barovo majstrovstvo sa preslávilo v celej krajine. Chýr o jeho muzikantskom umení sa šíril od mesta k mestu, vyhrával na grófskych dvoroch a počúval ho aj sám panovník, keď ho smútok kváril. Barovi potomkovia, slávni rómski primáši, aj dnes svojou hudbou liečia duše ľudí a vlievajú do nich večnú mladosť...

Z knihy Rómske rozprávky (Romane paramisa)

Literárny text: Elena Lacková: *O primášovi Barovi* (autorská rozprávka)

Cieľ (informatívny): rozvíjať jazykové a literárne vzdelanie

Komunikačná zručnosť: čítanie, počúvanie, rozhovor, pozorovanie, objavovanie

Proces čítania s porozumením (prezentácia – precvičovanie – transfer):

1. živá hlasová interpretácia textu,
2. zistenie porozumenia textu a dojmu z prečítaného,
3. literárnoteoretické poučenie o autorskej rozprávke,
4. zdokonaľovanie techniky čítania a čítania s porozumením,
5. tiché a tvorivé čítanie.

Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:

1. Po prečítaní textu rozprávky odpovedajte na nasledujúce otázky:
  - a) Koho autorka v rozprávke považuje za stvoriteľa rómskej osady?
.....
  - b) V osade žili dvaja slávni primáši. Uveďte ich mená i mená ich synov.
.....
.....
  - c) Komu zo synov známych primášov všetci predpovedali slávnú budúcnosť?
.....
  - d) Objasnite nasledujúce vety z textu:

... Feriho žena Loli mala na jazyku jedovaté sliny a v srdci závist'. Barovi sa vyhrážala, že mu počaruje tak, že sa jeho prsty viacej strún nedotknú. A neostalo to iba pri planých sľuboch ...

- e) Ako splnila svoj sľub Loli?
.....
.....
.....
.....
- f) Čo sa prihodilo Barovi?
.....
.....
.....
.....
- g) Na základe textu rozprávky vysvetlite význam mena Baro.
.....
- h) Objasnite slovné spojenie z rozprávky: *... Psie srdce zaplakalo ľudskými slzami. ....*
.....
.....
- i) Prečo sa Baro ocitol v neznámej krajine?
.....
.....
- j) Ako sa volala dievčinka s krásnymi čiernymi vlasmi, ktorú si Baro veľmi obľúbil? .....
- k) Ako ovplyvnilo stretnutie Bara s touto dievčinkou jeho ďalší osud?
.....
.....
.....
- l) Kto bol Charno a aké nešťastie postihlo jeho rodinu?
.....
.....
.....
.....
- m) Prečo musela Šejinka opustiť svoju rodinu? Opíšte, ako prebiehalo stretnutie Šejinky s ježibabou Jaguni. Správanie ježibaby konkretizujte ukážkou z textu rozprávky.
.....
.....
.....
.....
.....
- n) Kto a ako zachránil Šejinku pred záhubou ježibaby Jaguni?
.....
.....
.....
- o) Kto oslobodil Bara z kliatby ježibaby Jaguni?

- .....
 .....
 .....
 p) Podarilo sa Barovi a Šejinke zachrániť uväznených Rómov? .....
 r) Čo musel Baro urobiť so zázračnými husliami, aby mu splnili jeho želanie?
 .....
 s) Predved'te, ako Baro uzdravil Šejinkinu chorú matku Cikni.
 t) Aký bol ďalší osud Bara a Šejinky?
 .....

- .....
 .....
 .....
 u) Objasnite záver rozprávky: ... **Barovi potomkovia, slávni rómski primáši, aj dnes svojou hudbou liečia duše ľudí a vlievajú do nich večnú mladosť...**
 .....
 .....

2. Správne oddel'te zobrazené udalosti autorskej rozprávky na skutočné (reálne) a neskutočné (fantastické):

skutočné (reálne)

neskutočné (fantastické)

v osade žili dvaja slávni primáši
 Loli už odmalička vládla kúzлами
 Loli môže Bara premeniť na psa
 natrhať divé byliny
 po deviatom zaklínaní sa voda vyvarila
 Charno rezal vřbové prúty
 Jaguni, najkrutejšia a najmocnejšia z ježibáb
 zlý duch prenasleduje Rómov
 zázračné husle splnia tri želania

3. Z o p a k u j t e si znaky rozprávky:
- Ako sa príbeh začína?
  - Aké postavy v ňom vystupujú? Charakterizujte ich.
  - Môžeme rozdeliť tieto postavy do nasledujúcich skupín:
 kladné a záporné postavy,
 reálne a fiktívne,
 personifikované a nepersonifikované.
  - V akom čase a priestore sa odohráva príbeh rozprávky?
  - V akej krajine sa príbeh odohráva?
  - Čo spôsobuje gradáciu (stupňovanie) deja?
  - Považujete zobrazený príbeh rozprávky za reálny alebo vymyslený?
  - Ktoré číslovky sa v rozprávke vyskytujú?
  - V akej osobe je vyrozprávaný príbeh?
  - Vyskytujú sa v ňom aj prehovory postáv (priama reč)?
  - Ako sa príbeh končí?
  - Akú ústrednú myšlienku vyjadruje rozprávka **O primášovi Barovi**?

4. Spisovateľka E. Lacková pri písaní rozprávky O primášovi Barovi vychádzala z poetiky ľudovej rozprávky, ale vniesla do nej aj motívy autorskej rozprávky. Pokúste sa vpísať do bublín 4 motívy prevzaté z ľudovej rozprávky a 4 motívy autorskej rozprávky:

-
1. ....
  2. ....
  3. ....
  4. ....

motívy z ľudovej rozprávky

-
1. ....
  2. ....
  3. ....
  4. ....

motívy z autorskej rozprávky

5. Po tichom prečítaní textu autorskej rozprávky zostavte stručnú osnovu príbehu v 5. bodoch a zreproduktujte ho.
- a) .....
  - b) .....
  - c) .....
  - d) .....
  - e) .....

6. Porozmýšľajte, ako by sa mohol odvíjať ďalší životný osud nadaného primáša Bara, keby sa Loline čary nenaplnili.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Cieľ (emotívny): prehĺbiť čitateľský zážitok

Komunikačná zručnosť: konkretizácia, prežívanie, objavovanie, hodnotenie

Proces čítania s porozumením (komunikácia – prezentácia – transfer – precvičovanie):

1. komunikačné formy práce s literárnym textom: orientácia v autorskej rozprávke, ako aj v tvorbe rómskych autorov pre deti a mládež,
2. komunikačné činnosti s literárnym textom: hlbšie prenikanie do významu textu, porovnanie zobrazeného so skutočnosťou, didaktická hra (cinquain, brainwriting), tvorivé písanie,
3. tvorivé riešenie nastoleného problému,
4. kritické čítanie - vyjadrenie kritického (hodnotiaceho) postoja podľa toho, do akej miery sa študentov zobrazená téma bytostne dotýka.

Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:

1. Objasnite významy nasledujúcich slov z autorskej rozprávky a priradte k nim iné slová podobného významu (**synonymá**). Pracujte vo dvojiciach a pri prezentácii riešení obhájte svoje názory:

primáš

hašteriť sa

jazyčnica

pýcha

kliatba

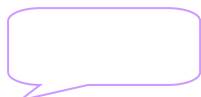
porážka

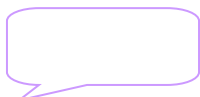
driečna dievčina

ježibaba

bylinkárka

nárek

zmárniť

chýr

2. Objasnite nasledujúce slovné spojenia a podčiarknite **frazeologizmy**. Pracujte v skupinách a pri prezentácii riešení navzájom zhodnoťte svoje nápady:

zubami škripať

akoby ich čerti na nože brali

chlapci rástli ako z vody

akému by nebolo páru široko-d'aleko

jeho hudba ako oheň rozpaľovala ľudské srdcia

na oblohe zhasol mesiac

vychvaľoval svojho syna do nebies

vziať si otcove slová k srdcu

predpovedali mu žiarivú budúcnosť

červené plamene olizovali medený hrniec

nad osadou sa zmrákalo, akoby nad ňou visela kliatba

keď ho smútok kváril

Šejinka ho vypevádzala so slzami v očiach

aj mládencovi bolo ťažko na srdci

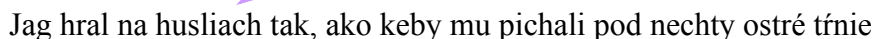

husle budú žalostne plakať

keby si ma opustil, smútok by mi srdce odtrhol

- p r i m á š**

.....

.....

.....

.....

-
- ```
graph TD; I([I. Tradícia kladného vzťahu Rómov k hudbe v minulosti]) --> II([II. K akým hodnotám majú dnes Rómovia kladný vzťah?]); I --> III([III. Môj hodnotiaci postoj k problému: kladný – záporný.]); II --> III;
```
- I. Tradícia kladného vzťahu Rómov k hudbe v minulosti
- II. K akým hodnotám majú dnes Rómovia kladný vzťah?
- III. Môj hodnotiaci postoj k problému: kladný – záporný.

## 4. 8 DIDAKTICKÁ KOMUNIKÁCIA

### PRACOVNÝ LIST č. 8

#### ZA TAJOMSTVOM RÍŠE CHETITOV

Vojtech Zamarovský

... Hrozný, pochopiteľne, nepredpokladal, že za pol roka sa pomery v Kaizarii zmenili k lepšiemu, ale problém oných klinopisných tabuliek z tretieho tisícročia pred n. l. mu nedal spať. Päťdesiat rokov už trápil vedu a bolo načase, aby sa vyriešil.

„Rus Goleniščev bol prvý, čo tabuľky tieto, ktoré potom veda nazvala kappadocké, uverejnil. Ďalšie nápady kappadocké z Kültepe uverejnili Francúzi Thureau-Dangin a Contenau, Angličania Sayce a Smith a Nemec Lewy. Často boli Kültepe a Kara Hüyük navštívené európskymi učencami. Dvakrát tam – nie bez úspechu – archeológovia kopali; Francúz Chantre v dvoch sezónach v rokoch 1893 – 1894 a – pravda, len asi osem dní – Nemec Winckler roku 1906. Ale tabuľky klinové sa tam až doteraz nepodarilo nikomu nájsť.“

Pretože jeho vlašajšie povolenie na vykopávky vypršalo, podal si novú žiadosť a odobral sa do Ameriky, aby pourgoval jej vybavenie u ministra verejného vyučovania Hamdullaha Subhi beja, ináč profesora estetiky na carihradskej univerzite. Minister mu oznámil, že jeho žiadosť priaznivo vybavil a čaká už len na podpis prezidenta republiky, a pozval ho na malé občerstvenie.

Keď vstávali od čiernej kávy, zaklopal tajomník a podal ministrovi lístoček. „To je ozaj náhoda,“ zvolal Subhi bej. „Nech vstúpi!“

Bola to naozaj náhoda. Jedna z najpodivnejších náhod, aké sa vyskytujú len v zlých románoch alebo na ochotníckych javiskách, ba ani na tých už nie. Vstúpil – Ali Vefa bej.

Hrozný sa „schúlil ako mačka;“ Turecko bolo krajinou najnepredvídanejších komplikácií a dostal strach o osud svojej žiadosti. Ale mačkou sa ukázal kaizarijský guvernér: pazúry smerom dole, ohnutý chrbát smerom hore – zviera, ktoré sa, pravda, nevyskytuje len v tureckej administratíve. Vošiel s hlbokou poklonou, opakoval ju pred ministrom, opakoval ju pred Hrozným, opakoval ju pred tajomníkom, opakoval ju pred ofrankovaným zriadencom, a pre väčšiu istotu sa poklonil i do prázdneho kúta. Minister mu predstavil „svojho váženého priateľa a kolegu“ a nariadil, aby ho v každom ohľade podporoval. Ali Vefa bej prejavil „nesmierne potešenie zo svojej strany“ a nenachádzal slová, aby ubezpečil Jeho Excelenciu pána ministra, že to je predsa samozrejmé, že to je predsa jeho úradná povinnosť, ba čo viac, bude sa považovať za šťastného, keď jeho maličkosť bude môcť nejako pomôcť Jeho Excelencii pánu profesorovi atď. ... O minuloročných udalostiach nepadlo ani slovo.

„Nasledujúce ráno, po mizernej noci, ktorú som vďaka živej pozornosti početného hmyzu takmer úplne prebdel, nastúpil som spiatočnú cestu do Carihradu, kde som už o niekoľko dní dostal výnos ankarskej vlády, povoľujúci mi vykopávky na Kültepe.“

*V Carihrade ma očakával aj pán architekt V. Petraš, ktorý mal byť mojím architektonickým poradcom. Už za svojho pobytu roku 1924 v Kaizarii som videl, že by sme tam nedostali náradie potrebné na vykopávky. Preto sme si nevyhnutné veci zaobstarali už v Carihrade, a bude iste zaujímavé, čo všetko musela viesť taká archeologická výprava cez more, hory, stepi a močiare: 50 fúrikov, 50 čakanov, 50 lopát, 1 železný sochor, 12 debien s remeselníckym náradím, mäsovými konzervami, suchármi, marmeládou a inými potravinami.*

*Lod'ou a vlakom to ešte išlo, ťažkosti nastali až za Ulykyšle, „železničnou stanicou pre mesto Kaizariu, vzdialené od nej, ako vieme, asi 190 kilometrov.“ V tejto časti sveta bolo len jediné auto, zato však skutočné auto s pneumatikami, aj keď „trochu vetchými.“ S pomocou jeho majiteľa a šoféra Sabri efendiho, s ktorým mal Hrozný už minule akési skúsenosti, „pravda nevalné,“ naložili naň svoje fúriky, lopaty a debny a „s blahým pocitom ľudí, majúcich sa viesť automobilom, vyšplhali sme sa aj my hore.“ Aby bolo jasné: na tie fúriky, lopaty a debny.*

*Čo teraz nasledovalo, nie je príbeh z humoristického filmu. Sabri efendi bol skúsený šofér, a tak sa mu štart za necelú hodinu podaril. Pri natáčaní motora síce niekolo fúrikov spadlo, ale početné obecnstvo, ktoré si nedalo ujsť pohľad na odchádzajúci automobil, ich ochotne naložilo. Potom sa už vďaka jamám na ceste celý náklad tak striasol dohromady, že pri skladaní sa jednotlivé kusy nedali takmer od seba oddeliť. Pilulky proti morskej chorobe, ktoré mal so sebou architekt Petraš, účinkovali. Dvadsaťkilometrovou rýchlosťou sa rútil Sabriho automobil stepou dvadsať minút, keď naraz zaznel ohlušujúci výstrel...*

*Výstrel? Piráti púšte? Nie, prasknutá pneumatika. „Rezervné pneumatiky Sabri efendi, prirodzene, nemal, a tak neostávalo nič iné, ako dieru podľa možnosti zalepiť.“ Predbehla ich karavána a vodcovia dromedárov sa utvrdili vo svojej neviere v technický pokrok. Syčiaci a hrmiaci automobil ich však predsa len dohonil a predbehol. Sabri triumfoval – a nový výstrel. Opravy a poruchy sa potom pravidelne opakovali, karavána a auto sa pravidelne striedali vo vedení, a kým prišli do mesta Nigde (tak sa to skutočne volalo), „poruchy pneumatík a duší nášho automobilu sa opakovali tak často, že už bolo jasné, že toho dňa večer sa už do Kaizarie nedostaneme. A aby sme nemuseli nocovať niekde vonku na stepi, rozhodol sa Sabri efendi, že prenocujeme v karavánserraili chan Andaval...”*

*Veľmi nepríjemná bola tam noc. Mali sme obavy, aby nám niečo z nášho náradia cez noc nezmizlo; preto som do druhej hodiny sedel v automobile na stráž, potom ma vystriedal architekt Petraš; zvyšok noci ležali sme v kôlni na doskách so slamníkom, prikrytí špinavou dekou. Ráno som si spomenul na sľub daný riaditeľovi dr. Obenbergerovi z nášho Národného múzea, že budeme chytat' chrobáky pre múzeum. Vybrali sme teda svoju sieť na chrobáky a odišli k ned'alekým močiarom na lov...*

*„Ale konštatujem sucho, že tento druhý deň sme skutočne do Kaizarie dorazili.“*

### Výber z knihy *Za tajomstvom ríše Chetitov*

**Literárny text:** Vojtech Zamarovský: *Za tajomstvami ríše Chetitov* (literatúra faktu)

**Cieľ (informatívny):** rozvíjať jazykové a literárne vzdelanie

**Komunikačná zručnosť:** čítanie, počúvanie, rozhovor, predvádzanie (recitácia)

**Proces čítania s porozumením** (prezentácia – precvičovanie – transfer):

1. živá hlasová interpretácia textu, tiché čítanie,

2. zistenie porozumenia textu a dojmu z prečítaného,
3. literárnoteoretické poučenie o literatúre faktu,
4. čítanie typu „učenie sa.“

### Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:

1. Vypíšte z úryvku zemepisné názvy a mená postáv, ktoré v ňom vystupujú:

#### zemepisné názvy

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

#### mená postáv

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Po tichom prečítaní úryvku odpovedzte na nasledujúce otázky.
  - a) Ako sa volá hlavná postava príbehu?
  - b) Čo bolo cieľom archeologickej výpravy?
  - c) Priblížte, čo ste sa dozvedeli o prípravách cestovateľov.
  - d) Prerozprávajte, aké prekážky museli cestovatelia prekonávať na svojej ceste.
  - e) Do ktorej krajiny sa cestovatelia vybrali?

3. Spomeňte si, aké národnosti a aké dopravné prostriedky sa v ukážke spomínajú?

**národnosti**

**dopravné prostriedky**

4. Objasnite význam slov:

**klinopisné tabuľky** .....

**vykopávky** .....

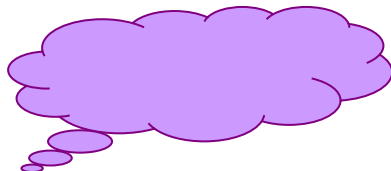
**excelencia** .....

**pilulky** .....

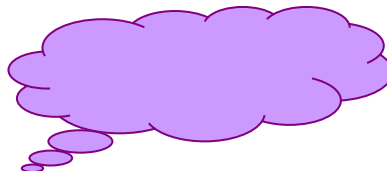
5. Objasnite, čo charakterizuje žáner literatúry faktu.

6. Práca vo dvojiciach:  
Z úryvku prečítajte časť, ktorá zodpovedá faktom a ktorá fikcii. Odôvodnite svoj názor vhodným okomentovaním.

7. Objasnite pojmy:



**fakt**



**fikcia**

8. Vypíšte z textu odborné názvy (termíny) a básnické prostriedky. Ktoré z nich tvoria prevahu v texte? .....

**odborné názvy (termíny)**

|       |
|-------|
| ..... |
| ..... |
| ..... |
| ..... |
| ..... |

**básnické prostriedky**

|       |
|-------|
| ..... |
| ..... |
| ..... |
| ..... |
| ..... |

9. Objasnite, ako rozumiete slovnému spojeniu z textu: ... *schúlil sa ako mačka*.  
Ako nazývame tento básnický prostriedok? .....

10. Opíšte, aké nové informácie z odbornej literatúry ste sa dozvedeli z ukážky.

|       |
|-------|
| ..... |
| ..... |
| ..... |
| ..... |
| ..... |
| ..... |
| ..... |
| ..... |

**Cieľ (emotívny):** prehĺbiť čitateľský zážitok

**Komunikačná zručnosť:** konkretizácia, prežívanie, objavovanie, hodnotenie

**Proces čítania s porozumením** (komunikácia – prezentácia – transfer - precvičovanie):

1. komunikačné formy práce s literárnym textom: orientácia v literatúre faktu,
2. komunikačné činnosti s literárnym textom: hlbšie prenikanie do významu textu, porovnanie zobrazeného so skutočnosťou,

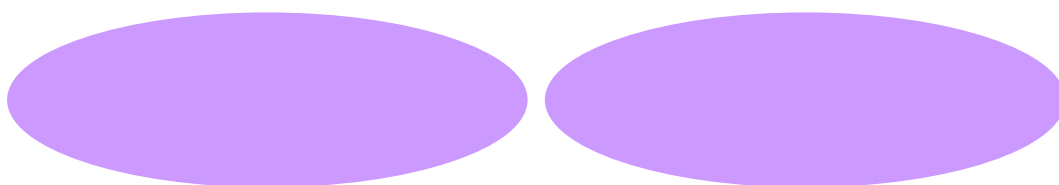
3. prezentácia zážitku z prečítaného textu (slovom, pohybom),
4. tvorivé riešenie nastoleného problému,
5. vyjadrenie kritického (hodnotiaceho) postoja.

**Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:**

1. INSCENAČNÁ METÓDA - zinscenovanie určitej situácie na podnet literárneho textu. Študenti sa rozdelia do dvoch skupín:
  1. skupina: **cestovatelia** (úlohou je prezentovať sa v role cestovateľov, ktorí sa rozhodli zorganizovať archeologickú výpravu do ľubovoľnej krajiny s istým zámerom, o dôležitosti ktorého musia presvedčiť členov druhej skupiny),
  2. skupina: **členovia komisie** (zvažujú opodstatnenosť cestovateľskej výpravy cestovateľov a snažia sa spochybniť ich zámer).

**cestovatelia**

**členovia komisie**



2. **Záverečné zhodnotenie** realizácie inscenačnej metódy v dvoch etapách:
  1. etapa: najprv zhodnotia členovia obidvoch skupín svoju prípravu a vzájomnú komunikáciu v danej skupine,
  2. etapa: navzájom zhodnotia priebeh navodenej situácie a proces komunikácie medzi obidvoma skupinami.

## 4. 9 DIDAKTICKÁ KOMUNIKÁCIA

### PRACOVNÝ LIST č. 9

#### POVEŠŤ O BRATISLAVSKEJ SVÄTEJ ALŽBETE

Milan Urban

*Pred mnohými rokmi sa na Bratislavskom hrade narodilo kráľovskej rodine dievčatko Alžbeta, z ktorého vyrástla krásna dievčina. Ale to už žila v cudzine na hrade Wartburg, kde ju vydali za kniežacieho syna. Mladý knieža však čoskoro umrel a pánom na hrade sa stal jeho krutý brat.*







*Krutý švager vyhnal Alžbetu zo svojho hradu a ona sa pripojila k tým, ktorým dovtedy pomáhala – k chudobným a chorým. Ich potomkovia na ňu nezabudli. Maľujú si ju so zásterou, z ktorej sa na zem sypú červené ruže.*

*Nakreslil Marián Čapka*





9. Aký literárny žáner predstavuje ukážka komiksu? .....

10. Charakterizujte a konkretizujte znaky tohto žánru.

1. ....  
2. ....  
3. ....  
4. ....  
5. ....

.....

11. Napíšte, čo je v ukážke komiksu skutočné (reálne) a čo vymyslené (fikcia).

**skutočné (reálne)**

**vymyslené (fikcia)**

.....  
.....  
.....

.....  
.....  
.....

**Cieľ (emotívny):** prehĺbiť čitateľský zážitok

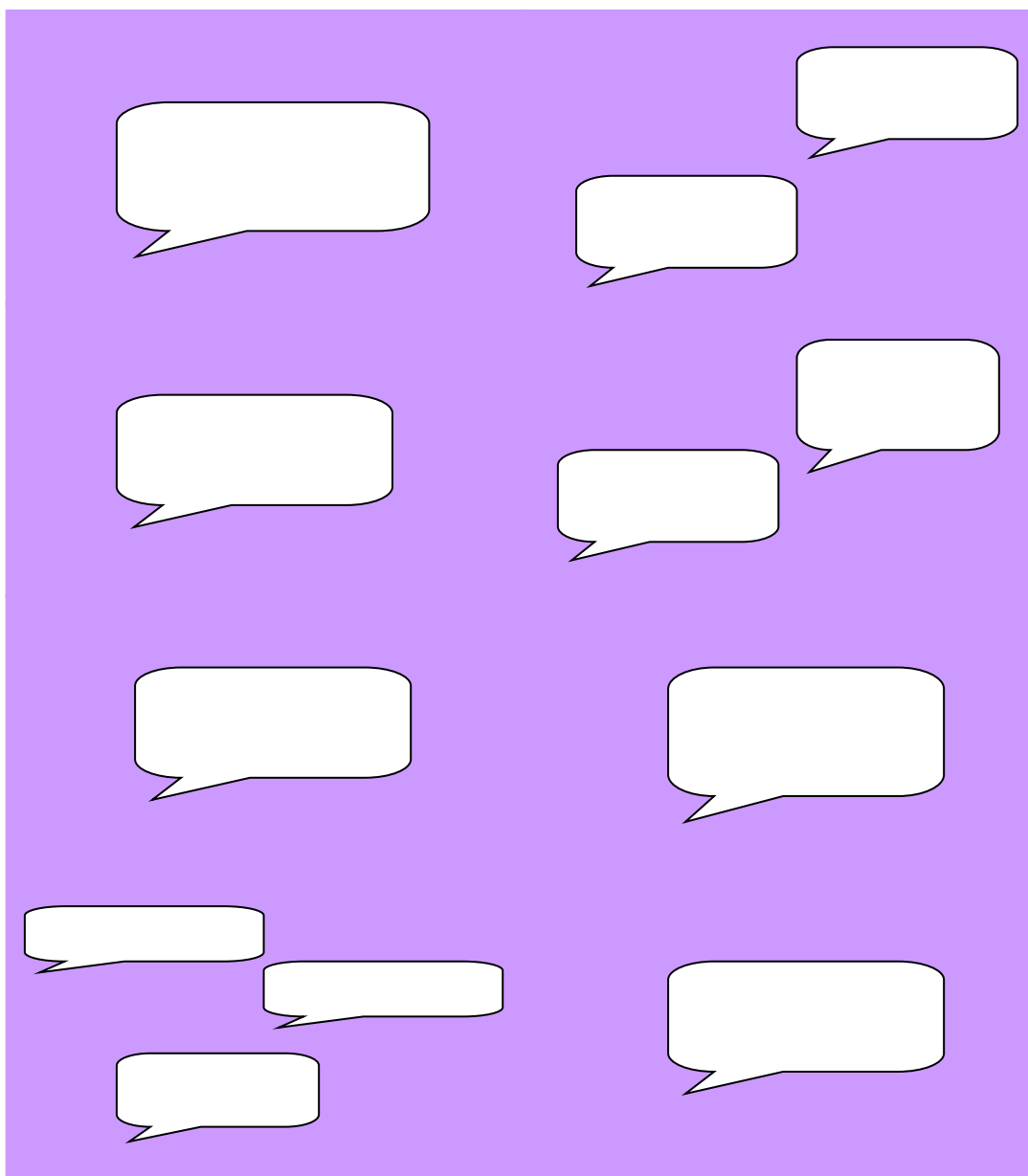
**Komunikačná zručnosť:** konkretizácia, prežívanie, tvorivé písanie, hodnotenie

**Proces čítania s porozumením** (komunikácia - prezentácia – transfer – precvičovanie):

1. komunikačné formy práce s literárnym textom: orientácia v komikse,
2. komunikačné činnosti s literárnym textom: konkretizácia zobrazeného so skutočnosťou,
3. prezentácia tvorivého písania komiksu,
4. vyjadrenie kritického (hodnotiaceho) postoja.

**Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:**

1. Poznáte nejakú inú povesť alebo rozprávku, ktorá tematicky súvisí s ukážkou komiksu? Priblížte jej kľúčové udalosti.
2. Pokúste sa obmeniť ideovo-tematický plán ukážky komiksu. Vymyslite nový príbeh (humorný, dobrodružný, kriminálny a pod.) a vpíšte prehovory postáv do naznačených bublín.



3. Prezentujte svoje príbehy pred skupinou.
4. Zhodnoťte navzájom svoje výtvary komiksov. Vyjadrite svoje názory a zhodnoťte prácu v skupine.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

## 4. 10 DIDAKTICKÁ KOMUNIKÁCIA

### PRACOVNÝ LIST č. 10

#### PYTAČKY

*Ludmila Podjavorinská*

*Dva domčeky umiestnené na pôvabnom pozadí hôrnej zelene, jeden na pravej (Činkin), druhý (Čimov) na ľavej strane javiska.*

**Družina:** *(za veselého spevu a tanca príde na javisko)*

*Netoja, netoja, ej, zelená netoja,  
ožeňte ma mamko, ej, pokým o mňa stoja.  
A vy mňa ožeňte, ej, kde by o mňa stáli,  
kde by mi otec, mat', ej, naučenia dali.*

**Svat:** *(zabúcha na domček. Z domčeka vychádza Činkin otec, Činkina matka, ktorá vyzerá veľmi mrzuto, a hanblivá Činka. Otec, matka sa vítajú so svatom, privítajú družinu, starších usadia na zem. Svat si odkašle, slávnostne prerečie)*

*Ja vám veru poviem hneď,  
sotva ste nás usadili,  
prečo sme sa toľkí zišli:  
Dievča vaše pýtať prišli  
tu pre Čima. –  
Prosím hneď aj odpoveď.*

**Činkin otec:**

*Nuž, iného tu nezbýva,  
áno, áno, tak to býva  
odjakživa  
a tak dobre bude veru,  
ta dať dievku, kde ju berú.*

**Činkina matka:**

*Ale starký! – Čo to táraš?  
Ešte šaty neozvára,  
ani nemá, čo jej treba  
pre príhody, pre nehody,  
periny a čínovať.*

**Svat:**

*Také vystrojíme hody,  
len ju dajte, nebudete banovať.*

**Činkin otec:**

*Trochu sa mi hlava krúti,  
ani dievka nemá chuti –  
a keby i ona rada,  
hľ'a, ešte je veľmi mladá  
k vydaju, -  
nech si ešte počkajú...  
A, ľaľ'a, i mladý zat' –  
či ju môže vychovať?*

**Čimo:**

*Vážený môj milý sváko,*

čo len to, ved' bude dáko.  
 Len ju dajte, nebudete banovať.  
 Činkin otec: Nuž – no, mati, starká, kde si?  
 Ved' je mladý – stvára besy,  
 vieš, vše čuť naň zlého dačo –  
 dat' si dcéru za ledačo?  
 Činkina matka: Prídu po ňu ešte iní  
 ku letu,  
 inakší ver' ešte ako tento tu.  
 Čimova matka: Ale toto, toľkej hany,  
 človek je až rozhnevaný.  
 Srdce sa mi zlosťou zažne,  
 starký, prevrav!  
 Čimov otec: My sme vážne  
 prišli pýtať vašu dievku,  
 a tu hany na dolievku  
 sa nám iba dostane.  
 Pod'me, žena, i ty, synu.  
 Nájdeme ti krajšiu, inú  
 a vám dcéra starou dievkou ostane!  
 (Nazlostene odchádzajú.)

Činkin otec: (ich pristavuje)  
 Ale, nie tak, milý kmochu,  
 dočkajteže ešte trochu,  
 čujte i vy našu mienku. –  
 Máte syna – ale čo?  
 iba také ledačo.  
 Čimova matka: A vy dievku cifrulienku.  
 Činkina matka: Nič nerobil, čo je živý,  
 ani ženu neuživí.  
 Čimov otec: Daj sa svete. – Zaveľ'a –  
 takú paniu z kaštieľ'a.  
 Činkina matka: A váš vari zo zlata?  
 Čimova matka: Večne chodí strapatá!  
 Činkin otec: Trhan, šklban, iba z misy!  
 Čimova matka: Suknica jej večne visí!  
 Činkina matka: Hlupák! Nevie prerieť slova!  
 Čimov otec: A má oči ani sova!  
 Činkin otec: A on nohy ani sane,  
 nech sa stane, čo sa stane,  
 našu dievku nedostane!  
 Činka: (veľmi rozhodne)  
 Nech je šklban, nech je, nech  
 a vám všetkým na posmech.  
 Vás je veľ'a – on je sám.  
 Ja ho predsa rada mám!  
 Svat: To je slovo!...  
 Zbor: Ichuchá!...  
 Činkin otec: To je múdra mladucha!

**Zbor:** *Ichuchá, ichuchá,  
to je múdra mladucha!*  
**Čimov otec:** *Keď je už ta, nuž veru  
nedbám, nech sa poberú.*  
**Zbor:** *Ichuchá, ichuchá,  
To je múdra mladucha!*  
*(Hudci zahudú a rozradostnený sprievod dá sa do tanca.)*

### Výber z knihy *Čin – Čin*, dramatizácia Ady Rapošovej

**Literárny text:** Ľudmila Podjavorinská: *Pytačky* (dramatický text)

**Cieľ (informatívny):** rozvíjať jazykové a literárne vzdelanie

**Komunikačná zručnosť:** čítanie, počúvanie, konkretizácia, prežívanie, predvádzanie (dialogizácia)

**Proces čítania s porozumením** (prezentácia – precvičovanie – transfer):

1. živá hlasová interpretácia textu (dialogizácia),
2. zistenie porozumenia textu a dojmu z prečítaného, verbálne reakcie na vnímanie a prežívanie,
3. literárnoteoretické poučenie o dramatickom žánri, ideovo-estetická interpretácia,
4. nácvik výrazného (estetického) čítania.

**Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:**

1. Prečítajte ukážku *Pytačky* ako dialogizované čítanie.
2. Objasnite, aká ľudová tradícia je ústrednou témou dramatického textu.  
.....
3. Vymenujte a charakterizujte postavy, ktoré v príbehu vystupovali.  
.....  
.....  
.....  
.....  
.....  
.....  
.....  
.....
4. Objasnite, v čom spočíva ústredná zápleтка.  
.....  
.....
5. Stupňovanie deja naznačte v jednotlivých bodoch osnovy.  
a) .....  
b) .....  
c) .....  
d) .....  
e) .....

6. Zreprodukuje príbeh.
7. Čo sa vám v príbehu najviac páčilo – nepáčilo? Prečo?

**Páčilo sa mi**

**Nepáčilo sa mi**

**Zdôvodnenie**

**Zdôvodnenie**

8. Vyberte si jednu z účinkujúcich postáv a premyslite si, ako by ste na jej mieste konali vy. Zdôvodnite svoje konanie.

**Postava**

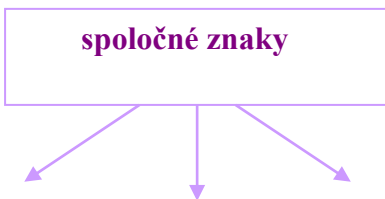


**Zdôvodnenie**



9. Porovnajte dramatickú ukážku *Pytačky* s básnickou podobou v knihe Ľ. Podjavorinskej *Čin–Čin*.
10. Objasnite, čo majú obidva texty spoločné a čím sa od seba odlišujú.

**spoločné znaky**



**odlišné znaky**



11. Opíšte, čo je pre dramatický žáner charakteristické.

|  |
|--|
|  |
|--|

12. Objasnite významy slov a slovných spojení:

|                      |   |  |
|----------------------|---|--|
| naučenia dali        | → |  |
| nuž iného tu nezbýva | → |  |
| nebudete banovať     | → |  |
| stvára besy          | → |  |
| toľkej hany          | → |  |
| dievka cifrulienka   | → |  |

13. Z ukážky uveďte príklady na básnické prostriedky:

|                     |   |  |
|---------------------|---|--|
| básnický prívlastok | → |  |
| prirovnanie         | → |  |
| zdrobneniny         | → |  |
| metafora            | → |  |
| hyperbola           | → |  |
| zvukomaľba          | → |  |
| básnická otázka     | → |  |



14. Nájdite v texte rýmy a pomenujte ich:

.....  
.....

**Cieľ (emotívny):** prehĺbiť čitateľský zážitok

**Komunikačná zručnosť:** predvádzanie (dramatizácia), prežívanie, objavovanie, hodnotenie

**Proces čítania s porozumením** (komunikácia – prezentácia – transfer – precvičovanie):

1. komunikačné formy práce: dramatická hra,
2. prezentácia zážitku (gestami, mimikou, slovami, pohybom),
4. tvorivá dramatizácia textu,
5. vyjadrenie kritického (hodnotiaceho) postoja.

**Úlohy na komunikáciu a čítanie s porozumením:**

**1. Didaktická hra: TAJOMNÁ ŠKATUĽKA**

Študenti si medzi sebou podávajú tajomnú škatuľku, v ktorej sú na lístočkoch napísané rôzne úlohy, a pritom si spievajú nejakú pesničku. Na povel učiteľa prestanú spievať, škatuľka sa zastaví v rukách študenta, ktorého úlohou bude otvoriť tajomnú škatuľku a vybrať jeden z lístočkov. Po prečítaní úlohy sa pokúsi úlohu vyriešiť. Ak sa mu to podarí, pokračuje v hre. Ak nie, hru musí opustiť.

V tajomnej škatuľke sú lístočky s nasledujúcimi úlohami:

**ČO BY SA STALO, KEBY ...**

Povedzte, čo by sa mohlo stať, keby na pytačky k Činkiným rodičom prišiel ešte jeden pytač – vrabčiak Čim. Nachádzajte viacero možností.

**PREDSTAVTE SI ...**

Vciťte sa do roly vrabčika Čima a povedzte, akými argumentmi by ste presvedčili Činkiných rodičov, že nie ste hocijaký šklban. Uved'te niekoľko možností.

**ROZPRÁVAJTE PODĽA NÁMETU ...**

Pokračujte v príbehu. Čo by sa mohlo Čimovi a Činke prihodiť na svadbe. Nachádzajte viacero možností.

**V ROLE ČIMA ...**

Pantomimicky predveďte správanie Čima na pytačkách. Dotvorte príbeh podľa vlastnej fantázie.

**HRA NA SLOVÁ ...**

Vymyslite čo najviac slov, ktoré sa začínajú na písmeno č (podmienkou je najmenej 10 slov a časový limit 3 minúty).

**HRA NA ILUSTRÁTORA**

V časovom limite 5 minút vymyslite a nakreslite ilustráciu, ktorá by čo najvýstižnejšie charakterizovala vrabčika Čima z ukážky.

## ZLOMJAZÝČEK

Prečítajte trikrát básničku nahlas a bezchybne, pričom tempo čítania musíte stále zrýchľovať.

*La!a, deti, šarkan letí ...  
Plače Čimo na pavlači,  
že ho nová čižma tlačí,  
de-te-ne-le, di-ti-ni-li,  
te-ne-le, ti-ni-li,  
ne-le, ni-li,  
le-li.*

## UHÁDNITE HÁDANKY

- Do akých pohárov možno najviac naliať?
- Čo patrí k jednej dobre vyrobenej topánke?
- Čo leží medzi vrchom a dolinou?
- Čo majú spoločné klavír a kefa na vlasy?
- Čo prechádza cez všetky krajiny, a predsa zostáva tam, kde je?

## DOPLŇOVAČKA

|   |   |   |   |   |   |   |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 |
|   |   |   |   |   |   |   |

|   |   |   |   |   |
|---|---|---|---|---|
| A | 1 |   |   |   |
| B |   | 2 |   |   |
| C |   |   | 3 |   |
| D |   |   |   | 4 |
| E |   |   | 5 |   |
| F |   | 6 |   |   |
| G | 7 |   |   |   |

- A - Činku a Čima spájala láska ako najsilnejšie .....
- B - Aj vrabčiaci obľubujú ....., ale nejedia ju paličkami.
- C - Po domácky Činkin otec - .....
- D - Po domácky Činkina matka - .....
- E - Začiatkové písmeno mien hlavných postáv.
- F - Opytovacie zámeno: Na ..... strane javiska stojí Činkin dom a na ..... Čimov dom?
- G - Aké i –y píšeme v slovách:  
p-tačky, nehod-, bes-, mis-.

## 2. Tvorivá dramatika: HRANIE ROLY

Hranie (predvádzanie) roly, ktorá spočíva vo vciťovaní sa do nejakej postavy z ukážky **Pytačky**, bude 3-úrovňová:

- a) prvá úroveň vyplýva z kontextu pytačiek podľa literárnej predlohy,
- b) druhá univerzálna úroveň zovšeobecňuje rôzne tradície pytačiek,
- c) tretia subjektívna úroveň, v ktorej sa ocitá každý sám a vyjadruje svoje osobné pocity, skúsenosti či fantázie na danú tému.

## 3. Vzájomné hodnotenie prezentácie tvorivej dramatiky v skupine študentov.



# SLOVNÍČEK

## A

**absurdný** – nezmyselný, protirečiaci skutočnosti

**adaptácia** (franc. adaptation = úprava, prepis): úprava, pretvorenie diela určitého umeleckého druhu alebo žánru na iný; adaptácia románu pre televíznu inscenáciu

**afektívny** – týkajúci sa citovej stránky duševného života, na nej založený, citový

**aforizmus** (gr. aforismos = vymedzenie): stručný vtipný výrok, povrávka, ako aj krátka literárna forma reflexívneho a satirického charakteru, používajúca protiklad (antitézu), irónia

**akcentovať** – zdôrazňovať, zdôrazniť prízvukom, prízvukovať; klásť, položiť na niečo dôraz, prikladať niečomu osobitný význam

**akord** – súzvuk troch alebo viacerých tónov tvoriaci určitú jednotku

**akustický** – týkajúci sa akustiky, zvukovej stránky, zvukový

**alegória** (gréc. allegorein = hovoriť obrazne, **inotaj**): druh rozvitej metafory, nepriameho pomenovania obrazu alebo deja (motívu, myšlienky, postavy, udalosti), ktoré sa nemôže alebo nesmie vyjadriť priamo

**ambícia** – úsilie, snaha vyniknúť, uplatniť, ctižiadosť; cieľ, na ktorý sa človek upiera a chce ho dosiahnuť

**analógia** – existujúca alebo zistená zhodnosť niektorých vlastností medzi netotožnými predmetmi (objektmi), javmi a pod., obdoba

**analyzovať** – urobiť rozbor, analýzu niečoho

**animácia** – kreslenie alebo nastavovanie jednotlivých pohybových fáz objektov v animovanom filme, ich zdanlivé oživovanie

**animovaný** – vytvárajúci snímky, na ktorých sa nehybné objekty (kresba, bábky a i.) javia ako pohybujúce sa a živé

**Antarktída** – svetadiel, oblasť južného pólu

**antonymum** – slovo, výraz protikladného významu, opozitum

**antropomorfizovať** – prenášať, preniesť ľudské vlastnosti a charakteristiky na predmety neživej prírody, na prírodné sily, mytologické bytosti

**aplikovať** – používať, použiť, využívať, využiť, uplatňovať, uplatniť, prípadne aj s prispôbením niečoho k niečomu

**argumentovať** – uvádzať dôvody, dôkazy (argumenty), odôvodňovať, dokazovať

**asociácia** – združovanie, združenie; organizované zoskupovanie, zoskupenie ľudí na dosiahnutie určitého cieľa, organizácia vymedzená súborom noriem

**asociovať** – na základe asociácie spájať, spojiť združovať, združiť

**audiovizuálny** – sluchový a zrakový; audiovizuálne médiá sprostredkujúce sluchovú a zrakovú (umeleckú, spravodajskú a i.) produkciu

## B

**bakalársky** – bakalárska hodnosť; nižšia akademická hodnosť udeľovaná na niektorých univerzitách, skr. Bc.

**balada** (románsky ballare = tancovať): lyrickoepická báseň s pochmúrnym dejom a tragickým zakončením

**bibliografia** – zaznamenávanie a popis knižných a časopiseckých prác; súpis tlačенých literárnych prameňov (kníh, časopisov, novín, článkov a i.) spracovaný podľa určitých zásad a hľadísk

**biológia** – veda (súhrn vied) skúmajúca štruktúry a funkcie živých sústav a ich vzťahy k živej a neživej prírode

**brainstorming** (angl. brainstorming, brain = mozog, storm = búrka, znamená búrku, „vytriasanie“ mozgov): metóda voľnej spontánnej diskusie na danú tému, založená na hľadaní nových nápadov, návrhov a na ich ďalšom tvorivom kombinovaní a zlepšovaní

**brainwriting** (angl. brainwriting): písaný brainstorming

**brko** – hrubé vtáčie pero na krídlach a chvoste; v minulosti nástroj na písanie: husacie brko

## C

**cinquain** (franc., čítaj sinkejn, odvodené od slova päť a značí päťicu, súbor piatich prvkov): metóda cinquain je päťriadková báseň zhrňajúca informácie, zachytávajúca myšlienky, pocity a presvedčenia v podobe stručných, výstižných výrazov, ktoré opisujú alebo reflektujú tému

## Č

**činovat'** – druh domácky vyrobenej tkaniny z prírodných vlákien (ľanu, konopí, bavlny)

## D

**dialóg** – rozhovor, hovor, obyčajne medzi dvoma osobami (opak monológ),; forma jazykového prejavu, pri ktorom sa každá výpoveď adresuje priamo účastníkovi komunikácie a je obmedzovaná témou rozhovoru

**dialogizácia** – používanie, použitie dialogických prostriedkov v slovesnom diele; spracovanie pôvodného textu do podoby dialógu

**dokument** – doklad svedčiaci o určitej skutočnosti alebo slúžiaci ako prameň informácií (kniha, článok, archívne materiály, obrazy, filmy a i.)

**dokumentárny** – slúžiaci ako dokument, založený na dokumentoch, preukazný

**dráma** – divadelná hra; jeden zo základných literárnych druhov (popri lyrike a epike) vytvorený priamymi jazykovými prejavmi (monológom, dialógom) a konaním postáv s vyhroteným konfliktom a určený predovšetkým na javiskové predvádzanie; vážna, tragická alebo vzrušujúca udalosť, smutný osud

**drevenica** – dedinský dom z dreva

## E

**efektívny** – účinný

**elementárny** – základný, najjednoduchší, začiatkový: elementárne vedomosti, vzdelanie

**emotívny** – vyvolávajúci emócie, dojímavý, citový, emocionálny, emočný

**emócia** – silný cit, stav vzrušenia prejavujúci sa zvláštnym správaním sprievádzaným až fyziologickými zmenami organizmu

**empatia** – schopnosť vcítiť sa do pocitov, konania inej osoby, vcítanie sa

**epigram** (gr. epigram = nápis): krátka reflexívna, didaktická báseň s vtipnou, satirickou pointou

**epitaf** – náhrobný nápis; reliéfna náhrobná tabuľa v stene kostola

**estetika** – vedný odbor zaoberajúci sa otázkami krásy, podstaty umenia a metódami umeleckej tvorby, teória umenia  
**estetické** – estetická stránka vecí, javov a pod.  
**etnografia** – historická veda zaoberajúca sa hmotnou a duchovnou ľudovou kultúrou národov  
**etymológia** – časť historickej lexikológie zaoberajúca sa pôvodom, vývojovými zmenami a príbuznosťou slov  
**etymologické** – súvisiace s etymológiou  
**eufónia** – využívanie zvukových kvalít hlások v básnickom jazyku (napr. hromadenie alebo pravidelné usporiadanie), (opak kakofónia)  
**experimentálny** – pokusný, založený na experimentovaní (získavanie poznatkov prostredníctvom pokusov ako spôsobov vedeckého bádania)  
**expresivita** – citový vzťah hovoriaceho vyjadrený rôznymi jazykovými prostriedkami, citové zafarbenie, expresívnosť  
**expresívny** – vyjadrujúci citové zafarbenie

## F

**fabula** – v umeleckom diele ucelený rad dejových udalostí v časovom a príčinnom slede; vymyslený príbeh  
**fakt** – zistená overená jednotlivá skutočnosť, udalosť, výsledok; pravdivý poznatok, údaj  
**fantastický** – vymyslený, vybájený, neskutočný  
**fantázia** – obrazotvornosť, predstavivosť, imaginácia  
**figúra** – umelo zhotovená postava, bábka, socha; všeobecne postava v umeleckom literárnom diele; výrazový ozdobný alebo expresívny prostriedok využívajúci opakovanie hlások, slabík, slov alebo viet, zoskupovanie slov alebo viet bez zmeny významu, používanie alebo vypúšťanie spojovacích výrazov  
**fikcia** – zdanie, klam, výmysel, vymyslená predstava  
**fiktívny** – spočívajúci na fikcii, vymyslený, neskutočný, nereálny (opak skutočný, reálny)  
**fixovanie** – upevňovanie, upevnenie, ustaľovanie, ustálenie  
**folklor** (angl. folk-lore = vedomosti ľudu): ľudová kultúra; jej prejavy (slovesnosť, hudba, tanec a pod.)  
**folkloristika** – veda zaoberajúca sa vývojom, podmienkami a spôsobom existencie folklóru v súvislosti so spoločenským vývojom  
**fond** – súhrn hmotných a finančných prostriedkov slúžiacich na určitý cieľ; základný súbor, základ; zdatnosť, schopnosť, nadanie (hlasový fond)  
**frazeologizmy** (frazémy): ustálené spojenie slovných tvarov, v ktorom má aspoň jeden tvar jedinečnú funkciu a význam spojenia nie je priamo odvoditeľný z významov tvarov, frazeologické spojenie slov  
**funkcia** – odbor pôsobnosti, zameranosť na nejaký účel, poslanie, platnosť, význam; fungovanie, činnosť, chod

## G

**genológia** (lat. genus = rod): literárnoteoretická disciplína, ktorá sa zaoberá členením umeleckej literatúry do literárnych druhov a literárnych žánrov  
**gesto** – pohyb, najmä pohyb ruky, vyjadrujúci niečo, posunok, aj ako sprievod, zdôraznenie slovného prejavu; slovný prejav, postoj, čin (v kladnom zmysle) priaznivý vo vzťahu k niekomu alebo (v zápornom zmysle) vyrátaný len na vonkajší efekt, okázalo niečo predstierajúci

**gramotný** – kto vie písať a čítať (opak negramotný); primerane alebo aspoň minimálne vzdelaný, poučený, rozumný

## **H**

**hana** – zneváženie, potupenie, pohanenie

**harpúna** – kovový oštep na lane, používaný na lov morských rýb

**hierarchia** – poradie, stupnica, postupnosť podľa hodností, dôležitostí

**homonymum** – slovo alebo iná jazyková jednotka prípadne jej tvar (morféma, gramatický tvar, slovo, spojenie slov, veta) znejúca alebo písaná rovnako, ale rôzneho významu

**humor** – dobrá nálada, veselosť, sklon k žartovaniu alebo dobrosrdečnému zosmiešňovaniu, zmysel pre komickosť a vtip a jeho prejav

**hyperbola** – umelecký prostriedok expresívne zveličujúci určitú črtu s cieľom zvýrazniť ju, zveličenie

## **I**

**identita** – zhoda vo všetkých vlastnostiach, totožnosť

**igris** – stredoveký spevák a hudobník

**imaginácia** – predstavivosť, obrazivosť, obrazotvornosť, fantázia

**improvizácia** – prejav, výkon, najmä umelecký, tvorený bez prípravy; výtvor pripravovaný, pripravený narýchlo bez náležitých prostriedkov

**inotaj** – alegória

**inovácia** – obnovovanie, obnovenie; zavádzanie, zavedenie niečoho nového

**inscenácia** (lat. in = na, do; gr. skéné = scéna): uvedenie dramatického diela v divadle, filme, televízii alebo rozhlase; jeho realizácia

**inscenovať** – uvádzať, uviesť na scénu

**integrovaný** – tvoriaci jeden funkčný celok, koordinovaný

**integrovat'** – scel'ovať, sceliť, zjednocovať, zjednotiť, spájať, spojiť

**intelekt** – schopnosť myslenia, racionálneho poznania, rozum

**intelektuálny** – rozumový

**intencionalita** – zameranie ľudského snaženia na určitý cieľ, zameranosť, zámernosť, úmyselnosť v správaní, konaní

**intencionálny** – zámerný

**intenzívny** – majúci veľkú intenzitu, silný, veľký, mohutný, usilovný, účinný

**interakcia** – vzájomné pôsobenie dvoch i viacerých činiteľov

**intonácia** – správne nasadenie výšky tónu (hlasom alebo hudobným nástrojom); zvuková modulácia súvislého prehovoru, v ktorom sa uplatňuje pohyb výšky hlasu, rečové tempo, prípadne kombinácia týchto prostriedkov

**iracionálny** – vymykajúci sa rozumu, rozumom nepochopiteľný (opak racionálny)

**ireálny** – neexistujúci v skutočnosti, nezodpovedajúci skutočnosti, neskutočný, nereálny (opak reálny)

## **J**

**javajka** – trojrozmerná bábka vodená na paličke odspodu, inšpirovaná starými bábkami z ostrova Jáva; javajkové divadlo

**jazyk** – jeden z orgánov ľudskej reči; sústava vyjadrovacích znakových prostriedkov istého spoločenstva, ktorý slúži ako nástroj myslenia, dorozumievania a ukladania poznatkov; jej čiastkový útvar, reč

**jazykoveda** – veda o jazyku, lingvistika

## K

**kakofónia** – nesúzvukné (neľubozvukné) zoskupenie tónov alebo hlások, neľubozvuknosť (opak eufónia)

**kaligram** (gr. kalos = krásny; gramma = písmo): báseň písaná alebo typologicky upravená do obrazca, ktorý naznačuje i jej obsah, ideogram

**kária** – ostrov v juhovýchodnej časti Egejského mora, dnes Nikária

**klišé** – ustálený zautomatizovaný slovný zvrät alebo ošúchaný jazykový prostriedok

**kognitívny** – majúci poznávací význam, a teda aj pravdivostnú hodnotu

**Kolumbus** – taliansky moreplavec, ktorý v roku 1492 objavil Ameriku

**komický** – vyvolávajúci veselosť, smiešny, žartovný, veselý, (opak tragický)

**komiks** (angl. comics = komický sled obrázkov): kreslené seriály s dobrodružnými alebo komickými príbehmi, prípadne sprevádzané textom, publikované v časopisoch

**komparatistika** – vedecká porovnávacia metóda, uplatňovaná najmä v lingvistike a v literárnej histórii, zaoberajúca sa porovnávaním diel, škôl, smerov, vzájomných vzťahov a súvislostí (z genetického, typologického, areálového hľadiska)

**kompetencia** – sústava jazykových pravidiel vlastná hovoriacemu (aj poslucháčovi), ktorá je predpokladom vzniku konkrétneho jazykového prejavu

**komunikant** – kto komunikuje, zúčastňuje sa komunikácie

**komunikatívny** – sprostredkovací, dorozumievací, oznamovací: komunikatívny zámer hovoriaceho; osoba, s ktorou sa dobre vychádza

**komunikácia** – prenos najrozličnejších informačných obsahov v rámci rozličných komunikačných systémov s použitím rozličných komunikačných médií, najmä prostredníctvom jazyka

**komunikát** – text, prehovor, jazykový prejav

**komunikátor** – nositeľ správy

**komunita** – spoločenstvo, súhrn ľudí obývajúcich určitý priestor, kde vykonávajú činnosti, a tvoriacich spravidla samosprávnú jednotku

**koncipovať** – chápať, pochopiť základnú myšlienku, rozvrhovať, rozvrhnúť plán (nejakého diela); písať, napísať koncept, načrtávať, načrtnúť, navrhovať, navrhnúť, štylizovať, naštylizovať

**konflikt** – rozpor, nezhoda, nesúhlas, zrážka, stretnutie, vojna

**kontaminácia** – kríženie, zmiešanie, zmiešavanie; zľúčenie jednotlivých častí niekoľkých rozličných literárnych predlôh do nového diela so zachovaním ideovej alebo formálnej stránky pôvodného zdroja

**kontemplatívny** – rozjímavý, premýšľavý; kontempaltívna lyrika reflexívna

**konvergencia** – zbíhavosť, zbíhanie, zblížovanie; postupné zblížovanie jazykov, vyrovnávanie jazykových rozdielov

**kooperovať** – vzájomne spolupracovať, postupovať v súčinnosti, spolupôsobiť

**Kopernik** – poľský astronóm, ktorý podľa pozorovania pohybu hviezd dokázal, že Zem sa točí

**kozmogónia** – pôvodne bájoslovná náuka o vzniku a počiatku sveta

**kreativita** – tvorivá činnosť, tvorivosť, tvorenie; produktívny štýl myslenia odrážajúci sa v činnosti človeka

**kreatívny** – tvorivý

**kritérium** – meradlo, hľadisko pri porovnávaní, posudzovaní viacerých javov, určovací, rozlišovací znak

**kritika** – posudzovanie, posudok; spochybnenie; dištancovanie sa, negácia niečoho; skúmanie textu, jeho porúch, vzťahu k rukopisu a k iným vydaniam, aby sa dalo stanoviť spoľahlivé čítanie a pripraviť kritické vydanie; publicistika zameraná na



*dobový výklad, posudzovanie a hodnotenie súdobých literárnych diel a javov spojených s literatúrou*  
**krídlovka** – dychový hudobný nástroj

## **L**

**legenda** – stredoveká epická skladba obsahujúca rozprávanie o živote svätcov, opierajúca sa o ústnu tradíciu, opisujúca zázraky s nimi spojené a pod.  
**leitmotív** – myšlienka, motív prechádzajúci celým literárnym dielom, príznačný motív  
**lekno** – vodná rastlina  
**literatúra** (lat. littera = písmeno): súhrn slovesných umeleckých i odborných diel a ich tvorba, písomníctvo  
**logika** – veda o správnom myslení; správne myslenie a jeho používanie v praxi  
**luna** – mesiac na oblohe

## **M**

**makroštruktúra** – štruktúra viditeľná, rozoznateľná okom, makroskopická štruktúra (opak mikroštruktúra); štruktúra väčšieho celku  
**maňuška** – bábk ovládaná prstami; maňuškové divadlo  
**marginálie** (lat. poznámky na okraj): poznámky k textu na okraji stránky, na margu; okrajové, neúplné poznámky  
**marioneta** – bábk ovládaná niťami, drôťmi alebo tyčami; marionetové divadlo  
**meditatívny** – hlbavý, rozjímavý, premýšľajúci; meditatívna poézia – žáner lyrickej poézie s prevahou reflexívnej zložky  
**mentalita** – spôsob myslenia, duševné a duchovné usporiadanie jednotlivca alebo skupiny závislej od individuálnych dispozícií, určitého veku, výchovy, tradície, spoločenských podmienok a i.  
**mentálny** – myšlienkový, duševný, psychický  
**mikroštruktúra** – štruktúra pozorovateľná mikroskopom (opak makroštruktúra); štruktúra malého celku  
**mimika** – sprevádzanie reči výrazom tváre (sťahy svalov) alebo aj pohybmi, gestami  
**misia** – poslanie, úloha, spravidla diplomatická, politická, obchodná, charitatívna, kresťanská  
**modulácia** – obmieňanie, odtieňovanie zvláštnej sily tónu a farby zvuku; modulačné prostriedky dynamické a melodické prostriedky súvislej reči  
**monotematický** – majúci, spracúvajúci iba jednu tému (opak polytematický)  
**motív** – pohánka vedomého konania, správania, podnet; najjednoduchší tematický prvok umeleckého diela; námet  
**mytológia** – súbor mýtov, bájoslovia; náuka skúmajúca vznik, vývoj a význam mýtov  
**mýtus** – bájoslovné, rozprávkové rozprávanie o vzniku sveta, o bohoch, o prírodných javoch, hrdinoch a pod; predstava o niekom alebo niečom nekriticky prijímaná, uctievaná a zbožňovaná

## **N**

**nátisk** – v hudobnej terminológii tlak pier na dychový nástroj  
**naturalizmus** – názor popierajúci nadprirodzené a pokladajúci prírodu za jediný a univerzálny princíp výkladu všetkých javov  
**netoja** - rastlina  
**nonsense** (angl. nonsense = nezmysel): vyjadruje nezmysel, niečo nezmyselné

## **O**

**okázalý** – veľkolepý, parádny, pompézny, honosný  
**opozitum** – slovo, výraz s opačným, protikladným významom, antonymum  
**optimálny** – najlepší, najvhodnejší, najvýhodnejší, najpríhodnejší

## P

**paleta** – maliarska doštička na rozotieranie a miešanie farieb; rozloženie farieb istého maliara alebo farebné ladenie obrazu  
**Palugyay** – vyslov paluďaj, meno akademického maliara  
**paralelizmus** – obdoba, podobnosť súbežnosť; prirovnanie prostým priradením dvoch motívov za sebou, časté v ľudovej poézii; rovnaká gramatická alebo zvuková stavba po sebe nasledujúcich veršov alebo viet  
**paródia** – druh satiry imitujúci a karikujúci určité literárne, prípadne iné umelecké dielo alebo typ istých diel zvýraznením a zároveň žartovným alebo posmešným zmenením jeho typických rysov; komické napodobenie charakteristických gest, reči, správania sa známej osobnosti  
**pátos** – nadnesený štýl; vzletný spôsob hovoreného alebo písomného prejavu; nadnesené, vzletné podanie umeleckého diela  
**personifikácia** (lat. persona = osoba, facere = konať): je najčastejším druhom metafory; neživým predmetom sa prisudzujú vlastnosti a schopnosti ľudí  
**poetika** – náuka o výstavbe a tvare literárneho diela a jeho vývoji; súhrn umeleckých prostriedkov a zásad určujúcich štýl určitého smeru, autora alebo literárneho diela  
**pointa** – vtipný, prekvapujúci záver rozprávania; hlavná myšlienka v závere vtipu, básne, filmu a pod.  
**polytematický** – obsahujúci, spracúvajúci viacero tém, zložený z viacerých tém (opak monotematický)  
**portrét** – obraz zobrazujúci niekoho, podobizeň; opis nejakej osobnosti, najmä literárnej, charakteristika  
**postmoderna** – umelecký štýl vládnuce od 70. rokov 20. storočia v európskej kultúre  
**postmodernizmus** – názor prekonávajúci súperivosť rozličných smerov, ústretový voči minulým (predchádzajúcim) smerom  
**preferovať** – dávať, dať prednosť niečomu, niekomu  
**prezentácia** – prezentovanie, predstavenie, prehliadka  
**prototyp** – pôvodný, prvotný vzor, typ, model niečoho; vzor typického jedinca alebo jeho vlastností, vyhranený typ

## R

**racionálny** – založený na rozume, rozumom pochopiteľný, rozumový (opak iracionálny)  
**realistický** – založený na skutočnosti, opierajúci sa o skutočnosť, vychádzajúci z realizmu, príznačný pre realistu  
**reálny** – skutočne existujúci, skutočný (opak fiktívny, neskutočný, ireálny)  
**receptia** – vnímanie, pociťovanie, chápanie; účinok a pôsobenie literárneho diela na jeho prijímateľa  
**recipient** - príjemca  
**reflexia** – premýšľanie, rozjímanie, uvažovanie  
**regulatívny** – riadiaci, usmerňujúci, upravujúci  
**renesancia** – obroda, obrodzenie, obnovenie; najmä v 15. – 16. storočí kultúrne hnutie spojené s rozkvetom umenia a vied, ktoré sa opieralo o antickú kultúru, usilovalo sa o jej obrodzenie a zdôrazňovalo človeka ako jedinca a jeho individuálnu skúsenosť; umelecký smer tohto obdobia

**repertoár** – súhrn predvádzaných hier, skladieb alebo naštudovaných rolí; súhrn, zásoba prostriedkov na výber

**reprodukcia** – slovná interpretácia, opakovanie (niečoho predtým vypočutého, zažitého a pod.)

**rešpektovať** – mať vo vážnosti, vážiť si, ctiť; zachovávať, uznávať

**retardácia** – spomalenie, spomaľovanie, oneskorenie, meškanie; tlmenie životných pochodov

**roklina** – hlboká, úzka a dlhá prepadlina

**rola** – herecká úloha (v divadle, vo filme a pod.); text hereckej úlohy; spôsob účasti jednotlivých osôb na komunikácii

**romantický** – vzťahujúci sa na romantizmus; citovo pôsobiaci svojou nevšednosťou, dobrodružnosťou

**román** (franc. roman; lat. lingua romana = jazyk románsky): rozsiahle epické dielo, spravidla prozaické, zobrazujúce životné príbehy viacerých osôb; napínavý, vzrušujúci životný príbeh

**rytmus** (gr. rhythmos = tok, prúd): pravidelné opakovanie zvukového prvku reči, pravidelné striedanie prízvukných a neprízvukných slabík alebo dlhých a krátkych slabík

**rým** (staronem. rim = verš): zvuková zhoda na konci slov alebo skupín slov na konci veršov, prípadne polveršov

## S

**satira** – literárny druh využívajúci na kritiku rozličných javov iróniu, sarkazmus, vtip a výsmech; literárne dielo, ktoré využíva humor s konkrétnym spoločenským kritickým zámerom

**scenár** (tal. scenario = náčrt scén): literárna predloha s rozpisom deja (scén) pre inscenačné a technické postupy pri divadelnom predstavení a filmovaní; postup pri dosahovaní určitého cieľa, postupnosť krokov tohto postupu

**science fiction** (angl. science = veda, fiction = fikcia): próza s vedecko-fantastickou tematikou; vedecko-fantastická literatúra

**sekvencia** – sled záberov so súvislou dejovou líniou

**selekcia** – výber jednotlivín, jednotlivcov podľa určitých kritérií

**slnovrat** – astronomický začiatok leta a zimy, keď je najdlhší a najkratší deň (obyčajne 21. júna a 21. decembra)

**slogan** – reklamné propagačné heslo; dobová módna myšlienka, heslo

**slovná hra** – vtipné využitie hláskovej zhody alebo podobnosti pri odlišnom význame slov v jazykovom prejave

**socializovať** – uskutočňovať, uskutočniť socializáciu; zospoločenšťovať, zospoločenštiť; začleňovať sa, začleniť sa do určitej spoločnosti, prechádzať, prejsť procesom socializácie

**sociálny** – týkajúci sa ľudskej spoločnosti, vzťahov medzi ľuďmi v spoločnosti, spoločenský; týkajúci sa úsilia, snahy o zlepšenie spoločenských pomerov

**stratégia** – všeobecný spôsob, postup, ktorým určitá osoba rieši problémy

**strofa** (gr. strophe = obrat): iným slovom sloha; je zoskupenie veršov na základe spoločnej rýmovej schémy a uplatnenia rovnakého metrického pôdorysu v rytme

**sugestívny** – týkajúci sa sugescie, veľmi podmanivý, pôsobivý, príťažlivý

**symbol** – niečo konkrétne, čo sa všeobecne uznáva za znak istej abstraktnej skutočnosti (holubica je symbolom mieru)

**symbolika** – používanie symbolov, vyjadrovanie sa pomocou symbolov

**symbolický** – vzťahujúci sa na symbol, vyjadrený symbolom; majúci platnosť symbolu

**synonymum** – slovo, výraz alebo gramatický tvar (skoro) s rovnakým alebo podobným významom, rovnoznačné slovo

## Š

**štítit' sa** – cítiť odpor

## T

**tempo** – stupeň rýchlosti; stupeň rýchlosti priebehu umeleckého prejavu v čase

**text** – obsahovo aj formálne relatívne celistvý, uzavretý, spojený útvar znakovkej povahy, výsledok zámernej komunikačnej aktivity jednotlivca alebo partnerov v určitej situácii s určitým komunikačným cieľom a stelesňujúci v sebe zároveň kreatívny proces jeho tvorby

**textológia** – disciplína zaoberajúca sa všestranným výskumom textu (zvyčajne literárneho) z hľadiska jeho genézy, autorstva, zmien a vývinu s cieľom pripraviť jeho vydanie tlačou, textová kritika

**tragický** – vzbudzujúci smútok, hrôzu, smutný, hrozný, žalostný, truchlivý, (opak komický)

**transfer** – prenos, prenesenie; prenos schopností z jednej duševnej oblasti do druhej, uplatnenie naučeného obsahu, určitého spôsobu správania sa v novej situácii

**tranzistorka** – tranzistorové rádio

**trend** – základný smer vývinu sledovaného javu, vývinová tendencia

**trik** – vtipný, šikovný, ľstivý postup; vtipný spôsob riešenia nejakého problému, situácie; filmový a divadelný trik, pri ktorom sa optickou alebo mechanickou pomôckou vzbudzuje dojem skutočnosti

**trofej** – predmet odňatý porazenému, vzácny predmet ukoristený v boji

**trubadúr** – stredoveký provensalský básnik a spevák rytierskych piesní

## U

**univerzálny** – všeobecný, všestranný, zameraný na všeobecné použitie

**utópia** – vysnívaná krajina s dokonalým spoločenským zriadením (podľa ostrovného štátu Utopia v rovnomennom spise anglického spisovateľa Th. Mora); fantastická, vysnívaná, neuskutočniteľná, nereálna predstava, plán, návrh niečoho, úvaha o niečom, výmysel

**utopický** – založený na utópii, fantastický

## V

**verbálny** – vyjadrený slovami, súvisiaci so slovným vyjadrovaním, slovný, ústny

**verš** (lat. versus = obrat, riadok): základná jednotka básnického rytmu, spravidla jeden riadok básnického textu

**vizuálny** – týkajúci sa zrakového vnímania, zrakový